

Sprawy majątkowe

■ dziedziczenie ■ testamenty ■ darowizny

■ zasady dziedziczenia przedsiębiorstwa ■ mała firma po śmierci właściciela
■ dziedziczenie gospodarstwa rolnego ■ podatek od odziedziczonej
nieruchomości ■ informacje o rachunkach bankowych zmarłego i udziałach
w spółkach ■ formy przekazania darowizny

DZIENNIK GAZETA PRAWNA

Adres redakcji: 01-042 Warszawa, ul. Okopowa 58/72,
www.dziennik.pl, www.gazetaprawna.pl, www.forsal.pl

Autor: Damian Michalczuk

Redaktor merytoryczny: Maciej Weryński

Redaktor prowadzący: Renata Krasowska-Kłos

Korekta: Mirosława Jasińska-Nowacka

Projekt graficzny okładki: Kinga Pisarczyk

DTP: Joanna Archacka

Biuro Obsługi Klienta: 01-042 Warszawa, ul. Okopowa 58/72,
tel. 22 761 31 27, 801 626 666, e-mail: bok@infor.pl

© Copyright by INFOR Biznes Sp. z o.o.

Wydanie I/2019, lipiec 2019 r.

ISBN: 978-83-66316-21-8

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział 1. Zasady dziedziczenia	9
Masa spadkowa.....	10
Dziedziczenie gospodarstw rolnych	13
Długi spadkowe	15
Spadek a koszty pogrzebu.....	16
Odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe.....	17
Brak odpowiedzialności za niezapłacone mandaty	18
Rozdział 2. Dziedziczenie z ustawy	20
Małżonek i dzieci	20
Małżonek i rodzice.....	21
Rodzeństwo	22
Dziadkowie.....	23
Pasierbowie.....	24
Przysposobieni	26
Przysposobienie pełne	26
Przysposobienie niepełne	27
Dziedziczenie w rodzinie zastępczej	28
Skutki rozvodu i separacji.....	29
Dziedziczenie w związkach partnerskich.....	31
Rozdział 3. Testamenty	32
Wykluczenie testamentów wspólnych	33
Odwołanie testamentu	34
Zdolność testowania	34
Działanie w błędzie i pod przymusem	35
Rodzaje testamentów	37
Testament własnoręczny.....	37
Tylko odrębne pismo testatora	38
Podpis testatora.....	38
Data na testamentencie	39
Testament notarialny.....	40
WZÓR. Testament własnoręczny	41
Akt poza kancelarią	41
Koszty notarialne	41
Notarialny rejestr testamentów	43
Rejestracja testamentu	43
Tylko u notariusza	43
Bez informacji o spadkobiercach.....	44
Testament urzędowy	45
W obecności wójta	45
Skutki błędów urzędnika.....	47

Kto może być świadkiem.....	47
Sporządzenie protokołu	48
Oплата urzędowa	48
Testament ustny	49
Obawa rychłej śmierci	49
Inne okoliczności	49
Ustne oświadczenie.....	50
Świadkowie testamentu	51
Spisanie oświadczenia.....	52
WZÓR. Zawiadomienie o testamencie ustnym, którego treść nie została spisana	52
Postępowanie przed sądem	53
Testament podróżny	54
Testament wojskowy	54
Utrata mocy testamentu szczególnego	56
Dodatkowe postanowienia testamentowe	56
Skutki zawarcia warunku i terminu.....	57
Podstawienie i przyrost.....	58
WZÓR. Testament z podstawieniem	59
Udziały w spadku	59
Zapis zwykły	60
Wymogi stawiane zapisobiorcy.....	61
Wykonanie zapisu.....	61
WZÓR. Testament z zapisem	63
Zapis windykacyjny.....	63
Tylko u notariusza	63
Zapisobiorca windykacyjny.....	64
Przedmiot zapisu	64
WZÓR. Testament z zapisem windykacyjnym	65
Polecenie.....	67
WZÓR. Testament z poleceniem	67
Wykonawca testamentu	68
WZÓR. Testament z powołaniem wykonawcy	69
Zachówek.....	69
Uprawnieni do zachowku	70
Wysokość świadczenia	70
Obliczanie zachowku.....	71
Uzupełnienie zachowku	74
Wydziedziczenie	74
WZÓR. Testament z wydziedziczeniem	76
Rozdział 4. Odpowiedzialność za długi spadkowe	78
Proste przyjęcie spadku.....	78
Przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza.....	78
Spis i wykaz inwentarza	79
Spłata długów.....	80
Odrzucenie spadku.....	81

Oświadczenia spadkobiercy.....	81
Reprezentacja małoletnich.....	82
Wady oświadczenia woli.....	83
Pokrzywdzenie wierzyciela.....	85
WZÓR. Oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza.....	86
Zrzeczenie się dziedziczenia.....	87
Rozdział 5. Postępowanie spadkowe.....	89
Postępowanie przed sądem.....	89
Ogłoszenie testamentu.....	90
Stwierdzenie nabycia spadku.....	91
WZÓR. Wniosek o otwarciu i ogłoszenie testamentu.....	92
WZÓR. Wniosek o stwierdzenie nabycia spadku.....	93
Poświadczenie dziedziczenia u notariusza.....	95
Podział majątku spadkowego.....	96
Dział sądowy.....	96
Dział umowny.....	97
Ustalanie schedy.....	98
WZÓR. Pozew o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia.....	99
Rozdział 6. Fałszywe testamenty i skutki ich użycia.....	103
Fałszerstwo dokumentu.....	103
Podżeganie do podrobienia.....	104
Konsekwencje karne.....	105
Niwelowanie testamentu.....	106
Stwierdzenie niegodności dziedziczenia.....	107
Skutki w prawie spadkowym.....	108
Rozdział 7. Nowe zasady prowadzenia małych firm po śmierci przedsiębiorcy.....	110
Trudności po śmierci przedsiębiorcy.....	110
Instytucja zarządcy sukcesyjnego.....	111
Powołanie zarządcy.....	112
Uprawnienia spadkobierców.....	113
2 miesiące na powołanie.....	114
Przedsiębiorstwo w spadku.....	115
Status zarządcy.....	115
Podział zysków.....	116
Ciągłość zawartych umów.....	116
Odpowiedzialność za zobowiązania.....	117
Zachowanie ciągłości umów pracowniczych.....	117
Wgląd do rachunku bankowego.....	118
Ustanie zarządu sukcesyjnego.....	119
Wygaśnięcie zarządu sukcesyjnego.....	119
Rozdział 8. Podatek od spadków.....	121
Obowiązek podatkowy.....	121
Grupy podatkowe.....	123

Kwoty wolne od podatku	123
Obliczanie podatku	124
Zwolnienia dla najbliższej rodziny	125
Zwolnienia przedmiotowe	126
Nowe przywileje dziedziczących firmy	127
Ulga mieszkaniowa	128
Obliczenie powierzchni użytkowej nieruchomości	130

Rozdział 9. Szybsza sprzedaż odziedziczonych mieszkań bez podatku..... 131

Długie oczekiwanie	131
Nie liczy się data spadkobrania	132
Doliczanie terminu	132

Rozdział 10. Dyspozycja środkami zgromadzonymi na rachunku bankowym..... 133

Zwrot kosztów pogrzebu	133
Limit wypłaty	134
Wyjątek w prawie spadkowym	135
Zwrot emerytury ZUS	136
Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci.....	137
Tylko najbliższa rodzina	137
Ustawowy limit wypłaty.....	138
Powiadomienie bliskich.....	139
Poszukiwanie rachunków bankowych po śmierci ich posiadacza	140
Centralna informacja o rachunkach.....	141
W dowolnej placówce	141
Postępowanie z uśpionymi rachunkami.....	142
Pieniądze dla gminy.....	143

Rozdział 11. Umowa darowizny.....145

Forma umowy	146
Uprawnienia i obowiązki stron	147
Odwołanie darowizny.....	148
Odwołanie darowizny niewykonanej.....	149
Odwołanie darowizny wykonanej	149
Skutki przebaczenia	151
WZÓR. Umowa darowizny	152

Rozdział 12. Umowa o dożywocie.....154

Treść umowy	154
Zakres świadczeń	155
Dożywocie na rzecz bliskich.....	156
Forma umowy	157
Dożywocie osobiste	157
Zamiana na dożywotnią rentę.....	158
Rozwiązanie umowy.....	160

Wstęp

Trudny czas po odejściu bliskiej osoby wiąże się nierzadko z koniecznością porządkowania spraw majątkowych. Pod pojęciem spadku kryje się nie tylko majątek, który zyskują powołani do dziedziczenia członkowie rodziny i przyjaciele, lecz także długi zmarłego. Dlatego wielu spadkobierców obawia się przyjęć spadek. Dylematy powstają zwłaszcza wtedy, gdy spadkodawca za życia zaciągnął kredyt na mieszkanie, pożyczkę w banku albo prowadził firmę osiągającą niezbyt dobre wyniki finansowe.

25 listopada 2018 r. zaczęła obowiązywać nowa ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Nieznane dotąd w polskim prawie regulacje prawne pozwalają na zachowanie ciągłości funkcjonowania mniejszych, rodzinnych firm po śmierci przedsiębiorcy. Przewidują, że pozostawionym w spadku biznesem może od razu kierować wskazana przez zmarłego osoba. Do czasu zakończenia procedur spadkowych firma może funkcjonować w obrocie prawnym, zatrudniać pracowników i realizować wcześniej zawarte kontrakty. Nowe przepisy dotyczą ponad 2 mln przedsiębiorców wpisanych do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.

Począwszy od 1 stycznia 2019 r. zdecydowana część właścicieli odziedziczonych mieszkań lub działek nie musi czekać 5 lat, by sprzedać je i uniknąć obowiązku zapłaty podatku. Zmienione przepisy podatkowe wprowadzają nowy sposób obliczania okresu, po upływie którego można zbyć nieruchomość bez konsekwencji podatkowych. Pięcioletni okres, po upływie którego można sprzedać nieruchomość bez konieczności zapłaty podatku dochodowego, liczy się teraz od daty jej nabycia lub wybudowania przez spadkodawcę, a nie dnia jego śmierci.

Nie każdy zdaje sobie sprawę, że od 18 października 2015 r. prawo lepiej chroni przed niespodziewaną odpowiedzialnością za długi zmarłego. Spadkobierca, który w ciągu 6 miesięcy nie złoży odpowiedniego oświadczenia, jest uznawany za przyjmującego spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Wiąże się to z ograniczeniem odpowiedzialności spadkobiercy za zobowiązania zmarłego do wartości otrzymanego po nim majątku. Wcześniej spadkobierca, który nie wypowiedział się na temat sposobu przyjęcia spadku, przyjmował go ze wszystkimi długami zmarłego.

Problemy pojawiają się często przy podziale spadku. Rodzina zmarłego nie jest w stanie określić, komu, w jakiej części i na jakich zasadach

ma on przypaść. Wiele osób nie zdaje sobie na przykład sprawy z tego, że mogą domagać się części majątku, nawet gdy nie zostali uwzględnieni w testamencie. Instytucja zachowku pozwala niektórym z krewnych na domaganie się od nabywców majątku spadkodawcy spłaty równiej nawet 2/3 udziału spadkowego.

W ostatnich latach, dzięki wprowadzeniu nowoczesnych rozwiązań informatycznych, łatwiej jest zlokalizować testament i majątek pozostawiony przez zmarłego. Spadkodawcy mogą poprosić notariusza o wpisanie sporządzonego przez nich dokumentu do Notarialnego Rejestru Testamentów (NORT). Widniejące w nim testamenty mogą w szybki i prosty sposób zostać odnalezione przez osoby zainteresowane spadkiem. Prawomocne postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku i notarialne akty poświadczenia dziedziczenia są z kolei wpisywane do Rejestru Spadkowego. Informacje z rejestru może bezpłatnie uzyskać każdy obywatel.

W dowolnej placówce banku lub SKOK-u można teraz uzyskać informację o rachunkach pozostawionych przez spadkodawcę. Obowiązujące od 1 lipca 2016 r. zmiany w prawie bankowym uregulowały jednoznacznie problem tzw. uśpionych rachunków, o których istnieniu nie wiedzieli często bliscy zmarłego, ułatwiając dostęp do istotnych informacji o zasobach pieniężnych pozostawionych na kontach, co w konsekwencji ograniczyło kłopoty z odzyskaniem tego rodzaju spadku.

O tym, co stanie się po śmierci ze zgromadzonym majątkiem, decyduje przede wszystkim jego właściciel. Aby mieć wpływ na to, kto i w jakiej części będzie po nim dziedziczył, powinien sporządzić ważny testament, w którym może zawrzeć odpowiednie zapisy i polecenia, a także wydziedziczyć tych bliskich, którzy jego zdaniem nie powinni z ważnych powodów otrzymać żadnego przysporzenia. Testament może zostać sporządzony w różnych formach, ale każda z nich musi spełniać wymogi określone w prawie spadkowym. W przeciwnym razie dokument może okazać się nieważny. Wtedy o sposobie podziału masy spadkowej zadecydują przepisy, a nie autor testamentu.

Rozdział 1.

Zasady dziedziczenia

Spadkobiercą lub ich grono może wskazać sam spadkodawca, pod warunkiem że pozostawi po sobie testament. Jest to najczęściej dokument zawierający rozporządzenia poszczególnymi składnikami majątku na rzecz konkretnych osób. Po śmierci testatora osoba, u której znajduje się testament, ma obowiązek złożyć go w sądzie spadku, o ile wcześniej nie złożyła go już u notariusza. Sąd albo notariusz następnie otwiera i ogłasza testament, gdy ma dowód śmierci spadkodawcy (np. akt zgonu).

Jeżeli zmarły nie pozostawił po sobie testamentu, okazał się on nieważny albo powołani w testamencie spadkobiercy nie mogą lub nie chcą dziedziczyć, to majątek po zmarłym jest rozdzielany na zasadzie dziedziczenia ustawowego. Wtedy o osobach powołanych do spadku i wielkości przypadającego im udziału decydują przepisy kodeksu cywilnego (k.c.).

Krąg osób powołanych do spadku ustala się z chwilą śmierci spadkodawcy (jest to moment otwarcia spadku). Według tej daty określa się spadkobierców zmarłego, skład spadku i osoby uprawnione do zachowku. Miejsce zgonu spadkodawcy nie ma natomiast żadnego znaczenia i nie ma wpływu na żadną z instytucji określonych w prawie spadkowym.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie przez dziecko poczęte

Monika i Rafał Z. zdecydowali się na dziecko, kiedy Rafał Z. był już nieuleczalnie chory. Ojciec zmarł, jeszcze zanim narodził się ich jedyny potomek. Czy rodzina zmarłego może odsunąć dziecko od spadku?

Matka dziecka niepotrzebnie się obawia – domniemanie ojcostwa w takim przypadku chroni dziecko. Jeżeli urodzi się ono w czasie trwania małżeństwa albo przed upływem 300 dni od jego ustania lub unieważnienia, domniemywa się, że pochodzi ono od męża matki. Ważne, aby dziecko było poczęte w chwili otwarcia spadku.

Spadkobierca nabywa spadek z chwilą otwarcia spadku. Odbywa się to z mocy prawa i to niezależnie od tego, czy dochodzi do dziedziczenia

ustawowego, czy testamentowego. W tym momencie dochodzi do dziedziczenia, a więc wejścia w prawa i obowiązki majątkowe po zmarłym. Dzieje się to niezależnie od woli i wiedzy spadkobiercy. Nabycie spadku na skutek jego otwarcia ma na początku charakter tymczasowy, gdyż spadkobierca może w przewidzianym ustawą terminie spadek odrzucić.

Dziedziczyć może osoba fizyczna żyjąca w chwili otwarcia spadku, funkcjonująca w tym momencie osoba prawna, a także dziecko poczęte, o ile urodzi się żywe. Spadkobiercą może być również fundacja ustanowiona w testamencie przez spadkodawcę. Warunkiem jest jej wpisanie do urzędowego rejestru w ciągu 2 lat od ogłoszenia testamentu. Nie może być spadkobiercą osoba fizyczna, która nie żyje w chwili otwarcia spadku, ani osoba prawna, która w tym czasie nie istnieje.

Masa spadkowa

W pierwszej kolejności warto dowiedzieć się, co wchodzi w skład spadku – co można, a czego nie można odziedziczyć po zmarłym. Spadek to nie tylko posiadający postać fizyczną majątek pozostawiony przez zmarłego, taki jak samochód, mieszkanie czy kolekcja monet. Zgodnie z kodeksem cywilnym jest to ogół praw i obowiązków, które należały do spadkodawcy w chwili jego śmierci (m.in. prawo własności rzeczy, majątkowe prawa autorskie, wierzytelności, prawo pierwokupu, prawo do odszkodowania).

Prawo lub obowiązek wejść do spadku po zmarłym, jeżeli będą miały charakter majątkowy, nie są ściśle związane z osobą zmarłego i nie przechodzą na inne osoby bez względu na to, czy są one spadkobiercami.

Do spadku wchodzi przed wszystkim następujące prawa majątkowe:

- **własność** – podstawowe prawo rzeczowe pozwalające właścicielowi korzystać z rzeczy i rozporządzać nią z wyłączeniem innych osób. Jej przedmiotem mogą być nieruchomości, takie jak domy, grunty (budowlane, rolne, leśne i inne), lokale mieszkalne, lokale użytkowe (np. biura, sklepy) lub ruchomości – np. pojazdy, maszyny budowlane, maszyny rolnicze, surowce, dzieła sztuki, książki, biżuteria, meble;
- **udziały we własności nieruchomości lub ruchomości** – gdy własność jednej rzeczy przysługuje jednocześnie kilku osobom, w tym spadkodawcy, przypadająca mu jako współwłaścicielowi część podlega dziedziczeniu;
- **prawo użytkowania wieczystego gruntów** – polega na wzięciu w użytkowanie gruntu będącego własnością Skarbu Państwa, województwa, powiatu bądź gminy lub związku tych jednostek na czas określony 99 lat (lub krótszy, ale co najmniej 40 lat);

- **śłużebności gruntowe** – ograniczone prawa rzeczowe obciążające cudze nieruchomości na rzecz nieruchomości stanowiącej własność spadkodawcy, np. prawo przejazdu przez działkę, zakaz wznoszenia budynków ponad ustaloną wysokość. Śłużebności mogą zostać odziedziczone wyłącznie wraz z prawem do nieruchomości, dla której zostały one ustanowione;
- **posiadanie** – zarówno samoistne (posiadacz faktycznie włada rzeczą jak właściciel), jak i zależne (posiadacz faktycznie włada cudzą rzeczą jak użytkownik, najemca itp.);
- **zastaw** – ograniczone prawo rzeczowe, które jest najczęściej ustanawiane na rzeczach ruchomych w celu zabezpieczenia wierzytelności przysługującej spadkodawcy, np. zastaw na samochodzie dłużnika w celu zabezpieczenia umowy pożyczki. Można go odziedziczyć wraz z wierzytelnością, którą zabezpiecza;
- **hipoteka** – ograniczone prawo rzeczowe, które jest najczęściej ustanawiane na nieruchomościach w celu zabezpieczenia wierzytelności przysługującej spadkodawcy. Można ją odziedziczyć wraz z wierzytelnością, którą zabezpiecza;
- **spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu** – ograniczone prawo rzeczowe, które jest jedną z form korzystania z lokali wchodzących w zasoby spółdzielni mieszkaniowych. Ogół praw i obowiązków posiadacza takiego prawa jest zbliżony do tych, które mają właściciele. Formalnym właścicielem mieszkania pozostaje jednak spółdzielnia;
- **wierzytelności** – wynikające ze stosunków prawnych powstałych w związku z zawartymi przez spadkodawcę umowami (np. niespłaconą pożyczka, zaległy czynsz za wynajmowane mieszkanie czy za wydzierżawione pole, zaległa płatność wynikająca z faktury), bezpodstawnym wzbogaceniem (osiągnięcie korzyści majątkowej kosztem spadkobiercy bez podstawy prawnej), czynów niedozwolonych (np. odszkodowanie z tytułu wypadku komunikacyjnego, w wyniku którego zginął spadkodawca);
- **papiery wartościowe** – np. akcje, obligacje, weksle, czek, listy zastawne, bony skarbowe;
- **prawa autorskie majątkowe** – przysługują one twórcy utworu (książki, piosenki) i wiąże się z nimi prawo do korzystania z utworu, czerpania zysków z jego eksploatacji, w tym pobierania tantiem;
- **prawa własności przemysłowej** – patent, prawo do uzyskania patentu na wynalazek, prawo ochronne na znak towarowy, prawo ochronne na wzór użytkowy albo prawa z rejestracji wzoru przemysłowego;
- **roszczenia z tytułu zachowku, wierzytelności z tytułu zapisu.**

PRZYKŁAD

Zasiedzenie nieruchomości przez spadkobiercę

Henryk K. przez 29 lat uprawiał pole, które kupił od sąsiada bez umowy notarialnej. Nie mógł formalnie stać się jego właścicielem, gdyż za życia sprzedającego nie zdążył zawrzeć umowy w przepisanej prawem formie. Zamierzał więc nabyć własność gruntu przez jego zasiedzenie w dobrej wierze. Sam zmarł jednak przed upływem 30 lat od daty wejścia w samoistne posiadanie nieruchomości. Teraz syn Henryka K., który uzyskał prawo do posiadania nieruchomości w drodze dziedziczenia, może doliczyć do czasu zasiedzenia okres, przez który grunt posiadał jego ojciec.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie wierzytelności z tytułu zapisu

Wiesław P. zobowiązał w testamencie jedynego spadkobiercę (syna) do przekazania swojej konkubinie trzech obrazów ze swojej kolekcji. Konkubina zmarła przed zakończeniem postępowania spadkowego. Roszczenie o przeniesienie własności tych obrazów przysługuje jej synowi, który jest jedynym jej spadkobiercą. Nie ma w tym przypadku znaczenia, czy dziedziczy on po matce z ustawy, czy na podstawie testamentu.

Do spadku nie należą z kolei prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą. Są to m.in.:

- **uprawnienie do renty** – przyznanej w związku z wypadkiem, którego skutkiem jest uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia, jak również towarzyszące mu prawo do żądania pokrycia z góry kosztów leczenia lub przygotowania do innego zawodu;
- **prawo dożywocia** – wynikające z umowy o dożywocie uprawnienie do otrzymania dożywotniego utrzymania w zamian za zbycie własności lokalu, gruntu czy domu;
- **spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu** – zbliżone do najmu prawa korzystania z lokalu mieszkalnego stanowiącego własność spółdzielni mieszkaniowej (lokator otrzymuje je w zamian za wniesienie wkładu mieszkaniowego). Dziedziczeniu podlega jedynie uiszczony za prawo lokatorskie wkład mieszkaniowy;

- **służebność osobista** – podobna w swej treści do służebności gruntovej, np. prawo przejazdu, czerpania wody. Jej podmiotem może być tylko oznaczona osoba fizyczna. Wygasa najpóźniej ze śmiercią uprawnionego;
- **użytkowanie przez osobę fizyczną, które wygasa z chwilą śmierci użytkownika;**
- **prawo do żądania alimentów i obowiązek alimentacyjny** – chodzi o obowiązek dostarczania środków utrzymania od/na rzecz członka rodziny;
- **wszelkie prawa o charakterze niemajątkowym** – np. prawo do żądania rozwodu, do nazwiska, do grobu;
- **prawa i obowiązki przechodzące w chwili śmierci spadkodawcy na określone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami;**
- **roszczenie o zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę.** W drodze wyjątku takie roszczenie przechodzi na spadkobierców wtedy, gdy zostało uznane na piśmie albo gdy powództwo zostało wytoczone za życia poszkodowanego;
- **prawa i obowiązki wynikające z posiadanego przez spadkodawcę pozwolenia na broń;**
- **prawa do świadczeń emerytalnych i rentowych;**
- **zobowiązania podatkowe** (nie należą do spadku, ale odpowiedzialność spadkobierców za długi wobec fiskusa określa ustawa – Ordynacja podatkowa).

Dziedziczenie gospodarstw rolnych

Dziedziczenie gospodarstwa rolnego może odbywać się na specjalnych zasadach, których zastosowanie jest uzależnione od tego, kiedy zmarł spadkodawca. W stosunku do spadków otwartych do 13 lutego 2001 r. stosuje się ogólne zasady dziedziczenia z uwzględnieniem szczególnych zasad przewidzianych w art. 1058–1087 k.c. Z kolei dziedziczenie gospodarstw pozostawionych w spadku od 14 lutego 2001 r. (data ogłoszenia wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 31 stycznia 2001 r., sygn. akt P 4/9) odbywa się na ogólnych zasadach przewidzianych w prawie spadkowym z uwzględnieniem konstytucyjnych przepisów art. 1058, 1063, 1067, 1070, 1070¹, 1079, 1081, 1082 i 1086 k.c. We wspomnianym orzeczeniu TK uznał, że wiele przepisów wprowadzających odrębności w dziedziczeniu gospodarstw rolnych jest niezgodnych z ustawą zasadniczą i nie mogą one być dłużej stosowane. Zakwestionowane przepisy służyły głównie pozostawianiu jak największej ilości gruntów w rękach pracujących rolników, którzy mieli kwalifikacje do prowadzenia gospodarstwa.

Niezależnie od daty otwarcia spadku specjalne zasady dziedziczenia nie obejmują gospodarstw rolnych dziedziczonych na podstawie testamentu, jak i wszystkich (niezależnie od tego, czy są dziedziczone na podstawie ustawy czy testamentu), jeżeli powierzchnia wchodzących w ich skład gruntów nie przekracza 1 ha.

Obowiązujące przed 14 lutego 2001 r. przepisy przewidywały m.in., że spadkobiercą dziedziczącym z ustawy gospodarstwo rolne może być osoba, która w dacie śmierci spadkodawcy spełnia jeden z wymogów, tj. stale pracuje bezpośrednio przy produkcji rolnej, ma przygotowanie zawodowe do prowadzenia produkcji rolnej, jest małoletnia bądź też pobiera naukę zawodu lub uczęszcza do szkół, albo jest trwale niezdolna do pracy.

Obowiązujące obecnie przepisy szczególnie dotyczące dziedziczenia gospodarstw rolnych przewidują, że:

- jeżeli wykonanie zapisu przez spadkobiercę gospodarstwa rolnego prowadziłoby do podziału gospodarstwa rolnego lub wkładu gruntowego w rolniczej spółdzielni produkcyjnej sprzecznego z zasadami prawidłowej gospodarki rolnej, spadkobierca zobowiązany do wykonania zapisu może żądać zamiany przedmiotu zapisu na świadczenie pieniężne;
- w razie podziału gospodarstwa rolnego, które należy do spadku, stosuje się odpowiednio przepisy o podziale gospodarstw rolnych przy zniesieniu współwłasności. Oznacza to, że do sądowego działu spadku znajdują zastosowanie przepisy ogólne o dziale spadku z uwzględnieniem zmian wynikających z art. 213–218 k.c.; do zbycia spadku lub części spadku lub udziału w spadku obejmującym gospodarstwo rolne lub nieruchomość rolną w rozumieniu przepisów ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2018 r. poz. 1405 ze zm.) stosuje się przepisy tej ustawy dotyczące zbycia nieruchomości rolnej;
- jeżeli oprócz gospodarstwa rolnego spadek obejmuje inne przedmioty majątkowe, udziały spadkobierców w gospodarstwie rolnym zalicza się na poczet ich udziałów w całości spadku;
- odpowiedzialność za długi spadkowe związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego ponosi od chwili działu spadku spadkobierca, któremu to gospodarstwo przypadło, oraz spadkobiercy otrzymujący od niego spłaty;
- jeżeli do spadku należy gospodarstwo rolne, ustalenie zachowku następuje z uwzględnieniem przepisów szczególnych o dziedziczeniu gospodarstw rolnych, a także odpowiednio art. 216 k.c.

Długi spadkowe

W skład spadku wchodzi również długi, które zaciągnął za życia spadkodawca. Dotyczy to zarówno zobowiązań wynikających z zawartych przez niego umów (np. kredytowych, pożyczkowych, najmu, niezapłaconych faktur), jak i wynikających z popełnionych przez niego czynów niedozwolonych (np. kradzieży mienia, spowodowania wypadku komunikacyjnego) oraz z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania (np. koszty wynikające z wadliwego wykonania remontu). Może zdarzyć się, że spadkobierca, który przyjmie bez przemyślenia cały spadek po zmarłym krewnym, będzie musiał spłacić wszystkie jego zobowiązania. Bez znaczenia będzie nawet to, że kwota długu przekroczy wartość odziedziczonego majątku.

Niekiedy decyzja o przyjęciu spadku ze wszystkimi długami jest świadomym posunięciem spadkobierców.

PRZYKŁAD

Nieprzemysłane przyjęcie spadku z długami

Mirosław G. był jedynym spadkobiercą po zmarłym bracie, który zostawił mu dwuhektarowe gospodarstwo. Przed notariuszem złożył oświadczenie o przyjęciu spadku wprost. Taka decyzja była równoznaczna z objęciem schedy bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkodawcy. Wkrótce okazało się, że walczący z chorobą alkoholową spadkodawca przez lata pożyczał pieniądze od sąsiadów na poczet ceny sprzedaży wchodzących w skład spadku gruntów. Do pana Mirosława zgłosili się wierzyciele. Okazali mu dokumenty, z których wynikało, że brat pożyczył za życia znacznie więcej, niż sam posiadał. Spadkobierca musi teraz uregulować zobowiązania zmarłego.

Od 18 października 2015 r. sytuacje, w których rodzina zmarłego dziedziczy po nim same długi, zdarzają się o wiele rzadziej. Wtedy to weszły w życie zmiany w prawie spadkowym, które roztoczyły parasol ochronny nad spadkobiercami, którzy nieświadomie mieliby odziedziczyć pasywa po zmarłym. Dzisiaj obowiązuje zasada, że jeżeli spadkobierca w okresie 6 miesięcy od dowiedzenia się o przypadającym mu spadku nie robi nic, odziedziczy spadek z dobrodziejstwem inwentarza. Oznacza to, że odpowie za długi spadkodawcy tylko do wartości ustalonego w inwentarzu

stanu czynnego spadku. Ujmując to wprost – w najgorszym przypadku nie otrzyma nic, ale też i nic nie dołoży do interesu z własnej kieszeni.

PRZYKŁAD

Świadoma decyzja o przyjęciu długów spadkowych

Matka Bartosza S. za życia zaciągnęła pożyczkę na drogie leczenie mające jej pomóc w walce z nowotworem. Po śmierci spadkodawczyni okazało się, że zobowiązania zmarłej są o kilkadziesiąt tysięcy wyższe niż wartość domu, który pozostawiła po sobie w spadku. Bartosz S. nie pozwolił jednak, by jego rodzinny dom trafił pod młotek komornika. Przyjął cały spadek wprost i spłacił wszystkie długi z własnej kieszeni.

Przed 18 października 2015 r. bezczynni spadkobiercy dziedziczyli wszystko wprost po zmarłym, a więc cały majątek i wszystkie długi. Jeżeli otrzymanych w spadku aktywów nie wystarczało na spłatę zobowiązań, musieli pokryć resztę z własnych środków. Obecnie przyjęcie odpowiedzialności za długi spadkodawcy bez ograniczeń jest możliwe po złożeniu przez spadkobiercę oświadczenia o przyjęciu spadku wprost.

Spadek a koszty pogrzebu

Do spadku należą także zobowiązania niezaciągnięte przez spadkodawcę. Są to m.in. koszty pogrzebu w zakresie, w jakim odpowiada on miejscowym zwyczajom, wydatki związane z wykupieniem miejsca pochówku na cmentarzu, koszty trumny lub urny, urządzenia ceremonii pogrzebowej i stypy. Koszty te mogą nie wchodzić do spadku, jeżeli obowiązek ich pokrycia spoczywa na osobie innej niż spadkobierca. Może nią być nabywca nieruchomości, którą zbył za życia spadkodawca na podstawie umowy o dożywocie, a umowa zobowiązywała go do poniesienia takich wydatków.

Obowiązek pokrycia kosztów pogrzebu może spoczywać na osobie, która spowodowała śmierć spadkodawcy (wypadek komunikacyjny, pobicie). Zgodnie z art. 446 § k.c., jeżeli wskutek uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia nastąpiła śmierć poszkodowanego, zobowiązany do naprawienia szkody powinien zwrócić koszty leczenia i pogrzebu temu, kto je poniósł. Co ważne, przewidziany w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia

1998 r. o emeryturach i rentach zasiłek pogrzebowy z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych nie podlega uwzględnieniu przy ustalaniu odszkodowania dochodzonego na podstawie art. 446 § 1 k.c. Orzekł tak Sąd Najwyższy (uchwała pełnego składu SN z 15 maja 2009 r., sygn. akt III CZP 140/08).

Do długów spadkowych zaliczane są również koszty związane z ostatnią chorobą spadkodawcy (koszty leczenia, wynagrodzenie opiekunki/opiekuna) czy koszty postępowania spadkowego (m.in. zabezpieczenia spadku, ustanowienia wykonawcy testamentu, wykonania spisu inwentarza).

Odpowiedzialność za zobowiązania podatkowe

Prawa i obowiązki wynikające z przepisów prawa podatkowego nie należą do spadku. Ich sukcesja jest możliwa jedynie na podstawie i w granicach przepisów ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 900 ze zm.). Sukcesja podatkowa w przypadku spadkobierców obejmuje przede wszystkim majątkowe prawa i obowiązki. W przypadku praw o charakterze niemajątkowym ich przejęcie przez spadkobiercę jest ograniczone do sytuacji, gdy były one związane z prowadzoną przez spadkodawcę działalnością gospodarczą i pod warunkiem, że spadkobierca dalej będzie prowadził tę działalność na własny rachunek (wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Gliwicach z 30 sierpnia 2016 r., sygn. akt I SA/GI 643/16).

Z art. 97 § 1 ustawy – Ordynacja podatkowa wynika jednoznacznie, że spadkobiercy, co do zasady, wstępują we wszelkie prawa majątkowe spadkodawcy przysługujące mu w chwili śmierci, a więc w dacie otwarcia spadku. Z chwilą otwarcia spadku spadkobiercy bowiem nabywają spadek, a nabycie to stanowi sukcesję o charakterze generalnym.

WAŻNE

Zaświadczenie o wysokości zaległości podatkowych

Na wniosek osoby, która uprawdopodobni, że może być spadkobiercą, fiskus musi jej wydać zaświadczenie o wysokości znanych mu zobowiązań spadkodawcy, za które spadkobierca może ponieść odpowiedzialność. Jeżeli postępowanie podatkowe w sprawie określenia wysokości zobowiązań podatkowych spadkodawcy nie zostało zakończone w dacie złożenia wniosku, w zaświadczeniu należy podać przybliżoną wysokość zobowiązania.

Do odpowiedzialności spadkobierców za zobowiązania podatkowe spadkodawcy stosuje się przepisy kodeksu cywilnego o przyjęciu i odrzuceniu spadku oraz o odpowiedzialności za długi spadkowe. Zasadę tę stosuje się również do odpowiedzialności spadkobierców za należności inne niż zobowiązania podatkowe, takie jak:

- a) zaległości podatkowe,
- b) odsetki za zwłokę od zaległości podatkowych spadkodawcy,
- c) pobrane, a niewpłacone podatki z tytułu sprawowanej przez spadkodawcę funkcji płatnika lub inkasenta,
- d) niezwrócone przez spadkodawcę zaliczki na naliczony podatek od towarów i usług oraz ich oprocentowanie,
- e) opłata prolongacyjna,
- f) koszty postępowania podatkowego,
- g) koszty upomnienia i postępowania egzekucyjnego prowadzonego wobec spadkodawcy powstałe do dnia otwarcia spadku.

Stosowanie przepisów o przyjęciu i odrzuceniu spadku do odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe jest równoznaczne z tym, że złożenie przez spadkobiercę oświadczenia o odrzuceniu spadku sprawia, że nie będzie on ponosił odpowiedzialności za długi podatkowe spadkodawcy. Brak oświadczenia będzie równoznaczny z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Jak orzekł Naczelny Sąd Administracyjny, spadkobiercy przyjmujący spadek z dobrodziejstwem inwentarza odpowiadają za zobowiązania podatkowe spadkodawcy do wysokości przypadającego każdemu z nich udziału spadkowego określonego w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku (wyrok z 23 listopada 2001 r., sygn. akt I SA/Rz 329/00).

Na podstawie decyzji ostatecznych wydanych wobec spadkodawcy oraz jego zobowiązań wynikających z prawidłowych deklaracji organ podatkowy orzeka w jednej decyzji o zakresie odpowiedzialności lub uprawnień poszczególnych spadkobierców. Termin płatności przez spadkobiercę zobowiązań wynikających z decyzji o zakresie jego odpowiedzialności wynosi 14 dni od dnia jej doręczenia.

Brak odpowiedzialności za niezapłacone mandaty

Spadkodawca może pozostawić po sobie nie tylko długi podatkowe, lecz również plik niezapłaconych mandatów. Czy polskie prawo dopuszcza więc możliwość poniesienia konsekwencji karnych czynów popełnionych przez spadkodawcę? Nie jest to oczywiście możliwe. Nie ma przy

tym znaczenia, czy sprawa dotyczy popełnionego wykroczenia, za które policjant ukarał spadkodawcę kilkusetzłotowym mandatem, czy popełnił on przestępstwo, np. prowadzenia samochodu w stanie nietrzeźwości, za które sąd skazał go na grzywnę i obowiązek zapłaty kilku tysięcy świadczenia pieniężnego.

Ściąganie grzywny nałożonej w drodze mandatu karnego następuje w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji. Artykuł 59 § 1 pkt 6 ustawy z 17 czerwca 1966 r. o postępowaniu egzekucyjnym w administracji (Dz.U. z 2018 r. poz. 1314 ze zm.) przewiduje, że postępowanie egzekucyjne umarza się w przypadku śmierci zobowiązanego, gdy obowiązek jest ściśle związany z osobą zmarłego. Z takim związkiem mamy do czynienia w przypadku odpowiedzialności z tytułu niezapłaconych mandatów.

Śmierć spadkobiercy skazanego wyrokiem wydanym w postępowaniu karnym jest przesłanką obligującą sąd do umorzenia postępowania wykonawczego w tym zakresie (art. 15 § 1 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 676 ze zm.).

Rozdział 2.

Dziedziczenie z ustawy

Powołanie do dziedziczenia z testamentu ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym. Jeżeli jednak spadkodawca nie powołał w ten sposób spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą, następuje dziedziczenie z ustawy.

Kodeks cywilny wskazuje grupy osób powołane do spadku. Są to w pierwszej kolejności osoby z najbliższej rodziny spadkodawcy (dzieci, małżonek). Jeżeli nie obejmą one spadku, w ich miejsce wchodzi dalsza rodzina (rodzeństwo, rodzice czy dziadkowie). W ostateczności, gdy zmarły nie miał spadkobierców, majątek przejmuje gmina lub Skarb Państwa.

Małżonek i dzieci

W pierwszej kolejności do spadku powołane są dzieci spadkodawcy (także adoptowane) oraz jego małżonek. Do masy spadkowej wchodzi tylko połowa wspólnego majątku małżonków. Jeżeli natomiast mieli oni rozdzielność majątkową, przedmiotem dziedziczenia jest odrębny majątek zmarłego męża lub żony. Dzieci i małżonek dziedziczą w częściach równych, z tym że część przypadająca małżonkowi nie może być mniejsza niż 1/4 całości spadku. Pozostała część jest dzielona po równo pomiędzy dzieci.

WAŻNE

Kolejność dziedziczenia ustawowego

I grupa – dzieci i małżonek spadkodawcy

II grupa – małżonek i rodzice spadkodawcy

III grupa – dziadkowie spadkodawcy

IV grupa – pasierbowie (dzieci żony lub męża z innego związku)

V grupa – gmina i Skarb Państwa

W praktyce oznacza to następujący podział spadku pomiędzy małżonka i dzieci:

- małżonek i jedno dziecko – dostaną po 1/2 spadku,

- małżonek i dwoje dzieci – dostaną po 1/3 spadku,
- małżonek i troje dzieci – dostaną po 1/4 spadku,
- małżonek i czworo dzieci – małżonek dostanie 1/4 (to ustawowe minimum), a dzieci po 3/16,
- małżonek i pięcioro dzieci – małżonek dostanie 1/4, a dzieci po 3/20.

PRZYKŁAD

Jednoczesne dziedziczenie żony, dzieci i wnuków

Michał P. miał żonę i dwie córki. W chwili jego śmierci żyła jego żona Izabela i tylko jedna córka Magdalena. Po drugiej, zmarłej rok wcześniej Sabinie pozostała także dwójka dzieci: Jan i Stanisław, którzy byli wnukami zmarłego. Michał P. nie spisał testamentu. W takiej sytuacji żona odziedziczy po nim 1/3 spadku. Tyle samo dostanie córka Magdalena. Gdyby w dacie śmierci ojca żyła również Sabina, otrzymałaby ona również 1/3 spadku. Przypadający jej udział trafi jednak do jej dwóch synów. Każdemu przypadnie po 1/6 spadku po dziadku (połowa z 1/3 należnych ich matce).

Jeżeli małżonek spadkobiercy nie żyje w dacie otwarcia spadku, będą po równo dziedziczyły po nim wszystkie dzieci. W sytuacji gdy dziecko spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, przypadający mu udział przechodzi na jego dzieci w częściach równych. Zasadę tę stosuje się odpowiednio do dalszych potomków zmarłego.

Małżonek i rodzice

Drugą grupę osób powołanych do dziedziczenia z ustawy stanowią: małżonek i rodzice spadkodawcy. Otrzymują oni spadek po zmarłym, gdy nie pozostawił on po sobie dzieci, wnuków ani prawnuków. Udział małżonka wynosi wówczas pół schedy, a każdy z rodziców dostaje po 1/4 z całości spadku. Jeżeli ojcostwo rodzica nie zostało ustalone w chwili śmierci spadkodawcy, udział spadkowy matki dziedziczącej wspólnie z małżonkiem zmarłego wynosi połowę spadku.

Przy powołaniu do spadku nie ma znaczenia, czy rodzice spadkodawcy pozostają w związku małżeńskim, czy rozwiedli się i założyli nowe rodziny. Jeżeli spadkodawca nie miał dzieci i małżonka, cały spadek przypada w równych częściach jego rodzicom.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie małżonka, rodzica i rodzeństwa

Małżonkowie G. nie mieli dzieci. Mąż Radosław zmarł, nie pozostawiając testamentu. Po jego śmierci połowa majątku przypadła żonie Michalinie, a druga połowa należała się rodzicom spadkodawcy. Ponieważ ojciec Radosława zmarł kilka lat przed śmiercią syna (spadkodawcy), należną mu część dziedziczą jego pozostali dwaj synowie – bracia Radosława. Tak więc żona Michalina otrzyma 1/2 spadku, matka 1/4 spadku, a bracia po 1/8 spadku.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie małżonka, rodzica i rodzeństwa

Zmarły Marek P. był żonaty, lecz ze związku nie urodziło się dziecko. W chwili otwarcia spadku żyły jego matka i siostra. Druga siostra spadkodawcy zmarła przedwcześnie, pozostawiając trzech synów. Do dziedziczenia po Marku P. zostaną powołani: żona (1/2 spadku), matka (1/4 spadku), siostra (1/8 spadku), synowie zmarłej siostry (po 1/24 spadku).

Rodzeństwo

Gdyby jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadł, otrzyma do podziału rodzeństwo spadkodawcy. Rodzeństwo spadkodawcy nie dochodzi więc do dziedziczenia ustawowego w zbiegu z rodzicami. Zastępuje miejsce rodzica, który zmarł przed otwarciem spadku. W razie śmierci kogokolwiek z rodzeństwa spadkodawcy w jego miejsce wchodzi natomiast jego potomkowie. Za rodzeństwo są uważane osoby, które pochodzą od tych samych rodziców co spadkodawca (rodzeństwo rodzone) lub też mają jednego wspólnego rodzica (rodzeństwo przyrodnie). To drugie również należy do kręgu spadkobierców ustawowych i dziedziczy na identycznych zasadach jak rodzone.

Jeżeli spadkodawca nie ma zstępnych (dzieci, wnuków itd.), rodziców ani rodzeństwa i nie ma też ich zstępnych, cała scheda przypadnie małżonkowi spadkodawcy.

Dziadkowie

W sytuacji gdy dziedziczyć nie mogą małżonek, dzieci, rodzice, rodzeństwo i dzieci rodzeństwa, spadek przypada dziadkom spadkodawcy. Możliwość dziedziczenia po wnuku pojawiła się dopiero 28 czerwca 2009 r., kiedy weszła w życie nowelizacja kodeksu cywilnego. Wcześniej, jeżeli spadkodawca nie miał innych spadkobierców ustawowych, scheda po nim przypadała gminie lub Skarbowi Państwa, nawet jeżeli żyli dziadkowie.

WAŻNE

Podział spadku w zależności od kręgu osób dziedziczących

- **Rodzice spadkodawcy** (nie było małżonka i dzieci) – rodzice po 1/2
 - **Rodziec w zbiegu z rodzeństwem spadkodawcy** (nie było małżonka ani dzieci, a jedno z rodziców zmarło) – rodzic (1/2), rodzeństwo (1/2)
 - **Małżonek w zbiegu z rodzicami spadkodawcy** (nie było dzieci) – małżonek (1/2), rodzice (po 1/4)
 - **Małżonek w zbiegu z rodzicem i rodzeństwem spadkodawcy** (brak dzieci, jedno z rodziców zmarło) – małżonek (1/2), rodzic (1/4), rodzeństwo (1/4)
 - **Małżonek w zbiegu z rodzicem, bratem/siostrą i dziećmi nieżyjącego brata/siostry** (nie było dzieci, jedno z rodziców i jedno z rodzeństwa zmarło) – małżonek (1/2), rodzic (1/4), brat/siostra (1/8), dziecko nieżyjącego brata/siostry (1/8)
 - **Małżonek w zbiegu z matką spadkodawcy** (brak dzieci, ojcostwo nie zostało ustalone) – małżonek (1/2), matka (1/2)
 - **Rodzic w zbiegu z rodzeństwem spadkodawcy** (nie było małżonka i dzieci, jedno z rodziców zmarło) – rodzic (1/2), rodzeństwo (1/2)
 - **Rodzeństwo** (nie było małżonka i dzieci, rodzice zmarli) – całość spadku
 - **Małżonek** (nie było małżonka, dzieci i rodzeństwa, rodzice zmarli) – całość spadku
-

Teraz dziadkowie dziedziczą w częściach równych. Jeżeli którekolwiek z nich nie dożyło otwarcia spadku, jego udział przypada zstępnym nieżyjącego dziadka lub babki. Nie muszą być to nawet ich wspólne dzieci. Pojęcie „zstępni” obejmuje zarówno dzieci dziadków, jak i ich dalszych zstępnych w linii prostej, jeżeli dziecko nie dożyło otwarcia spadku.

W ten oto sposób wśród spadkobierców ustawowych danej osoby może znaleźć się rodzeństwo rodziców spadkodawcy (wujowie, stryjo-

wie, ciotki, stryjenki spadkodawcy), a w braku któregoś z rodzeństwa – ich zstępni.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie dziadków

Sylwia P. nie miała męża, zstępnych ani rodzeństwa. Jej rodzice zginęli w wypadku samochodowym, kiedy była jeszcze dzieckiem. Spadkodawczyni nie sporządziła testamentu. W takiej sytuacji z mocy ustawy dziedziczyć po niej powinni dziadkowie. Ci jednak w momencie otwarcia spadku również nie żyli. Spadek po Sylwii P. dziedziczą wujowie i ciotki (rodzeństwo rodziców), a gdyby któreś z nich nie żyło, to przypadający im udział trafi w ręce ich dzieci.

W przypadku braku zstępnych tego z dziadków, który nie dożył otwarcia spadku, udział spadkowy, który by na niego przypadał, trafia do pozostałych dziadków w częściach równych. Teoretycznie jest więc możliwe, że dziadek lub babka otrzyma cały spadek po wnuku.

Dziadkowie dziedziczą z mocy ustawy w dalszej kolejności, gdy brak jest małżonka, zstępnych spadkodawcy, jego rodziców, rodzeństwa i zstępnych rodzeństwa, chcących i mogących dziedziczyć.

Wystarczy więc, że w chwili śmierci spadkodawcy żyje choćby jeden przedstawiciel tej grupy spadkobierców ustawowych, który chce i może dziedziczyć, aby do dziedziczenia dziadków i ich zstępnych nie doszło.

Pasierbowie

Na liście spadkobierców ustawowych znajdują się też pasierbowie (dzieci małżonka spadkodawcy z innych związków). Mają oni prawo do spadku po ojczymie lub macosze, gdy nie ma małżonka spadkodawcy ani innych krewnych powołanych do dziedziczenia z ustawy. Dziedziczą ci pasierbowie, których żadne z rodziców nie dożyło otwarcia spadku. Do wyłączenia pasierba z kręgu spadkobierców ustawowych ojczyma lub macochy wystarczy więc, że w dacie śmierci spadkodawcy żyje choćby jedno z jego rodziców. Rodzic pasierba jest traktowany, „jakby nie dożył otwarcia spadku” także w sytuacjach wyłączających jego dziedziczenie ustawowe z uwagi na stwierdzenie niegodności dziedziczenia, odrzucenie spadku, zrzeczenie się

spadku na podstawie umowy czy wyłączenie od dziedziczenia z uwagi na separację lub toczące się postępowanie rozwodowe.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie pasierbów

Feliks J. nie miał dzieci ani rodzeństwa. Nieżyjący dziadkowie nie mieli też innych zstępnych poza rodzicami Feliksa J. Jego żona zmarła kilka lat wcześniej. Miała jednak syna Michała z poprzedniego małżeństwa. Ponieważ spadkodawca nie pozostawił testamentu, z mocy ustawy majątek po nim dziedziczy pasierb Michał, którego biologiczny ojciec zmarł kilka lat przed ojczymem.

Pasierbowie mogą dziedziczyć po małżonku rodzica od dość niedawna. Jest to w naszym prawie rozwiązanie nowe i zostało wprowadzone uchwałą 2 kwietnia 2009 r. nowelizacją kodeksu cywilnego (Dz.U. z 2009 r. nr 79, poz. 662). Autorzy nowelizacji wskazali w uzasadnieniu jej projektu argumenty, które przemawiały za dodaniem pasierbów do kolejnego kręgu spadkobierców ustawowych. Dzieci osoby, która zawiera małżeństwo, stają się z reguły członkami rodziny, która powstaje na skutek tego małżeństwa. Między małżonkiem rodzica a tymi dziećmi powstaje z mocy prawa stosunek powinowactwa (powinowactwo w linii prostej pierwszego stopnia). Tym formalnym relacjom w życiu często towarzyszą rzeczywiste więzi rodzinne między ojczymem lub macochą (przyszłym spadkodawcą) a dziećmi współmałżonka (pasierbami). Za życia rodzica i jego współmałżonka (ojczyma lub macochy), jeżeli we wspólnocie rodzinnej pozostają dzieci wspólne małżonków i dzieci jednego z małżonków, małżonkowie powinni wszystkie niepełnoletnie dzieci traktować jednakowo przy zaspokajaniu ich potrzeb.

WAŻNE

Dziedziczenie przez pasierba jest możliwe, gdy:

- brakuje spadkobierców należących do wcześniejszych kręgów dziedziczenia (małżonka, zstępnych spadkodawcy, rodziców, rodzeństwa, zstępnych rodzeństwa, dziadków i zstępnych dziadków),
 - oboje rodzice pasierba nie żyją w chwili otwarcia spadku.
-

Przysposobieni

Kodeks cywilny określa też precyzyjnie zasady, na jakich dziedziczą dzieci przysposobione (adoptowane). Dla skutków dziedziczenia ważne jest rozgraniczenie przysposobienia pełnego i niepełnego.

Cel przysposobienia, jakim jest zapewnienie dziecku rodziny zastępczej, nie mógłby być realizowany w sposób prawidłowy bez zapewnienia przysposabiającemu prerogatyw wynikających z władzy rodzicielskiej. Jest to zresztą konsekwencją podstawowej zasady wyrażonej w art. 121 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (k.r.o.), że przez przysposobienie między przysposabiającym a przysposobionym powstaje taki stosunek, jak między rodzicami a dziećmi. W przypadku przysposobienia utrata władzy rodzicielskiej rodziców dziecka wynikająca z art. 123 k.r.o. jest definitywna i w zasadzie nie odżywa (postanowienie Sądu Najwyższego z 21 marca 1969 r., sygn. akt III CRN 460/68).

Przysposobienie pełne

Przysposobienie pełne polega na tym, że pomiędzy rodzicem a przysposobionym dzieckiem powstaje taki stosunek, jak między naturalnymi dziećmi i rodzicami. Takie dziecko dziedziczy po adopcyjnych rodzicach i innych krewnych, jakby było ich naturalnym potomkiem. Na podobnej zasadzie po przysposobionym w sposób pełny dziecku dziedziczą jego adopcyjni rodzice i ich krewni. Przysposobione dziecko nie dziedziczy natomiast po swoich naturalnych przodkach i innych członkach rodziny. Oni również nie dziedziczą po nim.

WAŻNE

Skutki przysposobienia pełnego

- Między przysposabiającym a przysposobionym powstaje taki stosunek, jak między rodzicami a dziećmi.
 - Przysposobiony nabywa prawa i obowiązki wynikające z pokrewieństwa w stosunku do krewnych przysposabiającego.
 - Ustają prawa i obowiązki przysposobionego wynikające z pokrewieństwa względem jego krewnych, jak również prawa i obowiązki tych krewnych względem niego.
 - Skutki przysposobienia rozciągają się na zstępnych przysposobionego.
-

Jeżeli dziecko zostało adoptowane wyłącznie przez jedno z małżonków, przysposobiony nie dziedziczy po drugim małżonku ani jego krewnych. Na zasadzie wzajemności taki małżonek (i jego rodzina) nie dziedziczą po nieprzysposobionym przez siebie dziecku. Sytuacja przedstawia się inaczej, gdy jedno z małżonków adoptowało dziecko drugiego małżonka (np. pochodzące z innego małżeństwa lub panińskiego). Takie dziecko dziedziczy wówczas zarówno po swoim rodzicu naturalnym, jak i tym, który go przysposobił.

Gdyby jedno z małżonków przysposobiło dziecko po śmierci jego rodzica naturalnego, sąd może w orzeczeniu o przysposobieniu utrzymać prawa i obowiązki krewnych zmarłego rodzica. Dziecko dziedziczy wtedy po wszystkich osobach.

PRZYKŁAD

Dziedziczenie po adopcyjnym ojcu

Anna G. została adoptowana na zasadzie przysposobienia pełnego przez małżeństwo: Ewę i Grzegorza. Po śmierci ojca Ewa ponownie wyszła za mąż. Anna otrzymała udział w spadku po ojcu – Grzegorzu. Jest bowiem w świetle prawa traktowana jak jego naturalne dziecko. Nie może jednak w pierwszej kolejności dziedziczyć z ustawy po nowym mężu matki ani po jego krewnych, chyba że zostanie powołana do dziedziczenia jako pasierbica.

Przysposobienie niepełne

Przysposobienie niepełne polega na tym, że więź powstaje tylko pomiędzy rodzicem adopcyjnym i dzieckiem. Nie łączy ona natomiast dziecka i krewnych rodzica. Adoptowane na takiej zasadzie dzieci dziedziczą po rodzicach na równi z ich naturalnymi dziećmi. Zstępni przysposobionego dziecka dziedziczą po przysposabiającym na tych samych zasadach, co pozostali naturalni zstępni spadkodawcy. Przysposobione w niepełny sposób dziecko i jego potomkowie nie dziedziczą po krewnych przysposabiającego rodzica, a krewni nie mogą otrzymać spadku po nich. Są oni traktowani przez prawo spadkowe jak osoby dla siebie obce.

WAŻNE

Skutki przysposobienia niepełnego

- Skutki przysposobienia polegają wyłącznie na powstaniu stosunku między przysposabiającym a przysposobionym.
 - Skutki przysposobienia rozciągają się na zstępnych przysposobionego.
 - Rodzice naturalni przysposobionego w sposób niepełny dziecka nie dziedziczą po nim. Zamiast nich po dziecku dziedziczą rodzice adopcyjni. Przysposobienie niepełne nie wyklucza natomiast możliwości dziedziczenia po biologicznych rodzicach i ich krewnych (dziadkach, rodzeństwie).
-

PRZYKŁAD

Dziedziczenie w przypadku przysposobienia niepełnego

Michał został przysposobiony w sposób niepełny przez małżeństwo: Iwonę i Kazimierza M. Będzie więc dziedziczył po adopcyjnych rodzicach, ale nie może otrzymać spadku po dziadkach, naturalnych dzieciach rodziców i ich krewnych. Z uwagi na sposób przysposobienia będzie mógł dodatkowo dziedziczyć z ustawy po naturalnych rodzicach i ich krewnych.

Dziedziczenie w rodzinie zastępczej

Dziecku z rodziny zastępczej nie przysługuje z mocy ustawy spadek ani zachówek po zmarłym opiekunie. Umieszczenie dziecka w rodzinie zastępczej lub ustanowienie opieki prawnej dla dziecka nie kreuje relacji pokrewieństwa czy powinowactwa, dzięki której dziecko byłoby powołane do spadku z ustawy. Nie ma przy tym znaczenia, że dziecko przez wiele lat wychowuje się w rodzinie zastępczej i łączy je z rodzicem zastępczym silna więź emocjonalna.

Rodzic zastępczy, który chce, by dziedziczyły po nim dzieci przyjęte do rodziny na wychowanie, powinien wyrazić swoją wolę w testamencie.

PRZYKŁAD

Spadek po rodzicu zastępczym

Magdalena Z. była wychowywana w rodzinie zastępczej. Po śmierci matki zastępczej ojciec wykupił od spółdzielni na własność mieszkanie lokatorskie. Powtarzał Magdalenie, że mieszkanie kiedyś będzie należało do niej. Ojciec zastępczy zmarł, nie pozostawiając testamentu. Gdy po kilku latach Magdalena chciała uregulować status prawny lokalu, dowiedziała się, że nie może go odziedziczyć, gdyż nie jest spadkobiercą ustawowym. Spadek należy się zaś rodzeństwu zmarłych rodziców zastępczych, którzy, jak się okazało, są ich jedynymi żyjącymi krewnymi uprawnionymi do dziedziczenia z ustawy.

Skutki rozwodu i separacji

Trwały rozkład pożycia pomiędzy małżonkami ma również przełożenie na kwestię dziedziczenia. Małżonek, względem którego orzeczono rozwód lub separację, jest wyłączony z dziedziczenia ustawowego, o ile zapadłe w tym przedmiocie orzeczenie jest prawomocne w chwili otwarcia spadku. Z datą uprawomocnienia się wyroku rozwodowego dochodzi do rozwiązania węzła małżeńskiego ze spadkodawcą. Byli małżonkowie stają się dla siebie osobami obcymi. Na konsekwencje prawne separacji wskazuje wprost art. 935¹ k.c. Przewiduje on, że przepisów o powołaniu do dziedziczenia z ustawy nie stosuje się do małżonka spadkodawcy pozostającego w separacji. Takiej osobie nie przysługują także inne uprawnienia wynikające z prawa spadkowego. Nie może ona wystąpić z roszczeniem o zachówek. Nie ma też prawa korzystania z mieszkania i urządzenia domowego spadkodawcy z uwagi na wspólne z nim zamieszkiwanie przed jego śmiercią.

WAŻNE

Małżonek może nie dziedziczyć z ustawy, gdy:

- został uznany za niegodnego dziedziczenia przez sąd,
 - został wydziedziczony przez spadkodawcę w testamencie,
 - zrzekł się dziedziczenia, podpisując u notariusza umowę z przyszłym spadkodawcą,
 - pozostawał w formalnej separacji ze spadkodawcą.
-

Wyłączenie małżonka od dziedziczenia jest możliwe także w trakcie sprawy o rozwód lub separację. Wystarczy, że spadkodawca złoży przed śmiercią pozew o orzeczenie rozwodu lub separacji z winy żyjącego małżonka, a żądanie to będzie uzasadnione. Podobne skutki ma złożenie pozwu o orzeczenie separacji lub rozwodu z winy obu stron.

Skuteczne zgłoszenie w sprawie o rozwód żądania zaniechania orzeczenia o winie obojga małżonków wyłącza dopuszczalność dowodzenia winy pozostałego przy życiu małżonka w procesie wytoczonym na podstawie art. 940 k.c. (uchwała Sądu Najwyższego z 2 lipca 1985 r., sygn. akt III CZP 39/85).

PRZYKŁAD

Dziedziczenie po zmarłej żonie

Bogdan Z. i Iwona G. przez 9 lat żyli w nieformalnym związku, po tym jak kobieta rozstała się ze swoim mężem Józefem. Formalnie była z nim jednak w dalszym ciągu w związku małżeńskim, z Bogdanem Z. prowadziła zaś wspólnie gospodarstwo domowe. Po śmierci Iwony do spadku po niej został powołany jedynie syn urodzony w czasie trwania konkubinatu i mąż Józef, który w tym czasie mieszkał u rodziny w oddalonej o 450 km miejscowości. Okazało się bowiem, że Iwona nie pozostawiła po sobie testamentu.

Wyłączenie małżonka od dziedziczenia może nastąpić także wtedy, gdy umrze on w okresie trwania postępowania rozwodowego. Sąd najpierw umarza postępowanie rozwodowe z uwagi na śmierć małżonka (art. 446 k.p.c.). W odrębnym postępowaniu bada zaś, czy zachodziły przesłanki do orzeczenia rozwodu i czy małżonek zaliczający się do kręgu spadkobierców ustawowych ponosi winę za rozkład pożycia. Małżonek wyłączony od dziedziczenia jest traktowany tak, jakby nie dożył otwarcia spadku.

Wydania takiego orzeczenia może żądać każdy z pozostałych spadkobierców ustawowych powołanych do dziedziczenia razem z małżonkiem. Powództwo należy wytoczyć w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym taka uprawniona osoba dowiedziała się o śmierci spadkodawcy, nie później jednak niż rok od tej daty. Upływ tych terminów powoduje wygaśnięcie uprawnień spadkobiercy.

Rozwodzący się małżonek może zostać wyłączony jedynie z dziedziczenia ustawowego. Jeżeli zmarły zapisał mu majątek w testamencie,

takie rozporządzenie jest ważne i nie może zostać unieważnione przez inne osoby.

W praktyce zdarzają się sytuacje, w których skłócenia małżonkowie rozstają się i zakładają nowe związki, nie decydując się przy tym na rozwód czy formalną separację. W razie śmierci partnerów, którzy nie pozostawią po sobie testamentu, prawo do spadku po nich mają wtedy przede wszystkim małżonkowie. Nie ma przy tym znaczenia, że przez wiele lat nie łączyły ich żadne relacje, a nawet nie utrzymywali ze sobą kontaktu.

Dziedziczenie w związkach partnerskich

Osoby żyjące w związkach nieformalnych muszą się liczyć z poważnym ograniczeniem uprawnień do dziedziczenia po zmarłym partnerze. Chociaż prowadzą one najczęściej razem gospodarstwo domowe i przez lata gromadzą wspólny majątek, są przez prawo spadkowe traktowane jak osoby wobec siebie obce. W odróżnieniu od małżonków partnerzy nie mogą dziedziczyć po sobie na podstawie ustawy. Dlatego osoby pozostające w nieformalnych związkach powinny możliwie wcześniej uporządkować swoje sprawy spadkowe i wskazać w testamencie, komu chcą przekazać swój dorobek po śmierci. W przeciwnym razie do spadku zostaną powołani członkowie rodziny zmarłego, a w razie ich braku majątek przejmą gmina lub Skarb Państwa.

Powołanie do spadku na podstawie testamentu ma pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym. Sporządzenie testamentu notarialnego daje testatorowi możliwość skutecznego przekazania partnerowi poszczególnych składników swojego majątku według własnego uznania. Ustanowienie zapisu windykacyjnego sprawia, że oznaczona przez spadkodawcę osoba nabywa przedmiot zapisu już z chwilą jego śmierci. Takie rozporządzenie daje testatorowi większą gwarancję, że wybrane przez niego składniki majątku trafią w ręce wskazanej osoby. Zapis windykacyjny różni się od zapisu zwykłego, którego ustanowienie skutkuje powstaniem pomiędzy obciążonym zapisem a zapisobiorcą jedynie stosunku zobowiązaniowego o wydanie przedmiotu.

Rozdział 3.

Testamenty

Rozporządzić majątkiem na wypadek śmierci można wyłącznie przez testament. Dlatego osoby, które chcą, by ich dorobek lub poszczególne rzeczy trafiły do wybranych przez nich spadkobierców, muszą sporządzić taki dokument w wybranej przez siebie formie. Jeżeli tego nie zrobią albo sporządzą testament nieważny, ich rodzina będzie dziedziczyła na podstawie ustawy. Wtedy to przepisy określają krąg spadkobierców powołanych do spadku i przesądzają o tym, kto, w jakiej kolejności i części dostanie majątek, który pozostawił zmarły.

SŁOWNIK

- **Testator** – osoba, która rozporządza majątkiem na wypadek śmierci
- **Zapis zwykły** – rozporządzenie testamentowe, które zobowiązuje spadkobiercę do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz określonej osoby
- **Zapis windykacyjny** – rozporządzenie w testamencie notarialnym przekazujące określonej osobie określone rzeczy lub prawa
- **Zapisobiorca** – osoba, której należy się przedmiot zapisu zwykłego lub windykacyjnego
- **Polecenie** – obowiązek określonego działania lub zaniechania nałożony w testamencie na spadkobiercę lub zapisobiercę
- **Zachówek** – prawo do otrzymania określonej sumy pieniężnej stanowiącej równowartość części udziału spadkowego, którego mogą żądać od spadkobierców testamentowych pominięci w testamencie członkowie rodziny spadkodawcy: małżonek, zstępni, rodzice

Dziedziczenie testamentowe jest możliwe tylko wtedy, gdy spadkodawca pozostawi po sobie testament, który jest ważny w świetle prawa. Oznacza to, że jakikolwiek błąd przy jego sporządzaniu (np. brak podpisu na dokumencie) sprawi, że wskazani w nim spadkobiercy w ogóle nie dostaną majątku albo wbrew woli spadkodawcy będą musiały podzielić się nim z jego krewnymi. Aby przygotować ważny testament, trzeba pamiętać o kilku ogólnych zasadach.

Wykluczenie testamentów wspólnych

Każdy testament może zawierać rozrządzenia tylko jednego spadkodawcy. Polskie prawo wyklucza możliwość sporządzenia wspólnych testamentów, np. małżonków, którzy chcą sobie wzajemnie przekazać majątek na wypadek śmierci. Wprowadzenie takiej zasady ma zapobiegać ingerencji osób trzecich w wolę spadkodawcy.

Nie jest natomiast zakazane sporządzenie dwóch testamentów własnoręcznych na jednej kartce papieru. Każdy z nich musi zostać spisany osobiście przez każdego z testatorów, opatrzoney odrębną datą i podpisem.

PRZYKŁAD

Wspólny testament małżonków

Mirosław i Ewa K. dorobili się majątku w czasie trwania małżeństwa. Z uwagi na to, że wszystkie wartościowe rzeczy, które do nich należały, były wspólne, postanowili również napisać jeden testament. Podzielili poszczególne składniki majątku pomiędzy dzieci. Dokument następnie oboje podpisali. Rok później zginęli w wypadku samochodowym. Testament znalazła córka. Przewidywał on, że niemal cały spadek przypada właśnie jej. Jej dwaj bracia mieli poważny problem z alkoholem i dlatego otrzymali jedynie pewne kwoty pieniędzy. Spadkobierczyni przedłożyła testament w sądzie. Okazało się, że jest nieważny, bo rodzice nie mogli sporządzić wspólnego testamentu. Takiej możliwości nie przewiduje prawo spadkowe.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, zakaz sporządzania testamentów wspólnych nie wyklucza uznania oświadczeń woli złożonych łącznie przez dwoje spadkodawców w formie testamentu allograficznego za dwa oddzielne testamenty ustne (postanowienie Sądu Najwyższego z 24 marca 1998 r., sygn. akt I CKU 6/98).

W testamencie może się znaleźć powołanie spadkobiercy lub spadkobierców do całości lub części spadku po testatorze. Można w nim ustanowić zapis zwykły lub windykacyjny, nałożyć na spadkobiercę polecenie czy wydziedziczyć określone osoby należące do kręgu spadkobierców ustawowych. Testamentem można też powołać fundację.

Odwołanie testamentu

Spadkodawca może w każdej chwili odwołać spisany przez siebie wcześniej testament lub tylko niektóre jego postanowienia. Odwołanie testamentu może polegać na fizycznym zniszczeniu dokumentu bądź też pozbawieniu go cech, od których zależy jego ważność (np. zamazanie lub oderwanie widniejących na nim daty lub podpisu). Spadkodawca może też dokonać w nim zmian, z których będzie wynikało, że odwołuje on swe wcześniejsze rozporządzenia. Równoznaczne z odwołaniem testamentu może być przekreślenie jego treści i uczynienie stosownej adnotacji. Takie zapisy najlepiej opatrzyć dodatkowym podpisem i datą.

Aby odwołać wcześniej spisany testament, nie trzeba nawet być w jego posiadaniu. Odwołanie może również nastąpić w ten sposób, że spadkodawca sporządzi nowy ważny testament. W takim przypadku wystarczy wskazać w nim, że poprzedni zostaje odwołany.

Najlepiej zrobić to w sposób jednoznaczny, używając konkretnych zwrotów takich jak: odwołuję (unieważniam) testament z dnia... (wpisać datę). Forma nowego testamentu nie musi być taka sama jak odwoływanego. Przykładowo testament notarialny można odwołać testamentem własnoręcznym.

Jeżeli spadkodawca sporządził nowy testament, nie zaznaczając w nim, że stary dokument traci ważność, to ulegną odwołaniu tylko te postanowienia poprzedniego, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu.

Zdolność testowania

Sporządzić i odwołać sporządzony już testament może tylko osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Takiej zdolności nie mają osoby niepełnoletnie oraz ubezwłasnowolnione całkowicie lub częściowo przez sąd, np. ze względu na chorobę psychiczną czy uzależnienie od alkoholu.

Testament należy sporządzić osobiście, co wyklucza możliwość ustanowienia jakiegokolwiek przedstawiciela. Nikt nie może spisać testamentu w imieniu spadkodawcy. Jeżeli stan jego zdrowia wyklucza możliwość samodzielnego spisania ostatniej woli, spadkodawca może skorzystać z pomocy notariusza lub wypowiedzieć testament przy świadkach.

Osoba sporządzająca testament musi być w pełni świadoma podejmowanych decyzji i nie może działać pod jakimkolwiek przymusem. Za nieważne są uznawane testamenty, które zostały napisane w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych. Takie zaburzenia mogą się wiązać z upojeniem alkoholowym, działaniem narkotyków, wysoką gorączką czy hipnozą.

PRZYKŁAD

Testament sporządzony przez osobę chorą psychicznie

Weronika B. zapisała w testamencie wszystkie swoje nieruchomości jednej wnuczce. Jej dzieci i pozostali wnukowie podnieśli w sądzie, że testament jest nieważny, bo testatorka od kilku lat leczyła się na depresję, a więc była chora psychicznie. Sąd stwierdził jednak, że testament nie może zostać uznany za nieważny z mocy prawa, gdyż Weronika B. nie była osobą ubezwłasnowolnioną. W takim przypadku konieczne jest przeprowadzenie do wodu z opinii biegłego celem ustalenia zdolności testowania spadkodawcy w chwili sporządzenia testamentu.

Zdolność testowania ocenia się na chwilę sporządzenia testamentu, a nie w momencie otwarcia spadku (śmierci testatora). Jeżeli więc dokument został spisany w 1990 r., a z uwagi na ujawnioną chorobę psychiczną spadkodawca został ubezwłasnowolniony np. 10 lat później, to testament będzie ważny.

Działanie w błędzie i pod przymusem

Za nieważne są również uznawane testamenty sporządzone pod wpływem błędu. Musi być on na tyle istotny, że uzasadnia przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał w takim stanie, to nie sporządziliby testamentu tej treści. W błędzie pozostaje osoba, która ma mylne wyobrażenie o stanie swoich spraw, np. nie wie, że jej syn nie żyje i spadek przypadnie wnukom. W takich przypadkach sąd sprawdza, czy gdyby spadkodawca znał rzeczywisty stan spraw, to byłoby bardziej prawdopodobne, że sporządziliby testament o tej samej czy innej treści. Stwierdzenie, że testament został napisany pod wpływem błędu, nie pozwala sądowi ani krewnym na zmianę testamentu na taki, który jest ich zdaniem bardziej prawdopodobny. Stwierdzenie nieważności testamentu skutkuje tym, że spadkobiercy dziedziczą z ustawy.

WAŻNE

Na nieważność testamentu sporządzonego w stanie nieświadomości, pod wpływem błędu lub groźby można powołać się przed sądem przez:

- **3 lata** od dnia, w którym osoba mająca w tym interes dowiedziała się o przyczynie nieważności,
 - **10 lat** od śmierci spadkodawcy.
-

Za bezskuteczny musi również zostać uznany testament sporządzony pod wpływem groźby. To sytuacja, w której właściciel majątku składa oświadczenie woli pod przymusem wywieranym przez inną osobę, która zapowiada skierowanie niekorzystnych działań na niego, osoby mu najbliższe albo na jego majątek (np. pobicie wnuków, podpalenie gospodarstwa, zaprzestanie dalszej opieki w czasie choroby).

WAŻNE

Testament jest nieważny, jeżeli został sporządzony:

- w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli,
 - pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod jego wpływem, nie sporządziłby testamentu tej treści,
 - pod wpływem groźby.
-

PRZYKŁAD

Rozporządzenie pod wpływem groźby

Marek W. był alkoholikiem. Obawiał się, że po śmierci 92-letniej matki jej dom stanie się własnością sześcioletniego syna i w efekcie zostanie bez dachu nad głową. Zagroził matce nożem, że ją zabije, jeżeli nie zapisze mu w testamencie nieruchomości. Matka spisała testament zgodnie z oczekiwaniami syna. Ten zabrał dokument i go ukrył. Przy najbliższej okazji działająca pod wpływem groźby testatorka opowiedziała wszystko córce. Ta złożyła zawiadomienie na policji. W wyniku przeprowadzonego postępowania karnego

Marek W. został skazany nie tylko za groźby, lecz także kilkuletnie znęcanie się nad matką. W wyroku sąd nakazał mu także opuszczenie domu zamieszkiwanego z pokrzywdzoną na okres 5 lat. Jeżeli Marek M. użyje w przyszłości wymuszonego testamentu matki i tak nie będzie on wywoływał skutków prawnych.

Rodzaje testamentów

Polskie prawo spadkowe nie przewiduje jednej obowiązującej formy testamentu. Dzieli się je na zwykłe (własnoręczny, notarialny, urzędowy) i szczególne (ustny, podróżny, wojskowy).

Testament można więc spisać samodzielnie, zlecić to zadanie notariuszowi albo podyktować wójtowi gminy do protokołu. W sytuacjach nagłych, w których spadkodawcy grozi śmierć, testament może zostać wypowiedziany w obecności świadków. Przepisy pozwalają też na sporządzenie testamentu przed kapitanem statku wodnego lub samolotu. Osoby odbywające służbę wojskową w czasie wojny mogą przekazać swoją ostatnią wolę sędziemu wojskowemu. Te testamenty są określane mianem testamentów szczególnych.

Testament własnoręczny

Najczęściej spotykanym i stosowanym sposobem rozrządzenia majątkiem na wypadek śmierci jest własnoręczne spisanie testamentu. Taki testament jest nazywany także holograficznym. Dokument jest ważny, jeżeli spadkodawca napisze go w całości pismem ręcznym, podpisze i opatrzy datą. Żeby testament własnoręczny był ważny, spadkodawca nie musi go zatytułować tą nazwą, jeżeli jego forma odpowiada wymaganiom określonym w ustawie. Nie trzeba też, by przy jego spisaniu byli obecni jacykolwiek świadkowie. Testator może w ogóle ukryć fakt sporządzenia testamentu lub jego treść. Wystarczy, że dokument zostanie ujawniony po jego śmierci.

PRZYKŁAD

Nieważny testament elektroniczny

Bartosz N. był informatykiem. Jako znawca nowych technologii postanowił spisać swój testament w formie elektronicznej i opatrzył go bezpiecznym

podpisem elektronicznym. Dodatkowo nagrał wideo, w którym powtórzył swoją ostatnią wolę i wydał rodzinie jeszcze bardziej szczegółowe dyspozycje. Pliki z dokumentem i wideo zgrał na dysk, który włożył do koperty, którą podpisał „Mój testament”.

Pozostawiony przez Bartosza N. testament jest nieważny. Prawo spadkowe rządzi się swoimi zasadami. Poprzez sporządzenie dokumentu w formie elektronicznej nie można rozporządzić majątkiem na wypadek śmierci.

Tylko odręczne pismo testatora

Za nieważny musi zostać uznany testament, który zostanie spisany na komputerze, maszynie do pisania lub przez inną osobę, a następnie jedynie podpisany przez spadkodawcę. Usprawiedliwieniem nie może być nawet niewyraźny charakter pisma testatora. Również odbitka testamentu sporządzona przez kalkę nie jest testamentem. Nie spełnia ona wymagań art. 949 § 1 k.c. co do napisania tekstu przez spadkodawcę.

Wymóg własnoręcznego spisania całości testamentu ma na celu między innymi ochronę takiego dokumentu przez wszelkimi próbami jego podrobienia. Podrobienie treści całego pisma jest dużo trudniejsze niż samego podpisu. Poza tym wyklucza to możliwość dopisania testamentu na kartce podpisanej przez spadkodawcę in blanco.

Testament holograficzny może zostać spisany przez testatora w obcym języku. W takim przypadku konieczne będzie jego przetłumaczenie przez tłumacza przysięgłego. Wystarczy, że wynika z niego wyraźnie wola spadkodawcy, który wskaże, komu i w jakiej części chce pozostawić swój majątek.

Podpis testatora

Duże znaczenie ma również poprawne złożenie pod testamentem podpisu. Testament niepodpisany jest nieważny. Nie mogą to być inicjały ani parafa. Podpis nieczytelny jest dopuszczalny jedynie w sytuacji, gdy umożliwi niewątpliwą identyfikację testatora.

Podpis powinien znajdować się pod pismem zawierającym rozrządzenie na wypadek śmierci. Rozrządzenia pod podpisem są nieważne. Jeżeli więc autor testamentu chce jeszcze coś do niego dopisać, powinien podpisać się ponownie pod dodatkowym rozrządzeniem. Osoba sporządzająca testament własnoręczny, która w jego treści wymienia swoje imię

i nazwisko tylko przed rozrządzeniem majątkiem, nie dopełnia tym samym obowiązku podpisania testamentu w rozumieniu art. 949 § 1 k.c. (uchwała Sądu Najwyższego z 9 maja 1995 r., sygn. akt III CZP 56/95).

PRZYKŁAD

Testament namalowany na ścianie

Wiktoria M. była znaną malarką. Pewnego lata na ścianie swojej sypialni spisała za pomocą pędzla swoją ostatnią wolę i wskazała, że jej życzeniem jest przekazanie całego jej majątku, w tym wszystkich obrazów, wnukowi Aleksandrowi. Na ścianie napisała również datę i złożyła parafę, którą zwyczajowo zawsze sygnowała swoje obrazy. Następnie odebrała sobie życie, przedawkowując środki nasenne. Wiktoria nie pozostawiła innego testamentu. Oprócz wnuka żył jeszcze ojciec Aleksandra, który uważał, że to jemu przypadnie majątek po matce. Był w błędzie, ponieważ testament spisany przez spadkodawczynię okazał się ważny. Prawo spadkowe nie wymaga, by testament był spisany na kartce lub innym konkretnym podłożu. Wystarczy, że jest spisany własnoręcznie, opatrzony datą i podpisany w sposób niebudzący wątpliwości.

Za ważny może zostać uznany testament, w którym spadkodawca podpisał się, określając jedynie stosunek rodzinny, np. „Twój mąż”, „Twój tata”. Sąd Najwyższy orzekł, że ważny jest testament własnoręczny zawarty w liście spadkodawcy skierowanym do spadkobiercy, podpisany w sposób określający jedynie stosunek rodzinny spadkodawcy do spadkobiercy, jeżeli okoliczności nie nasuwają wątpliwości co do powagi i zamiaru takiego rozrządzenia (uchwała Sądu Najwyższego z 28 kwietnia 1973 r., sygn. akt III CZP 78/72).

W niektórych przypadkach za ważny może zostać uznany podpis pseudonimem. Trzeba być jednak osobą powszechnie pod nim znaną.

Data na testamencie

Zamieszczenie daty w testamencie pozwala na ustalenie kolejności ewentualnych kilku testamentów pozostawionych przez spadkodawcę i to, czy w chwili sporządzenia dokumentu miał on zdolność testowania. Data (dzień, miesiąc, rok) może być umieszczona w każdym miejscu do-

kumentu. Zazwyczaj umieszcza się ją na początku, w prawym górnym rogu kartki.

Za skuteczny testament może zostać uznany w pewnych przypadkach dokument, na którym nie widnieje żadna data. Jest to możliwe, o ile nie wywołuje on wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testamentu, jego treści lub wzajemnego stosunku kilku testamentów.

W wyniku postępowania dowodowego data sporządzenia testamentu własnoręcznego może być ustalona także w przybliżeniu, a nawet pozostać nieustalona, o ile tylko ten stan rzeczy nie wywoła wątpliwości m.in. co do wzajemnego stosunku kilku testamentów. Dopiero w razie wywołania takiej wątpliwości testament staje się nieważny (postanowienie Sądu Najwyższego z 11 lutego 1975 r., sygn. akt I CR 860/74).

Testament notarialny

Osoby, które chcą sporządzić testament w sposób bardziej sformalizowany, mogą zlecić jego przygotowanie notariuszowi. Jest on wówczas sporządzany w formie aktu notarialnego, który zawiera oświadczenie woli testatora stanowiące rozrządzenie majątkiem na wypadek śmierci.

Przepisy dotyczące formy testamentu notarialnego mają na celu zapewnienie przede wszystkim autentyczności testamentu, woli i zdolności testowania. Jak wskazał Sąd Najwyższy, jeśli testament ma formę aktu notarialnego (art. 950 k.c.), to powinien zostać sporządzony szczególnie starannie, tak aby po jego otwarciu i ogłoszeniu nie budził wątpliwości ani co do swej powagi, rzeczywistej woli testatora i okoliczności sporządzenia, ani co do swojej postaci jako dokumentu o walorach dokumentu urzędowego i jego treści. Nie powinien zatem mieć wyglądu utożsamianego raczej z brudnopisem lub pismem przygotowującym właściwy akt w rozumieniu art. 2 prawa o notariacie oraz przepisów postępowania cywilnego odnoszących się do dokumentów (art. 244 i nast. k.p.c.). Jeśli przypomina taką postać, to należy przedłożony akt ocenić także z tego punktu widzenia, a nie tylko na podstawie samej jego treści, która w takim razie mogła nie powstać z rzeczywistym zamiarem wywołania skutków prawnych (postanowienie Sądu Najwyższego z 16 grudnia 2009 r., sygn. akt I CSK 188/09).

Zaletą sporządzenia testamentu w formie aktu notarialnego jest także to, że jego oryginał jest przechowywany w sejfie w kancelarii notarialnej. Chroni go to przed zniszczeniem, sfałszowaniem czy próbą ukrycia przez osoby nieżyczliwe spadkodawcy.

WZÓR. TESTAMENT WŁASNORĘCZNY

Ja, Marek Sankowski, zamieszkały w Miastkowie Mazowieckim, przy ul. Ptasiej 1/2, legitymujący się dowodem osobistym o serii i numerze ATA 179865, świadomy podejmowanej czynności i bez jakiegokolwiek przymusu oświadczam, że do całości spadku po mnie powołuję mojego brata Grzegorza Sankowskiego zamieszkałego w Krakowie, przy ul. Stary Rynek 100/2.

Miastków Mazowiecki, 18 marca 2019 r.
Marek Sankowski

Akt poza kancelarią

Testament notarialny może zostać sporządzony nie tylko w kancelarii notarialnej, która jest miejscem właściwym dla przeprowadzenia tego rodzaju czynności. Notariusz może udać się w tym celu również do szpitala lub domu spadkodawcy. Jak stanowi art. 3 § 2 ustawy z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.), czynność notarialna może być dokonana także w innym miejscu, jeżeli przemawia za tym charakter czynności lub szczególne okoliczności. Za szczególną okoliczność można uznać kalectwo, podeszły wiek testatora wpływający na jego sprawność ruchową lub chorobę uniemożliwiającą mu opuszczenie miejsca rekonwalescencji. Nie można sporządzać testamentu notarialnego poza kancelarią rejenta, kierując się zwykłą wygodą, np. brakiem czasu.

Koszty notarialne

Sporządzenie podstawowego testamentu przez notariusza kosztuje 50 zł. Do tej kwoty trzeba doliczyć koszty odpisów, a także VAT. Trzykrotnie więcej trzeba zapłacić notariuszowi za sporządzenie testamentu, w którym spadkodawca zamierza wydziedziczyć wybrane przez niego osoby, czyli pozbawić je prawa do zachowku. Jest to niewygórowana kwota, zważywszy na to, że notariusz musi zadbać o wszystkie niezbędne elementy dokumentu, a także mieć na uwadze stan świadomości testatora co do znaczenia składanego oświadczenia. Wszelkie koszty zwią-

zane ze sporządzeniem testamentu u notariusza określa rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej (Dz.U. z 2018 r., poz. 272 ze zm.).

WAŻNE

Opłaty u notariusza

Maksymalna stawka wynagrodzenia notariusza za sporządzenie testamentu notarialnego i inne czynności związane z postępowaniem spadkowym (bez VAT) wynosi:

- testament – **50 zł**,
 - testament zawierający zapis zwykły, polecenie lub pozbawienie uprawnień prawa do zachowku – **150 zł**,
 - testament zawierający zapis windykacyjny – **200 zł**,
 - odwołanie testamentu – **30 zł**,
 - sporządzenie testamentu poza kancelarią w porze dziennej (w godz. od 8.00 do 20.00) – dodatkowo **50 zł**,
 - sporządzenie testamentu poza kancelarią w porze nocnej oraz w dni wolne od pracy – dodatkowo **100 zł**,
 - oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku – **50 zł**,
 - sporządzenie protokołu otwarcia i ogłoszenia testamentu – maksymalna stawka **50 zł**,
 - sporządzenie zaświadczenia o powołaniu wykonawcy testamentu – **30 zł**.
-

Notariuszowi nie wolno dokonywać czynności notarialnej, jeżeli po weźmie wątpliwość, czy strona ma zdolność do czynności prawnych. Nie chodzi przy tym o zdolność do czynności prawnych w rozumieniu art. 11 k.c., lecz o sytuacje uzasadniające przypuszczenie o zaistnieniu wady oświadczenia woli. Notariusz zatem powinien odmówić dokonania czynności notarialnej nie tylko wówczas, gdy strona czynności jest formalnie ubezwłasnowolniona, lecz także wtedy, gdy zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy działa w stanie dostatecznej świadomości. Chodzi o stwierdzenie ułomności i jej stopnia w odniesieniu do osoby biorącej udział w czynności. Ten obowiązek nie oznacza w każdym wypadku konieczności obecności biegłego lekarza, zatem dokonanie czynności bez jego udziału nie podważa aktu (postanowienie SN z 14 czerwca 2012 r., sygn. akt I CSK 564/11).

Notarialny rejestr testamentów

5 października 2011 r. Krajowa Rada Notarialna uruchomiła **Notarialny Rejestr Testamentów (NORT)**. Może w nim zostać zarejestrowany testament sporządzony w formie aktu notarialnego lub testament własnoręczny, o ile jest przechowany przez notariusza.

Rejestracja testamentu

Rejestracja testamentu w NORT jest dobrowolna i bezpłatna. Dokonuje jej notariusz na wyraźny wniosek testatora złożony:

- bezpośrednio w sporządzanym testamencie notarialnym,
- w protokole przyjęcia testamentu własnoręcznego na przechowanie albo
- w oddzielnym protokole, jeśli przedmiotem rejestracji jest testament notarialny dotychczas niezarejestrowany lub testament własnoręczny przechowywany już przez notariusza, który ma go zarejestrować.

Umieszczenie informacji o testamencie w rejestrze ogranicza ryzyko, że dokument nie zostanie w ogóle ujawniony po śmierci spadkodawcy lub też zostanie upubliczniony z opóźnieniem. Dlatego z propozycją rejestracji testamentu powinni występować sami rejenci, którzy sporządzają testament notarialny lub przyjmują własnoręczne testamenty na przechowanie. Zgodnie z wewnętrznymi procedurami obowiązującymi notariusza powinien on zamieścić w testamencie notarialnym lub w protokole informację o możliwości zarejestrowania testamentu w NORT. Jeżeli testator nie chce skorzystać z takiego rozwiązania, notariusz zamieszcza w dokumencie oświadczenie testatora o rezygnacji z możliwości zarejestrowania testamentu.

W razie złożenia wniosku o zarejestrowanie sporządzonego lub zdeponowanego testamentu notariusz niezwłocznie rejestruje testament w NORT za pośrednictwem systemu teleinformatycznego.

Tylko u notariusza

Informacje o zarejestrowanych w NORT testamentach określonego spadkodawcy lub o braku takich testamentów można otrzymać za opłatą u dowolnie wybranego notariusza. Informacji z systemu nie udostępniają przedstawiciele innych zawodów prawniczych ani urzędy.

O udzielenie tych informacji może wystąpić każdy bez konieczności uzasadniania takiej potrzeby. Wniosek osoby zainteresowanej udzieleniem

informacji z NORT powinien być sporządzony na piśmie i zawierać dane wystarczające do identyfikacji testatora. Należy przy tym przedstawić notariuszowi odpis aktu zgonu lub inny dokument, z którego wynika, że spadkodawca nie żyje. Potencjalni spadkobiercy nie mogą dowiedzieć się o istnieniu testamentu za życia testatora. Nie można więc sprawdzić w ten sposób, czy np. żyjący dziadek napisał już testament. Wyjątkiem jest sam testator, który może zasięgnąć informacji o własnych testamentach.

NORT zawiera następujące informacje:

- 1) numer wynikający z kolejności wpisu w rejestrze,
- 2) datę dokonania wpisu,
- 3) datę oraz miejsce sporządzenia testamentu notarialnego lub protokołu przyjęcia testamentu własnoręcznego na przechowanie lub protokołu zawierającego wnioski o rejestrację testamentu,
- 4) imiona, nazwisko i siedzibę kancelarii notariusza, a jeżeli testament notarialny lub protokół sporządził zastępca notariusza, także imiona i nazwisko zastępcy,
- 5) imiona, nazwisko, imiona rodziców oraz datę i miejsce urodzenia testatora,
- 6) numer PESEL testatora, jeżeli podlega on ewidencji ludności w Polsce, a z braku tego numeru inny podobny numer ewidencyjny, jeżeli został mu nadany za granicą.

Bez informacji o spadkobiercach

Co istotne, rejestr nie zawiera informacji o treści testamentu. Nie można się z niego dowiedzieć, komu i jaki spadek został zapisany w testamencie. NORT potwierdza, że spadkodawca sporządził testament, który został następnie zarejestrowany. Wiadomo też, w jakiej kancelarii jest on przechowywany. System ułatwia więc tylko poszukiwanie dokumentu, w którym spisana została ostatnia wola spadkodawcy. Wgląd do testamentu i stwierdzenie dziedziczenia odbywa się na zasadach przewidzianych w prawie spadkowym.

Wpis testamentu do NORT wykreśla się na każdy wniosek testatora, a także z urzędu w przypadku zwrócenia przechowywanego testamentu testatorowi. Wpis testamentu do NORT może także zostać wykreślony po upływie 100 lat od daty jego zarejestrowania.

Ramy prawne działania NORT zostały wskazane w uchwale z 4 czerwca 2011 r. Krajowej Rady Notarialnej nr VII/46/2011 w sprawie utworzenia rejestru testamentów i zasad jego funkcjonowania.

Testament urzędowy

Kolejnym rodzajem testamentu zwykłego jest testament urzędowy. Prawo spadkowe przewiduje, że spadkodawca może sporządzić testament także w ten sposób, że w obecności dwóch świadków oświadczy swoją ostatnią wolę ustnie wobec wójta (burmistrza, prezydenta miasta) lub innego wskazanego w ustawie urzędnika. Takiego testamentu nie mogą sporządzić osoby głuche bądź nieme. Chociaż nie jest on dzisiaj zbyt popularną formą przekazywania swojej ostatniej woli, to decydują się na niego głównie mieszkańcy wsi, którzy mają problem ze spisaniem własnoręcznego testamentu lub obawiają się, że trafi on w niepowołane ręce.

W obecności wójta

Oświadczenie ostatniej woli przed osobą urzędową i spisanie na tę okoliczność protokołu jest określane także mianem testamentu allograficznego. Jest to zwykła forma testamentu, w związku z czym może on być sporządzony niezależnie od wystąpienia szczególnych okoliczności, takich jak np. obawa rychłej śmierci spadkodawcy. Podobnie jak testament notarialny ma on moc dokumentu urzędowego, co oznacza, że jeśli zostanie sporządzony w przepisanej formie przez uprawniony organ, będzie stanowił dowód tego, co zostało w nim stwierdzone, a obalenie tego domniemania jest bardziej utrudnione niż w przypadku dokumentów prywatnych.

WAŻNE

Koszty przechowywania testamentu

Maksymalna stawka taksy notarialnej za sporządzenie protokołu przyjęcia testamentu własnoręcznego na przechowanie wynosi **50 zł netto**, a za przechowanie testamentu od każdego dokumentu, za każdy rozpoczęty miesiąc – **20 zł netto**.

Do sporządzenia testamentu allograficznego dochodzi, gdy spadkodawca w obecności dwóch świadków (nic nie stoi na przeszkodzie, by było ich więcej) oświadczy swoją wolę ustnie wobec urzędnika. W myśl art. 951 § 1 k.c. tym urzędnikiem może być jedynie:

- wójt (burmistrz, prezydent miasta),
- starosta,

- marszałek województwa,
- sekretarz powiatu albo gminy
- kierownik urzędu stanu cywilnego.

PRZYKŁAD

Nieobecność wójta przy składaniu oświadczenia

Marianna B. udała się z trzema świadkami do wójta, by spisać przed nim testament. Włodarza gminy pochłaniały w tym czasie inne zajęcia. Polecił więc sekretarce, by spisała ostatnią wolę kobiety w protokole, a gotowy dokument przyniosła mu do odczytania i podpisania. Po chwili zorientował się, że popełnił błąd i szybko przyjął interesantów w swoim gabinecie. Gdyby jednak stało się tak, jak pierwotnie zamierzał, sporządzony w taki sposób testament allograficzny byłby wadliwy. Nie ma przeszkód, by protokół został sporządzony przez wyznaczonego pracownika urzędu, wójt i świadkowie muszą być jednak obecni w trakcie składania oświadczenia przez spadkodawcę. Sytuacja, w której wójt pojawi się dopiero na odczytaniu protokołu czy tylko złoży pod nim podpis, powoduje nieważność testamentu.

Jest to zamknięty krąg podmiotów wyłącznie uprawnionych do odebrania oświadczenia testatora. Rola urzędnika w trakcie sporządzania testamentu allograficznego jest podobna do roli notariusza przy sporządzaniu testamentu notarialnego. Musi on czuwać nad zachowaniem warunków formalnych testamentu i mieć baczenie na to, by w czasie składania oświadczenia ostatniej woli obecnych było nieprzerwanie co najmniej dwóch świadków.

PRZYKŁAD

Sporządzenie testamentu przez osobę nieuprawnioną

Władysław G., przeczuwając zbliżającą się śmierć, udał się z dwoma sąsiadami do urzędu gminy, by spisać testament. Obawiał się bowiem, że testament własnoręczny zniszczą skłócone ze sobą dzieci. W urzędzie nie zastał jednak wójta. Na przyjęcie oświadczenia testamentowego zgodził się jednak jego zastępca, który jak stwierdził – może zastąpić wójta w każdej sprawie. Sporządzony testament allograficzny okazał się nieważny. Prawo

spadkowe nie dopuszcza bowiem do sporządzenia testamentu allograficznego przed zastępcą wójta, tylko samym wójtem. Nie przekreśla to możliwości uznania złożonego w obecności trzech osób przez Władysława G. oświadczenia za ważny testament ustny.

Skutki błędów urzędnika

W praktyce zdarzają się przypadki błędów urzędników, którzy mylnie przyjmowali, że są uprawnieni do obierania ustnego oświadczenia woli testatora (dosyć często byli to sołtysi). Taka sytuacja pociąga za sobą nieważność testamentu allograficznego, co jednak nie wyklucza możliwości uznania go w wyjątkowych okolicznościach za ważny testament ustny złożony w obecności trzech świadków w trybie art. 952 § 1 k.c. (patrz postanowienie SN z 13 lutego 1997 r., sygn. akt I CKN 79/96).

Podobnie nieważność testamentu spowodowana zamieszczeniem w nim rozrządzeń dwóch spadkodawców nie stanowi przeszkody do uznania oświadczeń woli złożonych przez tych spadkodawców za dwa oddzielne testamenty ustne.

Kto może być świadkiem

Świadkowie nie mogą być osobami przypadkowymi – muszą spełniać ściśle określone, aczkolwiek niewygórowane, wymagania formalne. Przede wszystkim muszą mieć pełną zdolność do czynności prawnych. Zdolność tę mają wszystkie osoby pełnoletnie, które nie zostały ubezwłasnowolnione przez sąd opiekuńczy. Świadcami nie mogą być ponadto niewidomi, głusi lub niemi, osoby nieumiejące pisać ani czytać albo skazane za fałszywe zeznania. Świadkowie muszą władać językiem, w którym spadkodawca sporządza testament. To, czy dana osoba może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu allograficznego, powinien sprawdzić urzędnik.

Oprócz uwarunkowań osobistych przeszkodą do pełnienia roli świadka mogą być także bliskie relacje z samym spadkodawcą. Nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść. Nie mogą być również świadkami: małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia. Okoliczności dyskwalifikujące daną osobę z roli świadka przy sporządzeniu testamentu wymienione są szczegółowo art. 956 i 957 k.c.

Sporządzenie protokołu

Oświadczenie spadkodawcy spisuje się w protokole z podaniem daty jego sporządzenia. Spisanie oświadczenia w protokole stanowi wyłącznie czynność techniczną i może zostać dokonane przez kogokolwiek, np. sekretarkę czy świadka. Protokół powinien być jednak odczytany przez wójta lub innego wymienionego w ustawie urzędnika w obecności spadkodawcy i świadków. Pozwala to wszystkim na stwierdzenie, czy treść protokołu wiernie odtwarza rzeczywistą wolę spadkodawcy. Następnie protokół musi być podpisany przez spadkodawcę, urzędnika, przed którym wola została oświadczona, oraz przez świadków. Jeżeli spadkodawca nie może podpisać protokołu, należy to zaznaczyć w protokole ze wskazaniem przyczyny braku podpisu.

Wprawdzie przepisy nie wymagają opatrzenia protokołu pieczęcią identyfikującą jednostkę samorządu terytorialnego, lecz takie rozwiązanie zawsze zwiększa jego wartość dowodową. To samo odnosi się do pieczęci imiennych. W każdym przypadku jednak wymagane jest złożenie na testamentie przez osobę przyjmującą oświadczenie woli co najmniej pisemnego określenia własnej funkcji i jednostki, w której funkcję taką się pełni.

Jak wskazuje orzecznictwo, wszelkie odstępstwa od wymaganej przepisami formy protokolarnej testamentu allograficznego pociągają za sobą jego nieważność. W jednym z takich przypadków Sąd Najwyższy wskazał, że dokument zatytułowany „Testament”, obejmujący spisane na maszynie oświadczenie o ofiarowaniu na wypadek śmierci określonego majątku z zamieszczonym poniżej potwierdzeniem własnoręczności podpisu ofiarodawcy przez sekretarza gminy nie czyni zadość wymaganiom przewidzianym w prawie polskim co do formy testamentu (postanowienie Sądu Najwyższego z 2 kwietnia 1998 r., sygn. akt I CKU 16/98).

Oplata urzędowa

Sporządzenie testamentu przed urzędnikiem w gminie podlega opłacie. Zgodnie z załącznikiem do ustawy z 16 listopada 2006 r. o opłacie skarbowej (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 1000 ze zm.) za sporządzenie protokołu zawierającego ostatnią wolę spadkodawcy przez osoby wymienione w art. 951 § 1 k.c. pobiera się 22 zł. Obowiązek zapłaty opłaty skarbowej powstaje od dokonania czynności urzędowej z chwilą dokonania zgłoszenia lub złożenia wniosku o dokonanie czynności urzędowej.

Z opłaty są zwolnione osoby, które składając wniosek o dokonanie czynności urzędowej, przedstawią zaświadczenie o korzystaniu ze świadczeń

pomocy społecznej z powodu ubóstwa (art. 7 pkt 5 ustawy o opłacie skarbowej).

Testament ustny

Do testamentów szczególnych zaliczają się testament ustny, testament podróżny i testament wojskowy. Mogą być one sporządzone tylko w wyjątkowych przypadkach. Ich ważność jest ograniczona w czasie.

Testament ustny jest najczęściej wykorzystywaną formą testamentu szczególnego. Polega on na ustnym oświadczeniu przez spadkodawcę jego ostatniej woli w obecności świadków. Jego sporządzenie jest możliwe w sytuacjach, gdy:

- istnieje obawa rychłej śmierci spadkodawcy,
- wskutek szczególnych okoliczności zachowanie zwykłej formy testamentu jest niemożliwe lub
- bardzo utrudnione.

Obawa rychłej śmierci

Testament ustny może zostać sporządzony przede wszystkim wtedy, gdy istnieje obiektywna obawa rychłej śmierci spadkodawcy. Nie wystarczy tutaj subiektywne przeczucie testatora o jego zbliżającym się zgonie – muszą występować przesłanki medyczne, które uniemożliwiają sporządzenie testamentu w zwykłej formie, takie jak nagłe pogorszenie się stanu zdrowia czy powstanie obrażeń ciała, które stwarzają bezpośrednie zagrożenie utraty życia. Są to przykładowo sytuacje związane z doznaniem zawału mięśnia sercowego, sepsą, udarem, przebytym wypadkiem komunikacyjnym czy katastrofą budowlaną.

Obawa rychłej śmierci nie może wynikać jedynie z wieku testatora. Jeżeli nawet znajduje się on w bardzo podeszłym wieku, lecz jego stan zdrowia nie wskazuje na to, że może w najbliższym czasie umrzeć, to sporządzony przez niego testament ustny może okazać się nieważny.

Inne okoliczności

Przesłanką pozwalającą na sporządzenie ważnego testamentu ustnego jest brak możliwości zachowania zwykłej formy testamentu z uwagi na szczególne okoliczności. Podobnie jest traktowana sytuacja, gdy takie okoliczności bardzo utrudniają sporządzenie zwykłego testamentu. Są

to sytuacje niecodzienne, takie jak np. kataklizmy naturalne, bezprawne pozbawienie wolności.

PRZYKŁAD

Szczególne okoliczności sporządzenia testamentu ustnego

Marek M. został porwany dla okupu. Był przetrzymywany przez niemal rok w piwnicy wraz z innymi czterema osobami. Nie miał możliwości sporządzenia testamentu własnoręcznego ani rzecz jasna notarialnego lub urzędowego. W obecności współtowarzyszy niedoli sporządził testament ustny. Zakładnicy zostali wyzwoleni przez policję. Po dwóch miesiącach rekonwalescencji w domu Marek M. dostał zawału i zmarł. Sporządzony przez niego testament ustny będzie ważny, pod warunkiem że jego ostatnia wola zostanie stwierdzona przez świadków w przewidzianej w prawie spadkowym procedurze.

Za takie okoliczności w niektórych przypadkach uznaje się sporządzenie nieważnego testamentu zwykłego (własnoręcznego, notarialnego, urzędowego). Nieważność testamentu przewidzianego w art. 951 k.c., spowodowana niezachowaniem obowiązującego przepisu prawa, może być uznana za okoliczność szczególną w rozumieniu oświadczenia ostatniej woli złożonego przez spadkodawcę jako testamentu ustnego (uchwała Sądu Najwyższego składu 7 sędziów – zasada prawna z 22 marca 1971 r., sygn. akt III CZP 91/70). W innej uchwale Sąd Najwyższy wskazał, że nieważność testamentu zwykłego z art. 951 k.c. spowodowana mylnym wyobrażeniem spadkodawcy, że oświadczył on swą ostatnią wolę wobec funkcjonariusza upoważnionego do współdziałania w sporządzeniu tego testamentu, może być uznana za szczególną okoliczność w rozumieniu art. 952 § 1 k.c. uzasadniająca potraktowanie oświadczenia ostatniej woli spadkodawcy jako testamentu szczególnego z art. 952 k.c. (uchwała SN z 9 lutego 1981 r., sygn. akt III CZP 68/80).

Ustne oświadczenie

Istota testamentu ustnego sprowadza się do tego, że spadkodawca oświadcza swą ostatnią wolę ustnie. To właśnie w ten sposób powinien wskazać, co i komu przeznaczca w przypadku swojej śmierci.

Ustny testament szczególny (art. 952 k.c.) mogą sporządzać również osoby głuche, nieme i głuchonieme, jeżeli mają pełną zdolność do czynności prawnych. Warunkiem ważności takiego testamentu jest wykazanie, że spadkodawca miał wolę testowania w tej formie i oświadczył swą wolę w sposób dostateczny. Przez oświadczenie woli w sposób dostateczny należy rozumieć podanie przez testatora treści testamentu, czyli wyraźne stwierdzenie, jakie korzyści i komu przeznacza. Nie wystarczy ograniczenie się spadkodawcy do potakania, przyjęcia treści podsuniętej, zaproponowanej bądź wyrażonej przez inną osobę. Wreszcie treść oświadczenia spadkodawcy musi być zrozumiała dla każdego z trzech świadków testamentu, każdy ze świadków musi pojmować znaczenie ruchów, gestów lub innego zachowania testatora, są one bowiem jego swoistą mową (postanowienie Sądu Najwyższego z 14 stycznia 1982 r., sygn. akt III CRN 169/81).

Świadkowie testamentu

Spadkodawca sporządzający testament ustny powinien oświadczyć ostatnią wolę ustnie przy jednoczesnej obecności co najmniej trzech świadków. Świadcami nie mogą być osoby, o których mowa w art. 956 i 957 k.c.

Oznacza to, że **nie może być świadkiem przy sporządzaniu testamentu:**

- kto nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych,
- niewidomy, głuchy lub niemy,
- kto nie może czytać i pisać,
- kto nie włada językiem, w którym spadkodawca sporządza testament,
- skazany prawomocnie wyrokiem sądowym za fałszywe zeznania,
- co do zasady osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść,
- co do zasady małżonek tej osoby, jej krewni lub powinowaci pierwszego i drugiego stopnia oraz osoby pozostające z nią w stosunku przysposobienia.

Świadkiem testamentu ustnego w rozumieniu art. 952 § 1 k.c. może być osoba, do której spadkodawca kieruje swoje oświadczenie woli, obecna przy składaniu tego oświadczenia, która jest świadoma swojej roli świadka testamentu, gotowa do jej spełnienia i rozumie treść oświadczenia spadkodawcy (postanowienie Sądu Najwyższego z 29 czerwca 2010 r., sygn. akt III CSK 317/09).

Spisanie oświadczenia

Świadkowie testamentu ustnego powinni stwierdzić go następnie w określonych terminach i w określonej formie. Kodeks cywilny przewiduje dwa rozwiązania.

Pierwszym ze sposobów jest spisanie oświadczenia spadkodawcy w ciągu roku, a następnie podpisanie go przez spadkodawcę i dwóch albo przez wszystkich świadków. Jeżeli więc spadkodawca jest w stanie złożyć podpis pod dokumentem, powinien to uczynić. Jeżeli nie pozwala mu na to stan zdrowia lub inne okoliczności, oświadczenie powinni podpisać wszyscy świadkowie, nawet jeżeli było ich więcej niż trzech. Podpisy powinny być czytelne i zawierać co najmniej nazwiska osób je składających.

WZÓR. ZAWIADOMIENIE O TESTAMENCIE USTNYM, KTÓREGO TREŚĆ NIE ZOSTAŁA SPISANA

Miastków Mazowiecki, dnia 18 marca 2019 r.

Sąd Rejonowy
w Miastkowie Mazowieckim
Wydział I Cywilny
ul. Sądowa 1
13-313 Miastków Mazowiecki

Wnioskodawca:
Adam Zabłocki
zam. ul. Słoneczna 16
13-313 Miastków Mazowiecki
PESEL 83121213199

ZAWIADOMIENIE o testamencie ustnym

Niniejszym zawiadamiam, że Michał Zabłocki, zamieszkały ostatnio w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Warszawskiej 56, zmarł dnia 12 marca 2019 r.

Dowód:

odpis skrócony aktu zgonu Michała Zabłockiego nr 123/2019

Michał Zabłocki zmarł w dniu 12 marca 2019 r. w szpitalu miejskim w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Szpitalnej 1. Oświadczył swoją ostatnią wolę ustnie, w obecności trzech świadków:

- 1) Natalii Dąbrowskiej, zam. 13-134 Wilkołazy 12
- 2) Adama Kalisza, zam. 13-313 Miastków Mazowiecki, ul. Kwiatowa 2/3
- 3) Jacka Zarzecznego, zam. 13-313 Miastków Mazowiecki, ul. Fabryczna 155

Świadkowie ci mogą złożyć zeznania stwierdzenie treści testamentu ustnego spadkodawcy.

Adam Zabłocki

Załącznik:
skrótowy odpis aktu zgonu

WAŻNE

Odpowiedzialność karna za fałszywe zeznania

Świadek składający zeznanie mające służyć za dowód w postępowaniu sądowym, który zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

Drugi sposób wchodzi w rachubę, gdy potwierdzenie ostatniej woli nie nastąpiło poprzez spisanie treści oświadczenia spadkobiercy na piśmie lub zostało to uczynione wadliwie. Wtedy oświadczenie musi zostać potwierdzone w ciągu sześciu miesięcy od śmierci spadkodawcy przez trzech, względnie dwóch świadków. Treść testamentu ustala wówczas na podstawie zeznań świadków sąd. Nie może on przesłuchać świadka testamentu po upływie tego terminu.

Postępowanie przed sądem

Każdy, kto dowie się o śmierci spadkodawcy oraz o tym, że treść testamentu ustnego nie została spisana, ma obowiązek niezwłocznie zawiadomić o tym sąd spadku oraz podać imiona, nazwiska i adresy świadków testamentu, jeżeli okoliczności te są mu znane (art. 661 § 1 k.p.c.). Sądem

właściwym do złożenia zawiadomienia jest sąd, na obszarze właściwości którego ostatnio stale zamieszkiwał zmarły spadkodawca.

Świadkowie ci zostaną wezwani do złożenia zeznań stwierdzających treść testamentu na wyznaczonym posiedzeniu sądowym.

Do postępowania w sprawie przesłuchania świadków testamentu ustnego stosuje się odpowiednio przepisy o dowodzie ze świadków w procesie z tą zmianą, że świadkowie testamentu nie mogą odmówić zeznań ani odpowiedzi na pytanie.

Nie mogą też zostać zwolnieni od złożenia przyrzeczenia.

Testament podróży

Testament może zostać sporządzony także podczas podróży na polskim statku morskim lub powietrznym. Dokonuje się tego w ten sposób, że spadkodawca oświadcza swą wolę dowódcy statku lub jego zastępcy w obecności dwóch świadków. Następnie dowódca statku lub jego zastępca spisuje wolę spadkodawcy, podając datę jej spisania. Potem pismo to w obecności świadków odczytuje spadkodawcy. Podpisuje je w miarę możliwości spadkodawca, świadkowie oraz dowódca statku lub jego zastępca. Jeżeli spadkodawca nie jest w stanie złożyć podpisu, należy w dokumencie wskazać przyczynę takiego zaniechania.

Jedynym wymogiem niezbędnym do sporządzenia testamentu podróży jest przebywanie w podróży. Rozpoczyna się ona po wejściu na pokład statku, a kończy po jego opuszczeniu. Nie musi istnieć tutaj obawa rychłej śmierci spadkodawcy ani zaistnieć okoliczność uniemożliwiająca spisanie testamentu własnoręcznego. Oświadczenie testatora musi konieczności spisać dowódca statku lub jego zastępca. Uczynienie tego przez inną osobę (protokolanta) powoduje, że testament jest nieważny. Do wszystkich świadków mają zastosowanie rygory przewidziane w art. 956 i 957 k.c.

Testament wojskowy

Zasady sporządzania testamentów wojskowych określa rozporządzenie ministra obrony narodowej w sprawie testamentów wojskowych z 30 stycznia 1965 r. (Dz.U. z 1965 r. nr 7, poz. 38). Taki testament szczególny może zostać sporządzony tylko w czasie mobilizacji lub wojny albo przebywania w niewoli przez:

- żołnierzy Sił Zbrojnych pełniący czynną służbę wojskową,

- pracowników cywilnych zatrudnionych w Siłach Zbrojnych,
- osoby cywilne towarzyszące Siłom Zbrojnym, np. personel PCK, kapelanów, członków służb pomocniczych,
- inne osoby cywilne, jeżeli znajdują się na obszarze będącym pod wyłącznym zarządem organów wojskowych albo na jednostce pływającej Marynarki Wojennej lub na statku powietrznym należącym do Sił Zbrojnych.

Testament wojskowy może być sporządzony w jednej z trzech form.

Spadkodawca może oświadczyć swą ostatnią wolę ustnie sędziemu wojskowemu, który spisuje ją w protokole z podaniem miejsca i daty jego sporządzenia. Sędzia następnie odczytuje protokół spadkodawcy i sporządza o tym wzmiankę. Później protokół podpisują spadkodawca i sędzia, a jeżeli spadkodawca nie może się podpisać, sędzia wojskowy powinien zamieścić w protokole uwagę wyjaśniającą powód braku jego podpisu.

Testament wojskowy może zostać sporządzony także w ten sposób, że spadkodawca oświadczy swą ostatnią wolę ustnie w obecności jednocześnie obecnych dwóch świadków, z których jeden spisze wolę spadkodawcy, podając miejsce i datę jej spisania. Następnie tak sporządzony testament muszą podpisać spadkodawca i dwaj świadkowie.

PRZYKŁAD

Ważność testamentu ustnego

Przebywająca w domu pomocy społecznej Apolonia K. sporządziła w listopadzie 2015 r. testament ustny. W obecności trzech świadków oświadczyła, że chce, aby cały jej majątek otrzymała jej wnuczka Iga. U spadkodawczyni postępować w tedy choroba nowotworowa i kobieta mogła umrzeć w każdej chwili. Zmarła jednak dopiero w grudniu 2016 r. Pozostali członkowie rodziny Apolonii chcieli podważyć postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku na podstawie testamentu ustnego, twierdząc, że stał się on nieważny po sześciu miesiącach od jego sporządzenia. Ich apelacja została oddalona. Sporządzony ważnie testament ustny Apolonii K. nie utracił mocy, gdyż istniejąca w chwili sporządzania testamentu obawa rychłej śmierci nie ustąpiła aż do zgonu spadkodawczyni.

Jeżeli spadkodawca nie może się podpisać, oświadcza ustnie swą ostatnią wolę w obecności trzech świadków, z których jeden spisuje wolę

spadkodawcy, podając miejsce i datę jej spisania wraz z wyjaśnieniem powodu braku podpisu spadkodawcy. Tak sporządzony testament po odczytaniu go spadkodawcy i dokonaniu o tym wzmianki podpisują wszyscy trzej świadkowie.

W razie obawy rychłej śmierci spadkodawcy wskutek odniesionych ran lub choroby albo jeżeli wskutek szczególnych okoliczności zachowanie formy testamentu określonej w powyższych trzech formach jest niemożliwe lub bardzo utrudnione, testament wojskowy może być sporządzony również tak, że spadkodawca oświadcza swą ostatnią wolę ustnie wobec dwóch świadków, choćby nie jednocześnie obecnych. Stwierdzenie treści takiego testamentu może nastąpić w sposób przewidziany w art. 952 § 2 i § 3 k.c. (spisanie oświadczenia przed upływem roku od jego złożenia lub złożenie zeznań przed sądem spadku w ciągu sześciu miesięcy od śmierci spadkodawcy).

Co istotne, okoliczności dopuszczające sporządzenie testamentu wojskowego nie wyłączają możliwości sporządzenia testamentu w innej formie przewidzianej w prawie spadkowym.

Utrata mocy testamentu szczególnego

Testament ustny, podróżny lub wojskowy traci moc z upływem sześciu miesięcy od ustania okoliczności, które uzasadniały niezachowanie formy testamentu zwykłego. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy spadkodawca zmarł przed upływem tego terminu.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, jeżeli stan zdrowia spadkodawcy oceniany według zasad wiedzy medycznej i doświadczenia życiowego wskazywał na istnienie obawy rychłej śmierci w okresie pomiędzy sporządzeniem testamentu a zgonem spadkodawcy, to sześciomiesięczny termin przewidziany w art. 955 k.c. w ogóle nie mógł rozpocząć biegu (postanowienie Sądu Najwyższego z 2 czerwca 2000 r., sygn. akt II CKN 523/00). Termin biegnie dopiero od daty ustania okoliczności uzasadniających sporządzenie testamentu szczególnego.

Dodatkowe postanowienia testamentowe

Prawo spadkowe pozwala spadkodawcom na zawarcie w testamencie zapisów, dzięki którym mają gwarancję, że pozostały po ich śmierci majątek trafi w ręce wybranych przez nich krewnych, znajomych, a nawet podmiotów gospodarczych.

PRZYKŁAD

Błędne wskazanie spadkobiercy

Zenon P. miał dwóch synów. Spisał testament, w którym „pierwszemu” synowi zapisał dom na wsi, a „drugiemu” mieszkanie w Warszawie. Nie podał żadnych bliższych danych. Identyfikacja spadkobierców jest niemożliwa. Gdyby autor testamentu użył określeń „synowi Jankowi”, „synowi Mariuszowi” lub choćby „pierworodnemu synowi”, dokument nie nastęczałby trudności w ustaleniu rzeczywistej woli zmarłego.

W testamencie można powołać do dziedziczenia jedną lub kilka osób. Mogą to być nie tylko osoby fizyczne (np. syn, brat, kolega), lecz także osoby prawne (np. spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółdzielnia, partia polityczna), które istnieją w chwili otwarcia spadku. Spadkodawca może również ustanowić w testamencie fundację. Musi ona jednak zostać wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego w ciągu dwóch lat od ogłoszenia testamentu. Oznacza to wyjątkową możliwość dziedziczenia przez osobę prawną, która nie istnieje jeszcze w momencie śmierci fundatora.

Spadkobierca powinien zostać wskazany w testamencie w sposób umożliwiający jego identyfikację. Przepisy nie przewidują, w jaki sposób to robić (nie obligują np. do podawania adresu zamieszkania czy numeru PESEL), ale dobrze jest określić spadkobiercę w taki sposób, by nie powstały wątpliwości, np. któremu z dwóch synów ojciec przekazał w spadku dom.

Skutki zawarcia warunku i terminu

Nie można powołać w testamencie spadkobiercy pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu. Oznacza to, że nieskuteczne jest stawianie dodatkowych wymagań, od spełnienia których uzależnione jest nabycie spadku, np. „spadek otrzyma syn Jacek, o ile ożeni się z Moniką P.”, „dom przekazuję w spadku synowi Marcinowi pod warunkiem, że na stałe zerwie z hazardem jeszcze przed moją śmiercią”.

Zapis testamentu przewidujący warunek lub termin jest uznawany za nieistniejący, a spadkobierca dziedziczy bezwarunkowo i bezterminowo. Jeżeli jednak z treści pozostawionego testamentu lub z okoliczności wynika, że bez takiego zastrzeżenia spadkobierca nie zostałby powołany, jego powołanie jest nieważne. Ocena, czy zachodzi taka sytuacja, powinna zostać

dokonana zarówno na podstawie treści samego dokumentu, okoliczności towarzyszących jego sporządzeniu, jak i wzajemnych relacji pomiędzy testatorem a spadkobiercą, którego dotyczy warunek lub termin. Nieważność dotyczy powołania konkretnego spadkobiercy, a nie całego testamentu.

PRZYKŁAD

Spełnienie warunku przed otwarciem spadku

Norbert Z. przez wiele lat był alkoholikiem. Cztery lata przed śmiercią jego matka napisała testament, w którym uzależniła powołanie go do spadkobrania od zerwania z nałogiem. Wiedziała bowiem, że jeśli tak się nie stanie, to roztrwoni on cały majątek, który równie dobrze mogła zapisać pozostałym, dobrze sytuowanym dzieciom. Nie wiedząc o tym, Norbert Z. podjął leczenie odwykowe. Jeszcze przed śmiercią matki stał się zagorzałym abstynentem. W chwili otwarcia spadku ziścił się więc warunek, który czynił go powołanym do całości spadku.

Tej zasady nie stosuje się, jeżeli ziszczenie się warunku albo nadejście terminu nastąpiło przed otwarciem spadku. Jeżeli bowiem spadkobierca świadomie bądź przypadkowo spełnił oczekiwania przewidziane w zastrzeżeniu testamentowym, znikają wątpliwości co do powołania go jako spadkobiercy.

Podstawienie i przyrost

Prawo spadkowe przewiduje możliwość zawarcia w testamencie innych dodatkowych postanowień mających na celu wykonanie ostatniej woli testatora w razie powstania problemów z nabyciem spadku przez wskazane przez niego osoby.

Można powołać spadkobiercę testamentowego na wypadek, gdyby inna osoba powołana jako spadkobierca ustawy lub testamentowy nie chciała lub nie mogła dziedziczyć (podstawienie zwykłe). Spadkobierca podstawiony dziedziczy, gdy spadkobierca ustanowiony nie chce lub nie może dziedziczyć, np. odrzucił spadek.

Testator może też zobowiązać spadkodawcę do zachowania nabytego spadku i do pozostawienia go innej osobie (podstawienie powiernicze). Takie postanowienie testamentu skutkuje tym, że inna osoba jest powo-

łana do spadku na wypadek gdyby spadkobierca nie chciał lub nie mógł być spadkobiercą. Konsekwencje są więc podobne do tych, jakie przewiduje podstawienie zwykłe. Jeżeli jednak z treści testamentu lub z okoliczności wynika, iż spadkobierca zwykły bez takiego podstawienia nie byłby powołany, powołanie go jest nieważne.

Jeżeli spadkodawca powołał kilku spadkobierców testamentowych, a jeden z nich nie chce lub nie może dziedziczyć, przeznaczony dla niego udział przypada pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów (przyrost). Spadkodawca może jednak postanowić inaczej i przykładowo wskazać w testamencie, że udział w spadku pochodzący z przyrostu przypadnie spadkobiercom ustawowym. Dodatkowa część spadku z tytułu przyrostu nie przypadnie spadkobiercom testamentowym, jeśli:

- spadkodawca ustanowił spadkobiercę podstawionego,
- z testamentu wynika, że spadkodawca nie chciał, by otrzymali oni większą część niż określona w testamencie,
- testator wyraźnie wyłączy stosowanie przyrostu.

WZÓR. TESTAMENT Z PODSTAWIENIEM

Miastków Mazowiecki, 17 marca 2019 r.

Testament

Ja, niżej podpisany Adam Wielgosz, oświadczam, że do całości spadku powołuję swego brata Łukasza Wielgosza. Na wypadek, gdyby nie chciał on lub nie mógł być spadkobiercą, do całości spadku powołuję syna mojego brata – Pawła Wielgosza.

Adam Wielgosz

Udziały w spadku

Testator, który wskazuje w testamencie kilku spadkobierców, musi określić w nim udziały spadkowe (np. „1/4 spadku na rzecz córki Anny, a pozostały spadek dla żony Moniki”). Jeżeli tego nie uczyni, spadkobiercy dziedziczą w częściach równych.

Testament własnoręczny może określać jedynie wielkość udziałów przypadających poszczególnym osobom. Zapisanie w spadku poszczególnych przedmiotów należących do majątku spadkobiercy jest natomiast możliwe jedynie w testamencie notarialnym poprzez uczynienie zapisu windykacyjnego. Wiele osób tkwi w błędnym przekonaniu, że mogą zapisać w testamencie własnoręcznym dom, samochód, działkę i inne wartościowe przedmioty konkretnym członkom rodziny. Tak nie jest. Nie oznacza to jednak, że taki testament jest nieważny albo powoduje, że wszystkie wymienione w nim osoby dziedziczą po równo. Jeżeli spadkodawca przeznaczył oznaczonej osobie w testamencie poszczególne przedmioty majątkowe, które wyczerpują prawie cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie za zapisobiorcę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku. Jeżeli takie rozrządzenie testamentowe zostało dokonane na rzecz kilku osób, to w razie wątpliwości osoby te uważa się za powołane do całego spadku w częściach ułamkowych odpowiadających stosunkowi wartości przeznaczonych im przedmiotów.

PRZYKŁAD

Przyrost na rzecz jednego ze spadkobierców

Monika Z. wskazała w testamencie jako spadkobierców swojego męża i jedną z siostr. W wyniku wypadku komunikacyjnego zginęła razem z mężem. Całą schedę po niej odziedziczy siostra, mimo że żyją jeszcze członkowie rodziny, którzy mogą dziedziczyć na podstawie ustawy.

Co jednak w sytuacji, w której testator spisał swoją ostatnią wolę co do części majątku, a resztę pominął lub wszedł w jej posiadanie po utworzeniu testamentu (np. spadkobierca zapisał w testamencie jedną nieruchomości, a w chwili śmierci miał ich kilka). Do dziedziczenia pozostałych rzeczy powołani zostaną wówczas spadkobiercy ustawowi.

Zapis zwykły

Spadkodawca może przez rozrządzenie testamentowe zobowiązać spadkobiercę testamentowego lub ustawowego do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby. Zapis zwykły może być uczyniony jedynie w testamencie i tylko na rzecz konkretnej, możliwej

do zidentyfikowania osoby. Dzięki niemu spadkodawca może przekazać np. nieruchomości, samochód, obraz bądź określoną kwotę pieniędzy wybranej osobie. Może to być także ułamkowo określona część spadku.

Wymogi stawiane zapisobiorcy

Nie każdy może zostać zapisobiorcą. Przy określaniu zdolności do otrzymania przedmiotu zapisu stosuje się te same kryteria jak w przypadku spadkobierców przy określaniu ich zdolności do dziedziczenia. Nie może to być więc osoba, która zmarła przed spadkodawcą lub jest niegodna dziedziczenia. Zapisobiorcą może być natomiast dziecko poczęte, pod warunkiem że urodzi się żywe. Jeżeli osoba, na której rzecz został uczyniony zapis, nie chce lub nie może być zapisobiorcą, obciążony zapisem zostaje zwolniony od obowiązku jego wykonania. Powinien jednak w braku odmiennej woli spadkodawcy wykonać dalsze zapisy. Spadkodawca może obciążyć zapisem zwykłym także zapisobiorcę (dalszy zapis).

WAŻNE

Zapis może być uczyniony pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu.

Zapis zwykły może obciążać wszystkich spadkobierców lub wybraną osobę z ich grona. Jeżeli testament tego nie precyzuje, zapis obciąża wszystkich w proporcji odpowiedniej do ich udziałów spadkowych. Spadkobierca jest zobowiązany tylko do wysokości czynnego stanu spadku i to bez względu na to, w jaki sposób go przyjął. Nie jest więc zobowiązany do wypłaty zapisobiorcy określonej przez testatora kwoty pieniędzy, jeżeli w spadku odziedziczył same długi.

Wykonanie zapisu

Zobowiązanie do wykonania zapisu powstaje z chwilą otwarcia spadku. Nie przesądza to o terminie wymagalności zapisu. Spadkodawca może go określić w testamencie. Będzie to zarazem początek terminu wymagalności roszczenia o wykonanie zapisu. Jeśli testament nie zawiera wzmianki o terminie wykonania zapisu, zapisobiorca może żądać jego wykonania niezwłocznie po ogłoszeniu testamentu.

Skutkiem ustanowienia zapisu zwykłego jest powstanie stosunku zobowiązaniowego pomiędzy obciążonym zapisem spadkobiercą a zapisobiorcą. Zapisobiorca może żądać od obciążonego spełnienia świadczenia majątkowego stanowiącego przedmiot zapisu.

Jeżeli przedmiotem zapisu jest np. prawo własności nieruchomości, to do wykonania obowiązku wynikającego z zapisu konieczne jest jeszcze przeniesienie tego prawa na zapisobiorcę w formie prawem przepisanej, tzn. przez zawarcie umowy rzeczowej.

WAŻNE

Roszczenie z tytułu zapisu przedawnia się z upływem 5 lat od dnia wymagalności zapisu.

Wynika to z art. 156 k.c., w myśl którego jeżeli zawarcie umowy przenoszącej własność następuje w wykonaniu zobowiązania wynikającego między innymi z zapisu, to ważność umowy przenoszącej własność zależy od istnienia tego zobowiązania.

PRZYKŁAD

Zapis na rzecz nienarodzonego dziecka

Karol K. poważnie chorował od dłuższego czasu. Spisał testament, w którym cały swój majątek przekazał w spadku swojemu synowi i jego żonie. Wiedząc, że synowa zaszła dopiero co w ciążę, uczynił w testamencie zapis, aby spadkobiercy przekazali wnuczce lub wnukowi działkę budowlaną nad Morzem Bałtyckim, gdy dziecko osiągnie pełnoletność. Zapis stanie się wymagalny w momencie określonym przez Karola K.

Odmowa przez spadkobiercę wykonania tak określonego zapisu uzasadnia zaś powództwo zapisobiorcy z art. 64 k.c. o wydanie orzeczenia zastępującego brakujące oświadczenie woli spadkobiercy odmawiającego zawarcia w wykonaniu zapisu właściwej umowy (przewidzianej w art. 155 k.c.).

Zapis stanowi podstawę tego powództwa (wyrok Sądu Najwyższego z 18 lutego 1999 r., sygn. akt I CKN 1002/97).

WZÓR. TESTAMENT Z ZAPISEM

Miastków Mazowiecki, 15 marca 2019 r.

Testament

Ja, niżej podpisany Marian Makowski, urodzony w Pińczowie 23 grudnia 1966 r., powołuję do całości spadku po mnie mojego syna Adama Makowskiego. Jednocześnie zobowiązuję go do przeniesienia na rzecz jego córki, a mojej wnuczki Anieli Makowskiej prawa własności lokalu nr 138 położonego w Warszawie, przy ul. Cypriana Kamila Norwida 2 w ciągu roku od dnia mojej śmierci.

Marian Makowski

Zapis windykacyjny

Najskuteczniejszym sposobem na szybkie przekazanie spadkobiercom poszczególnych składników majątku jest umieszczenie w testamencie zapisu windykacyjnego. Powoduje on nabycie przedmiotu zapisu przez zapisobiorcę już w chwili śmierci testatora, bez konieczności podejmowania dodatkowych działań. Tymczasem zapis zwykły dla wywołania skutków rzeczowych wymaga zawarcia dodatkowej umowy stanowiącej jego wykonanie.

Tylko u notariusza

Wykorzystanie zapisu windykacyjnego wymaga wyraźnego oświadczenia testatora co do tego, że z chwilą jego śmierci przedmiot zapisu ma wchodzić do majątku zapisobiorcy. Aby uniknąć kłopotów w interpretacji testamentów zawierających zapis windykacyjny, przepisy pozwalają na ustanawianie go jedynie w testamentach notarialnych. W przypadku zapisu windykacyjnego nie pojawia się w ogóle osoba obciążona zapisem, a jego przedmiot nie wchodzi do spadku. Zapisobiorca windykacyjny nabycia go w chwili śmierci testatora.

Zapisobiorca windykacyjny

Do zapisu windykacyjnego stosuje się odpowiednio przepisy o powołaniu spadkobiercy, przyjęciu i odrzuceniu spadku, o zdolności do dziedziczenia i o niegodności. Oznacza to między innymi, że zapis windykacyjny można uczynić na rzecz jednej lub kilku osób, stosuje się do niego przepisy o podstawieniu i przyroście. Można go też odrzucić. Ponadto osoba, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny, musi żyć (istnieć) w chwili otwarcia spadku.

PRZYKŁAD

Obciążenie zapisobiorcy windykacyjnego zapisem zwykłym

Barbara H. zawarła w testamencie notarialnym zapis windykacyjny na rzecz córki, Grażyny P. Przedmiotem jest kamienica, w której znajdują się cztery mieszkania i dwa lokale usługowe. Jednocześnie w formie zapisu zwykłego zobowiązała córkę do przekazania swojemu bratu Łukaszowi H. na własność wskazanego lokalu usługowego znajdującego się w zapisanej w testamencie kamienicy.

Termin do przyjęcia lub odrzucenia zapisu windykacyjnego wynosi 6 miesięcy od dowiedzenia się przez zapisobiorcę o treści testamentu pozostawionego przez zmarłego. W przypadku odrzucenia zapisu windykacyjnego jego przedmiot staje się częścią spadku, a zapis windykacyjny należy traktować jako nieistniejący.

Przedmiot zapisu

Przedmiotem zapisu windykacyjnego może być:

- rzecz oznaczona co do tożsamości, np. samochód, zestaw sreber, mieszkanie,
- zbywalne prawo majątkowe, np. prawo do pobierania odsetek, autorskie prawa majątkowe do książki, wierzytelność z tytułu pożyczki,
- przedsiębiorstwo lub gospodarstwo rolne,
- ustanowienie na rzecz zapisobiorcy użytkowania lub służebności na rzecz spadkodawcy, np. służebności osobistej polegającej na dożywotnim korzystaniu z mieszkania, drogi koniecznej.

Zapis windykacyjny jest bezskuteczny, jeżeli w chwili śmierci testatora przedmiot zapisu już do niego nie należał albo był on zobowiązany do jego zbycia. Podobnie jest z przedmiotami, które miały zostać obciążone użytkowaniem lub służebnością na rzecz zapisobiorcy.

WAŻNE

Maksymalna stawka opłaty notarialnej za sporządzenie testamentu zawierającego zapis windykacyjny wynosi **200 zł plus VAT**.

Ze względu na cel zapisu windykacyjnego, jakim jest szybkie przysporzenie zapisobiorcy określonej korzyści majątkowej, jego skuteczność nie może być uzależniona od warunku lub terminu. Zastrzeżenia takie uważa się za nieistniejące, chyba że bez takiego zastrzeżenia zapis windykacyjny nie zostałby uczyniony. Zapis windykacyjny jest w takiej sytuacji nieważny, ale może wywoływać skutki warunkowego lub terminowego zapisu zwykłego.

Testament może zawierać jedynie zapisy windykacyjne na rzecz konkretnych osób. Powoduje to, że w ten sposób można rozdysponować cały majątek, nie czyniąc nikogo spadkobiercą. Przedmiot zapisu windykacyjnego jest bowiem wyłączony ze spadku. Gdy jednak osoba wskazana przez testatora odrzuci zapis windykacyjny lub nie może go przyjąć (np. nie dożyje otwarcia spadku lub okaże się niegodna zapisu), przedmiot zapisu windykacyjnego wchodzi do schedy i podlega dziedziczeniu.

WZÓR. TESTAMENT Z ZAPISEM WINDYKACYJNYM

Repertorium A nr 123/2018

Akt notarialny

Dziewiątego listopada dwa tysiące osiemnastego roku (9.11.2018 r.) przed Janem Mateusiakiem, notariuszem w Kancelarii Notarialnej w Miastkowie Mazowieckim, przy ul. Morskiej 1, stawiała się Ewa Gogacz, urodzona 12 listopada 1957 r. w Dużym Borze, córka Zdzisława i Henryki (PESEL 57111236198), zamieszkała 13-144 Duży Bór 13. Tożsamość stawiającej się notariusz ustalił

na podstawie dowodu osobistego ATA 562478 ważnego do dnia 23 września 2019 r.

Testament

§ 1

Ewa Gogacz oświadcza, że do całości spadku powołuje jej wnuczkę Weronikę Dadacz, córkę Grzegorza i Lidii, urodzoną dnia 12 maja 1998 r. w Warszawie (PESEL 98051213698).

§ 2

Ewa Gogacz postanawia, że z chwilą otwarcia spadku po niej tytułem zapisu windykacyjnego:

- 1) jej córka Lidia Dadacz, córka Zdzisława i Ewy, urodzona 3 maja 1970 r. w Dużym Borze (PESEL 70050312223) – nabędzie stanowiący odrębną nieruchomość lokal mieszkalny numer 56 (pięćdziesiąt sześć) usytuowany w budynku numer 1 (jeden) przy ulicy Zamkowej w Krakowie, o powierzchni użytkowej 98 m² (dziewięćdziesiąt osiem metrów kwadratowych), dla którego Sąd Rejonowy dla Krakowa-Śródmieścia prowadzi księgą wieczystą o numerze KW KR1Y/1234589652/0;
- 2) jej wnuk Michał Dadacz, syn Grzegorza i Lidii, urodzony dnia 20 grudnia 1996 r. w Warszawie (PESEL 96122023256) – nabędzie samochód osobowy marki Fiat 125 p, 1968 rok produkcji, o numerze rejestracyjnym MMA 1456.

§ 3

Notariusz poinformował stawającą o treści uchwały Krajowej Rady Notarialnej nr VII/46/2011 z dnia 4 czerwca 2011 r., po czym Ewa Gogacz oświadczyła, że żąda zarejestrowania tego testamentu w Notarialnym Rejestrze Testamentów.

§ 4

Pobrano:

- takse notarialną na podstawie rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 28 czerwca 2004 r. w sprawie maksymalnych stawek taksy notarialnej (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 272 ze zm.)
- VAT na podstawie art. 41 ust. 1 ustawy z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 2174 ze zm.).

Akt ten odczytano, przyjęto i podpisano.

Ewa Gogacz

Jan Mateusiak – notariusz

Polecenie

Spadkodawca może w testamencie nałożyć na spadkobiercę i zapisobiercę obowiązek określonego działania lub zaniechania. Przykładowo polecenie może dotyczyć wybudowania grobowca dla spadkodawcy lub przeznaczenia pieniędzy otrzymanych ze spadku na edukację dziecka spadkobiercy. Polecenie może mieć charakter majątkowy lub niemajątkowy.

Obowiązek wykonania polecenia aktualizuje się w chwili otwarcia spadku. Jego realizacji może domagać się każdy ze spadkobierców, jak również wykonawca testamentu, chyba że polecenie ma na celu wyłącznie korzyść obciążonego poleceniem. Jeżeli polecenie ma na względzie interes społeczny, wykonania go może żądać także właściwy organ państwowy, np. wójt gminy. Osoby te mogą wytoczyć obciążonemu poleceniem powództwo.

Niewykonanie polecenia nie może jednak skutkować utratą spadku lub zapisu. Jak wskazał Sąd Najwyższy, zarówno gdy chodzi o polecenie przy darowiźnie, jak i przy poleceniu testamentowym, określony krąg podmiotów może domagać się od obciążonego zachowania się zgodnego z treścią polecenia, jednak podmioty te nie mogą skorzystać z przymusu państwowego w celu zmuszenia obciążonego do takiego zachowania się (postanowienie Sądu Najwyższego z 19 kwietnia 2002 r., sygn. akt III CZP 19/02). Skutkiem niewykonania polecenia nie może być utrata spadku lub przedmiotu zapisu.

WZÓR. TESTAMENT Z POLECENIEM

Miastków Mazowiecki, 11 marca 2019 r.

Testament

Ja, niżej podpisany Marian Litwinowicz, urodzony we Lwowie w dniu 14 grudnia 1922 r., powołuję do spadku po mnie: moją żonę Zofię Kopeć w części 1/4, moją córkę Marię Przegalińską w części 1/2 spadku i mojego syna Andrzeja Litwinowicza w części 1/4 spadku. Mojemu synowi polecam zorganizowanie mi katolickiego pogrzebu oraz pochowanie mnie w rodzinnym grobowcu na cmentarzu komunalnym we Lwowie. Mojej córce polecam opiekę nad matką aż do jej śmierci i dbanie o mój grób.

Marian Litwinowicz

Wykonawca testamentu

Spadkodawca może w testamencie powołać wykonawcę (lub wykonawców) testamentu, którym może być jedynie osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, w więc pełnoletnia i nieubezprawiona. Jej zadaniem może być sprawowanie zarządu spadkiem, jego zorganizowaną częścią lub oznaczonym składnikiem. Jeżeli osoba powołana jako wykonawca testamentu nie chce tego obowiązku przyjąć, składa odpowiednie oświadczenie przed sądem albo notariuszem. Nie musi nawet uzasadniać swojej decyzji.

Zadania wykonawcy wskazuje w testamencie spadkodawca. Jeśli tego nie zrobi, zakres jego obowiązków będzie wynikał z ustawy. Ta zaś stanowi, że powinien on zarządzać majątkiem spadkowym, spłacić długi spadkowe, w szczególności wykonać zapisy zwykłe i polecenia, a następnie wydać spadkobiercom majątek spadkowy zgodnie z wolą spadkodawcy i z ustawą, a w każdym razie niezwłocznie po dokonaniu działu spadku. Wykonawca testamentu powinien też wydać przedmiot zapisu windykacyjnego osobie, na której rzecz został on uczyniony.

Sprawowanie pieczy nad schedą spadkową wymaga podejmowania wielu czynności prawnych. Dlatego wykonawca testamentu może pozywać i być pozywany w sprawach wynikających z zarządu spadkiem, jego zorganizowaną częścią lub oznaczonym składnikiem. Może również pozywać w sprawach o prawa należące do spadku i być pozwany w sprawach o długi spadkowe. W szczególności może wystąpić do sądu z wnioskiem o stwierdzenie nabycia spadku, o sporządzenie spisu inwentarza czy o zabezpieczenie spadku. Koszty zarządu oraz wynagrodzenia wykonawcy testamentu należą do długów spadkowych.

Spadkodawca może też powołać wykonawcę testamentu jedynie do sprawowania zarządu nad przedmiotem zapisu windykacyjnego. Pełni on wówczas swoją funkcję do chwili objęcia we władanie tego przedmiotu przez osobę, na której rzecz uczyniono zapis. Takie rozwiązanie służy przede wszystkim zabezpieczeniu składników majątku wymagających nieprzerwanego nadzoru – takich jak nieruchomości, gospodarstwo rolne czy przedsiębiorstwo – do czasu przejęcia ich przez zapisobiorcę windykacyjnego. Przedmiot zapisu windykacyjnego nie wchodzi do spadku. Koszty zarządu i wynagrodzenie wykonawcy nie zaliczają się więc do długów spadkowych.

WZÓR. TESTAMENT Z POWOŁANIEM WYKONAWCY

Miastków Mazowiecki, 15 marca 2019 r.

Testament

Ja, niżej podpisany Marek Popławski, urodzony 12 lutego 1965 r. w Chełmie, oświadczam, że do całości spadku powołuję swojego wnuka Marcina Popławskiego, urodzonego 25 maja 2009 r. w Warszawie. Jednocześnie jako wykonawcę testamentu powołuję jego ojca, a mojego syna Witolda Popławskiego, urodzonego 14 stycznia 1986 r. w Chełmie.

Zobowiązuję i uprawniam wykonawcę testamentu do:

- zarządu majątkiem spadkowym,
- rozporządzania składnikami majątku spadkowego w takim zakresie, w jakim wymagają tego zasady prawidłowej gospodarki, w tym spieniężenia całości lub części składników majątku spadkowego,
- wydania spadkobiercy spadku i mienia uzyskanego w wyniku zbycia jego składników po ukończeniu przez niego 24. roku życia, jednak nie później niż przed ukończeniem 25. roku życia.

Marek Popławski

Zachowek

Spisanie testamentu nie powoduje automatycznie, że pominięte w nim rozrzutna żona czy wyrodne dziecko nie uzyskają żadnych korzyści finansowych po śmierci spadkodawcy. W świetle prawa może im przysługiwać zachowek, a więc prawo do żądania określonej sumy pieniędzy od spadkobierców. Jest to pewnego rodzaju rekompensata i forma ochrony interesów majątkowych najbliższych członków rodziny, którzy nie zostali uwzględnieni w testamencie. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 20 grudnia 2016 r. (sygn. akt VI Aca 1384/15), instytucja zachowku służy ochronie interesów majątkowych najbliższych członków rodziny spadkodawcy wymienionych w art. 991 § 1 k.c. przez zapewnienie im – niezależnie od woli spadkodawcy, a nawet wbrew niej – roszczenia pieniężnego odpowiadającego określoneemu w powołanym przepisie ułamkowi wartości ich udziału w spadku, który przypadałby im przy dziedziczeniu ustawowym.

PRZYKŁAD

Zachówek dla pominiętej córki

Michał M. zapisał swojemu synowi w testamencie cały majątek – dom wraz z działką. Testament pomijał dorosłą córkę. Gdyby dziedziczyła na podstawie ustawy razem z bratem, miałyby prawo do 1/2 spadku. Skoro została pominięta, może liczyć tylko na połowę części spadku, która przypadłaby jej na podstawie dziedziczenia ustawowego. Może więc żądać od brata zachowku w wysokości 1/4 całego spadku po ojcu. Nie może to być jednak 1/4 udziału we własności nieruchomości, lecz odpowiadająca mu wartość wyrażona w pieniądzu. Jeżeli wartość spadku wynosi 400 tys. zł – zachówek dla siostry wyniesie 100 tys. zł.

Uprawnieni do zachowku

Zachówek należy się małżonkowi testatora, jego zstępny (dzieciom, wnukom itd.) oraz rodzicom. Przysługuje on jedynie w sytuacji, gdyby byli oni powołani do spadku z ustawy. Tak więc prawo do zachowku mają jedynie małżonek, zstępni, rodzice, którzy otrzymaliby spadek, gdyby zmarły nie pozostawił po sobie testamentu. Jeżeli żyje małżonek spadkodawcy i jego dzieci, spadku (i tym samym zachowku) nie mogliby otrzymać rodzice. Jeżeli z kolei zmarły nie pozostawił po sobie dzieci, to dziedziczyliby po nim małżonek i rodzice. W żadnym wypadku zachówek nie należy się innym grupom osób powołanych do spadku z ustawy w dalszej kolejności, np. rodzeństwu, dziadkom, gminie.

Wysokość świadczenia

Wysokość zachowku wynosi co do zasady 1/2 udziału spadkowego, który przypada przy dziedziczeniu ustawowym. Jeśli osoba uprawniona do zachowku jest trwale niezdolna do pracy lub małoletnia albo jest wnukiem spadkodawcy, zachówek wynosi 2/3 udziału spadkowego. Osobom uprawnionym do zachowku nie przysługuje roszczenie o wydanie konkretnych rzeczy wchodzących do spadku, które mogłyby odpowiadać kwocie należnego zachowku, np. zestawu porcelany, samochodu, działki, ale o zapłatę określonej sumy pieniędzy.

WAŻNE

Prawa do zachowku nie mają:

- osoby uznane za niegodne dziedziczenia,
 - osoby, które zrzekły się dziedziczenia,
 - osoby, które odrzuciły spadek,
 - osoby wydziedziczone przez spadkodawcę w testamencie,
 - małżonek w sytuacji, gdy spadkodawca wystąpił o rozwód z winy małżonka i żądanie to okazało się później uzasadnione,
 - małżonek, w stosunku do którego orzeczono separację.
-

WAŻNE

Wysokość zachowku określa się zawsze w oznaczonej kwocie pieniężnej. Podstawową czynnością niezbędną do obliczenia zachowku jest ustalenie wartości całego spadku i wielkości udziału spadkowego, który przypadłby danej osobie przy dziedziczeniu ustawowym.

Obliczanie zachowku

Obliczenie zachowku może sprawiać problemy. Sprawy komplikują się, gdy do kręgu spadkobierców ustawowych należą osoby, które nie mogą otrzymać spadku z ustawy, lub takie, które w ostatnich latach przed śmiercią partnera otrzymywały od niego darowizny różnego rodzaju i o różnej wartości.

PRZYKŁAD

Darowizna na rzecz osoby niebędącej spadkobiercą

Jan K. w 2006 r. podarował swojej konkubinie dom o wartości 1 mln zł. W 2019 r. zmarł, pozostawiając testament. Jako spadkobiercę powołał w nim syna, pominął natomiast córkę. Z ustawy dziedziczyliby po nim syn i córka. Córka ma więc prawo do zachowku w wysokości 1/4 spadku ($1/2 \times 1/2$). Przy obliczaniu zachowku dla córki do spadku nie wlicza się darowizny

na rzecz konkubiny (nie jest ona spadkobiercą ani osobą uprawnioną do zachowku, a od darowizny upłynęło ponad 10 lat).

Przy obliczaniu udziału spadkowego stanowiącego podstawę do obliczania zachowku uwzględnia się spadkobierców niegodnych i tych, którzy spadek odrzucili, natomiast nie wlicza się do spadkobierców osób, które zostały wydziedziczone w testamencie lub w drodze umowy ze spadkodawcą zrzekły się dziedziczenia. Przy obliczaniu zachowku nie uwzględnia się zapisów zwykłych i poleceń, natomiast dolicza się do spadku darowizny oraz zapisy windykacyjne dokonane przez spadkodawcę. Ustalanie wartości darowizn i zapisów windykacyjnych doliczanych do spadku może mieć zasadnicze znaczenie dla wysokości zachowku. Artykuł 995 k.c. wprowadza zasadę, że wartość przedmiotu darowizny oblicza się przy tym według stanu z chwili jej dokonania (moment wydania przedmiotu darowizny), a według cen z chwili ustalania zachowku. Z kolei wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego oblicza się według stanu z chwili otwarcia spadku (śmierci spadkodawcy), a według cen z chwili ustalania zachowku. Oznacza to, że należy brać przykładowo pod uwagę ile przedmiot darowizny (mieszkanie, samochód) jest warty w dniu obliczania zachowku, ale przy założeniu, że jest w stanie, w którym był w czasie dokonywania darowizny. Przyjęcie takiej zasady chroni uprawnionych do zachowku przed skutkami zmniejszenia wartości przedmiotu darowizny, czy zapisu windykacyjnego na skutek upływu czasu.

WAŻNE

Zasady stosowane przy obliczaniu zachowku

- Od spadku nie odejmuje się zapisów zwykłych i poleceń.
- Do spadku dolicza się darowizny uczynione przez spadkodawcę za jego życia oraz zapisy windykacyjne.
- Do spadku nie zalicza się drobnych darowizn, zwyczajowo przyjętych w danych środowiskach.
- Do spadku nie zalicza się dokonanych przed więcej niż 10 laty (licząc wstecz od daty śmierci spadkodawcy) darowizn na rzecz osób niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku.

- Przy obliczaniu zachowku należnego zstępnemu (dziecku, wnukowi) nie dolicza się do spadku darowizn uczynionych przez spadkodawcę w czasie, kiedy nie miał zstępných. Nie dotyczy to jednak przypadku, gdy darowizna została uczyniona na mniej niż 300 dni przed urodzeniem się zstępnego.
 - Przy obliczaniu zachowku należnego małżonkowi nie dolicza się do spadku darowizn, które spadkodawca uczynił przed zawarciem z nim małżeństwa.
-

Doliczenie darowizny do spadku jest niezależne od tytułu powołania do spadku (ustawa, testament), jak też od tego, czy obdarowany jest jednocześnie osobą uprawnioną do zachowku. Nadto darowizny uczynione na rzecz spadkobierców oraz osób uprawnionych do zachowku są doliczane do spadku bez względu na czas ich dokonania (wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 5 października 2016 r., sygn. akt I ACa 21/16). Darowizn dokonanych na rzecz osób obcych, niebędących spadkobiercami albo uprawnionymi do zachowku, nie dolicza się do spadku tylko wówczas, gdy zostały dokonane dawniej niż 10 lat przed śmiercią spadkodawcy.

PRZYKŁAD

Wysokości zachowku z uwzględnieniem darowizny

Emilia G. zapisała w spadku swojemu partnerowi cały swój majątek, który stanowiło mieszkanie w centrum Warszawy o wartości 600 tys. zł. Rok wcześniej darowała mu samochód o wartości 100 tys. zł, który w dacie śmierci testatorki był wart 80 tys. zł. Pani Emilia nie uwzględniła w testamencie swojej pełnoletniej córki. Z uwagi na to, że gdyby nie inne rozporządzenie testamentowe córka byłaby jedynym spadkobiercą ustawowym (a nie została ona wydziedziczona), może żądać od partnera pani Emilii zachowku w wysokości: 600 tys. zł (wartość spadku) + 80 tys. zł (wartość darowanego samochodu) x 1/2 (wysokość zachowku) = 340 tys. zł.

Jeżeli uprawniony do zachowku jest dalszy zstępny spadkodawcy (np. wnuk), zalicza się na należny mu zachówek także zapis windykacyjny oraz darowiznę dokonane przez spadkodawcę na rzecz jego wstępnego (np. ojca osoby uprawnionej do zachowku).

Jeżeli uprawnione do zachowku jest dziecko lub wnuk spadkodawcy, na poczet należnego mu zachowku można wyjątkowo zaliczyć poniesione przez zmarłego rodzica czy dziadka koszty wychowania, wykształcenia ogólnego i zawodowego. Jest to dopuszczalne, jeżeli koszty te przekraczają przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku. Przykładowo mogą to być wydatki poniesione w związku ze studiami zagranicznymi uprawnionego do zachowku.

Uzupełnienie zachowku

Z roszczeniem o pokrycie zachowku lub jego uzupełnienie mogą wystąpić także powołani do dziedziczenia testamentem spadkobiercy, którzy otrzymali spadek o wartości niższej niż należny im zachówek. Jeżeli np. dziecko otrzymało w spadku wart 20 tys. zł grunt rolny, a ustalona wysokość zachowku wynosi 100 tys. zł, to może wystąpić przeciwko pozostałym spadkobiercom z roszczeniem o zapłatę 80 tys. zł na pokrycie całego zachowku. Podobnie jest w sytuacji otrzymania spadku z tytułu zapisu zwykłego lub windykacyjnego albo darowizny uczynionej przez spadkodawcę jeszcze za jego życia. Jeżeli wartość tych świadczeń nie pokrywa sumy zachowku, uprawniony krewny może żądać dopłaty określonej sumy od pozostałych spadkobierców.

Jeżeli uprawniony do zachowku nie może otrzymać od spadkobiercy należnego mu zachowku, może zażądać wypłaty brakującej kwoty od osoby, na której rzecz został uczyniony zapis windykacyjny. Jeżeli zachówek nie zostanie uzupełniony przez spadkobiercę lub zapisobiorcę windykacyjnego, to można w dalszej kolejności skierować roszczenia do osoby, która otrzymała od spadkodawcy darowiznę doliczoną do spadku.

Roszczenie z tytułu zachowku przechodzi na spadkobiercę uprawnionej do niego osoby, gdy spadkobierca ten należy do osób uprawnionych do zachowku po pierwszym spadkodawcy.

Wydziedziczenie

Spadkodawca, który nie chce, by jego małżonek, rodzice, dzieci czy wnuki posiadali prawo do zachowku, może ich wydziedziczyć. Odbywa się to poprzez uczynienie stosownej wzmianki w testamencie. Jak wskazał Sąd Najwyższy, spadkodawca nie musi przy pozbawieniu

spadkobiercy zachowku (wydziedziczeniu) użyć słów ustawowych (*verba legis*). Wystarczy, że z treści testamentu wyraźnie wynika wola wydziedziczenia, a jego powody pokrywają się z przyczynami, o których mowa w art. 1008 k.c. (wyrok SN z 23 czerwca 1998 r., sygn. akt III CKN 561/97). Przepis ten określa sytuacje, w których wydziedziczenie jest dopuszczalne i skuteczne.

Testator może wydziedziczyć, a więc pozbawić prawa do zachowku, jeżeli uprawniony do niego:

- wbrew woli spadkodawcy postępuje uporczywie w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego, np. jest uzależniony od alkoholu i nie chce podjąć pracy,
- dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności albo rażącej obrazy czci (np. pobił spadkodawcę, za co został skazany prawomocnym wyrokiem),
- uporczywie nie dopełnia względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych, np. uchyla się od obowiązku opieki.

WAŻNE

Ważne terminy

5 lat – przez taki czas od ogłoszenia testamentu można zgłaszać roszczenia uprawnionego z tytułu zachowku.

5 lat – przez taki czas od śmierci spadkodawcy można wystąpić z roszczeniem przeciwko osobie zobowiązanej do uzupełnienia z tytułu otrzymanych od spadkodawcy zapisu windykacyjnego i darowizn.

Wydziedziczenie nie jest skuteczne, jeśli jego przyczyna nie została podana w ważnym testamencie. Sąd Apelacyjny w Warszawie postanowił, że podstawą do ustalenia przyczyny wydziedziczenia może być tylko treść testamentu, w którym spadkodawca ma obowiązek określić powody swojego rozporządzenia pozbawiającego wydziedziczonego zarówno prawa do spadku, jak i prawa do zachowku. Nawet bowiem, gdyby w rzeczywistości istniała przyczyna uzasadniająca wydziedziczenie, ale spadkodawca tej przyczyny nie wskazał w testamencie, rozrządzenie spadkodawcy w tym zakresie nie było-

by skuteczne (wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 14 listopada 2014 r., sygn. akt VI ACa 109/14).

W pewnych sytuacjach zapis testamentowy o wydziedziczeniu może okazać się nieskuteczny. Spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeżeli mu przebaczył i przestał żywić urazę za doznane krzywdy.

PRZYKŁAD

Bezskuteczne wydziedziczenie

Zygmunt B. wydziedziczył w testamencie syna tylko z tego powodu, że w przeszłości ożenił się wbrew jego woli z córką skłóconego z nim sąsiada, a nie z wybraną przez niego kandydatką. Takie wydziedziczenie nie będzie wywierało skutków prawnych. Spadkodawca nie może wydziedziczyć swojego syna z każdego powodu, który uzna za ważny, lecz tylko w sytuacjach przewidzianych w ustawie.

Przebaczenie może nastąpić w dowolnej formie. Może go dokonać nawet spadkodawca pozbawiony zdolności do czynności prawnych, np. z uwagi na ubezwłasnowolnienie z powodu choroby. Wystarczy, że przebaczenie nastąpi z dostatecznym rozeznaniem.

Uprawnienie do zachowku po spadkodawcy uzyskują zstępni wydziedziczony (jego dzieci, wnuki). Dzieje się tak nawet wówczas, gdy wydziedziczony przeżył spadkodawcę.

WZÓR. TESTAMENT Z WYDZIEDZICZENIEM

Warszawa, dnia 17 marca 2019 r.

Testament

Ja, Jan Kowalski, syn Marceliego i Janiny z domu Wielgosz, zamieszkały w Warszawie przy ul. Emilii Plater 53 m. 23, urodzony 13 stycznia 1944 r. w Siedlcach, w pełni świadomy swej czynności, oświadczam, że na wypadek mojej śmierci w częściach po 1/2 spadku po mnie powo-

łuję moją żonę Annę Kowalską, córkę Zygmunta i Alicji z domu Jaroć, urodzoną dnia 22 czerwca 1952 r. w Warszawie, oraz syna Ludwika Kowalskiego urodzonego dnia 28 grudnia 1970 r. w Warszawie.

Jednocześnie oświadczam, że wydziedziczam córkę z pierwszego małżeństwa Aleksandrę Kowalską, córkę Jana i Marii, urodzoną dnia 5 lipca 1965 r. w Pułtusk. Aleksandra Kowalska nie utrzymuje ze mną żadnych kontaktów od blisko 30 lat i w czasie ciężkiej choroby nowotworowej, jaką przechodzę od 4 lat, ani razu nie zainteresowała się moim stanem zdrowia ani nie odwiedziła mnie. Ponadto w rozmowie z moją obecną żoną, w obecności mojego syna Ludwika Kowalskiego, stwierdziła, że nie może się doczekać mojej śmierci, gdyż, jak to określiła: „Przynajmniej ze spadku będzie miała jakiś pożytek”.

Z uwagi na zerwanie więzi rodzinnych i obraźliwe zachowanie Aleksandry Kowalskiej nie mogę jej tego wybaczyć.

Jan Kowalski

Rozdział 4.

Odpowiedzialność za długi spadkowe

Spadkobierca nabywa spadek z chwilą śmierci spadkodawcy. Gdy się o tym dowie, powinien w ciągu 6 miesięcy podjąć decyzję, czy w ogóle chce zostać spadkobiercą i na jakich zasadach będzie odpowiadał za zobowiązania zmarłego. Ma przy tym kilka możliwości: złożyć oświadczenie o prostym przyjęciu spadku, o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza lub o odrzuceniu spadku albo nie składać żadnego oświadczenia. Każde z tych zachowań pociąga za sobą określone konsekwencje w zakresie odpowiedzialności spadkobiercy za długi spadkowe.

Dopóki spadkobierca (lub osoby działające w jego imieniu) nie złożą stosownego oświadczenia, nabycie spadku ma charakter tymczasowy. Oznacza to, że do chwili przyjęcia spadku spadkobierca ponosi odpowiedzialność za długi spadkowe tylko ze spadku, który stanowi do tego czasu odrębną masę. Do momentu przyjęcia spadku nie można go zbywać w całości ani w części. To samo dotyczy zbycia udziału spadkowego. Brak oświadczenia o przyjęciu spadku uniemożliwia też wydanie przez sąd postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (chyba że upłynął sześciomiesięczny termin na jego złożenie).

Proste przyjęcie spadku

Przyjęcie proste powoduje otrzymanie schedy bez ograniczenia odpowiedzialności za długi spadkodawcy. Wówczas nawet jeżeli zobowiązania zmarłego znacznie przekraczają wartość otrzymanego majątku, spadkobierca musi je spłacić. Przykładowo, jeżeli spadkobierca odziedziczył po dziadku mieszkanie o wartości 100 tys. zł i przyjął spadek wprost, a okaże się, że spadkodawca pożyczył od kogoś wyższą kwotę, to wierzyciel może domagać się od wnuka spłaty całego długu dziadka.

Przyjęcie z dobrodziejstwem inwentarza

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza pozwala na ograniczenie odpowiedzialności spadkobiercy za długi zmarłego do wartości otrzymanego po nim majątku, a konkretnie tylko do wartości ustalonego w wykazie inwentarza albo spisie inwentarza stanu czynnego spadku, tj. do wysokości

jego aktywów. W praktyce oznacza to, że spadkobierca odpowiada za długi spadkodawcy całym swoim majątkiem, ale do określonej wysokości. Z założenia nie może przy tym stracić więcej, niż zyskał, decydując się na przyjęcie spadku. Powyższe ograniczenie odpowiedzialności nie jest możliwe, jeżeli spadkobierca podstępnie pominął w wykazie inwentarza lub podstępnie nie podał do spisu inwentarza przedmiotów należących do spadku lub przedmiotów zapisów windykacyjnych albo podstępnie uwzględnił w wykazie inwentarza lub podał do spisu inwentarza nieistniejące długi.

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza nie oznacza, że wierzyciele mogą prowadzić egzekucję tylko w stosunku do przedmiotów wchodzących w skład schedy. Jeżeli np. spadkodawca był komuś winny 500 zł, a pozostawił po sobie tylko samochód, to wierzyciel może domagać się także spłaty w gotówce. Spadkobierca, który przyjął spadek z dobrodziejstwem inwentarza, musi spłacić wszystkie znane mu zobowiązania spadkodawcy, a przede wszystkim te, które zostały ujawnione w inwentarzu.

Spis i wykaz inwentarza

Po złożeniu przez spadkobiercę oświadczenia o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza należy sporządzić spis tego inwentarza (robi to komornik, jest to bowiem dokument urzędowy). Spis inwentarza jest sporządzany na wniosek tego, kto uprawdopodobni, że jest spadkobiercą, uprawnionym do zachowku lub zapisobiorcą, albo wykonawcy testamentu lub wierzyciela mającego pisemny dowód należności przeciwko spadkodawcy. O sporządzeniu spisu inwentarza postanawia sąd. Wniosek może być także zgłoszony bezpośrednio komornikowi.

WAŻNE

Spis lub wykaz inwentarza służą ustaleniu składu majątku pozostawionego w spadku oraz określeniu granic odpowiedzialności spadkobiercy.

Obowiązujące od 18 października 2015 r. przepisy wprowadziły możliwość sporządzenia alternatywnego dla spisu inwentarza, całkowicie prywatnego wykazu inwentarza. Wykaz taki może zostać sporządzony zarówno przez spadkobiercę, jak i zapisobiorcę windykacyjnego czy wy-

konawcę testamentu. Istnieje także możliwość złożenia wspólnego wykazu inwentarza przez więcej niż jednego spadkobiercę, zapisobiorcę windykacyjnego i wykonawcę testamentu.

Wykaz inwentarza może zostać złożony przed sądem lub notariuszem. W dokumencie tym z należytą starannością ujawnia się przedmioty należące do spadku oraz przedmioty zapisów windykacyjnych z podaniem ich wartości według stanu i cen z chwili śmierci spadkodawcy, a także długi spadkowe i ich wysokość. Jeżeli po złożeniu wykazu ujawnią się inne składniki majątku lub długi, należy go uzupełnić.

Wykaz inwentarza składanego w sądzie sporządza się według ustalonego wzoru. Określa go rozporządzenie ministra sprawiedliwości z 22 września 2015 r. w sprawie określenia wzoru wykazu inwentarza oraz sposobu udostępniania druków tego wzoru (Dz.U. z 2015 r. poz. 1537).

Splata długów

Po sporządzeniu spisu lub wykazu inwentarza przychodzi czas na spłatę długów spadkowych. Spadkobierca, który złożył wykaz inwentarza, spłaca długi spadkowe zgodnie z nim. Nie może jednak zasłaniać się brakiem znajomości wykazu inwentarza złożonego przez innego spadkobiercę, zapisobiorcę windykacyjnego lub wykonawcę testamentu.

Od chwili sporządzenia spisu inwentarza spadkobierca spłaca długi spadkowe zgodnie ze sporządzonym spisem (podobnie zapisobiorca windykacyjny i wykonawca testamentu).

WAŻNE

Druki wzoru wykazu inwentarza muszą być za darmo udostępnione w budynkach sądów rejonowych i okręgowych. Można je również znaleźć w Biuletynie Informacji Publicznej Ministerstwa Sprawiedliwości (www.bip.ms.gov.pl/pl/formularze).

Przyjęcie spadku z dobrodziejstwem inwentarza wymaga rzetelnego ustalenia stanu otrzymanego majątku. Jak zaznaczył Sąd Najwyższy w wyroku z 20 lutego 2014 r. (sygn. akt I CSK 264/13), podstawową zasadą dziedziczenia spadku z dobrodziejstwem inwentarza jest ponoszenie przez spadkobiercę odpowiedzialności za długi spadkowe tylko do wartości ustalonego

w inwentarzu stanu czynnego spadku (art. 1031 § 2 zdanie pierwsze k.c.). Reguła ta zostaje jednak wyłączona, jeżeli spadkobierca podstępnie zataił część majątku spadkowego lub zgłosił nieistniejące długi (art. 1031 § 2 zdanie drugie k.c.), jej działanie zostaje zaś ograniczone, kiedy spadkobierca spłaca tylko niektóre długi spadkowe, wiedząc o istnieniu innych. Ustawodawca powiązał więc możliwość i zakres korzystania z dobrodziejstwa inwentarza z rzetelnością zachowania spadkobiercy. W razie nieuczciwych zachowań nakierowanych na zafałszowanie stanu spadku traci on ten przywilej całkowicie, natomiast w przypadku nieuprawnionego faworyzowania niektórych, z krzywdą innych, znanych spadkobiercy wierzycieli, jego odpowiedzialność poszerza się na tyle, by zapewnić także pominiętym wierzycielom należyte zaspokojenie. Spadkobierca ponosi wówczas odpowiedzialność za nieuwzględnione długi ponad wartość stanu czynnego spadku, do takiej wysokości, w jakiej byłby obowiązany je zaspokoić, gdyby spłacał należycie wszystkie długi spadkowe (art. 1032 § 2 k.c.)

Odrzucenie spadku

Odrzucenie spadku wiąże się z wyłączeniem z dziedziczenia. Spadkobierca jest wtedy traktowany tak, jakby nie dożył otwarcia spadku.

Spadek można odrzucić tylko po śmierci spadkodawcy. Wtedy niechciany udział spadkowy podlega dziedziczeniu ustawowemu i zostanie podzielony między pozostałych spadkobierców.

Po odrzuceniu spadku przez spadkobiercę dziedziczącego spadek w pierwszej kolejności sąd prowadzący postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku wzywa do udziału w sprawie osoby nabywające spadek według ogólnych reguł dziedziczenia ustawowego w dalszej kolejności.

Spadku przypadającego z mocy ustawy nie mogą natomiast odrzucić gmina ani Skarb Państwa. Przedstawiciele tych podmiotów nie składają oświadczenia o przyjęciu spadku, a spadek uważa się za przyjęty z dobrodziejstwem inwentarza.

Spadkobierca ustawowy, który nie chce dziedziczyć po danej osobie, może również jeszcze przed jego śmiercią zrzec się spadku w drodze umowy sporządzonej u notariusza.

Oświadczenia spadkobiercy

Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku może zostać złożone w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym spadkobierca dowiedział się o tytule

swego powołania. Dla osób niemających zdolności do czynności prawnych (niepełnoletnich, ubezwłasnowolnionych) termin biegnie od czasu, gdy o powołaniu spadkobiercy dowiedział się ich przedstawiciel prawny.

Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku składa się przed sądem rejonowym właściwym dla miejsca zamieszkania lub miejsca pobytu spadkobiercy lub przed notariuszem. Można je złożyć ustnie lub na piśmie z podpisem urzędowo poświadczonym. Pełnomocnictwo do złożenia oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku powinno być pisemne z podpisem urzędowo poświadczonym. Oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku nie może być odwołane (poza przypadkami działania w błędzie lub pod wpływem groźby).

Niezłożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku w tym czasie skutkuje przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza. Zasada ta została wprowadzona do kodeksu cywilnego dopiero 18 października 2015 r. i dotyczy spadków otwartych od tej daty. Przedtem niezłożenie oświadczenia było jednoznaczne z prostym przyjęciem spadku, a więc jednoczesnym przyjęciem odpowiedzialności za długi spadkowe. Tę zasadniczą zmianę zasad ponoszenia odpowiedzialności za długi spadkowe w razie braku aktywności spadkobiercy wprowadziła uchwalona 20 marca 2015 r. nowelizacja kodeksu cywilnego i innych ustaw (Dz.U. z 2015 r. poz. 539). Rozwiązanie przewidziane w obowiązujących obecnie przepisach chroni należycie spadkobierców przed niespodziewaną odpowiedzialnością za długi spadkowe przewyższające wartość aktywów spadkowych.

Reprezentacja małoletnich

W imieniu osoby nieposiadającej pełnej zdolności do czynności prawnych oświadczenie o prostym przyjęciu spadku lub oświadczenie o jego odrzuceniu składa przedstawiciel ustawowy.

Zgodę na to musi jednak najpierw wyrazić sąd opiekuńczy.

Jak wskazał Sąd Najwyższy, czynność prawna dotycząca majątku małoletniego, dokonana przez przedstawiciela ustawowego bez uprzedniego zezwolenia władzy opiekuńczej wymaganego przez przepisy art. 58 § 1 i 85 k.r.o. jest nieważna (art. 41 przepisy ogólne prawa cywilnego - p.o.p.c.) i nie może być konwalidowana (uchwała całej izby Sądu Najwyższego z 24 czerwca 1961 r., sygn. akt I CO 16/61).

Orzeczenie to pozostaje aktualne także w świetle obowiązujących przepisów kodeksu rodzinnego i opiekuńczego.

PRZYKŁAD

Złożenie oświadczenia w imieniu małoletniego

Michał M. był kawalerem i nie miał dzieci. Postanowił cały swój majątek zapisać w spadku swojej chrześnicy. Mężczyzna zmarł, kiedy spadkobierczyni miała zaledwie 12 lat. Z uwagi na to, że nie pozostawił zbyt wartościowego spadku, a miał liczne długi związane z leczeniem, rodzice zdecydowali, że bezpieczniej będzie spadek odrzucić. Wystąpili do sądu o zgodę na złożenie oświadczenia w tym przedmiocie. Sąd zezwolił na odrzucenie spadku po blisko 8 miesiącach od śmierci Michała M., a więc po upływie sześciomiesięcznego terminu na złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku. W tej sytuacji nie miało to jednak znaczenia. Od chwili złożenia do sądu opiekuńczego przez przedstawiciela ustawowego małoletniego spadkobiercy wniosku o zezwolenie na złożenie w jego imieniu oświadczenia o odrzuceniu spadku termin ten nie biegnie (ulega zawieszeniu).

Wady oświadczenia woli

Oświadczenie o odrzuceniu spadku złożone pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu, a także złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wykluczającym świadome lub swobodne wyrażenie woli (np. była nieprzytomna wskutek wysokiej gorączki lub cierpiała na zaburzenia wywołane starością) jest uważane za nieważne.

Nieważne jest także oświadczenie złożone pod wpływem błędu lub groźby. Błąd może dotyczyć zarówno osoby spadkodawcy, jak i tytułu powołania lub przedmiotu spadku. Chodzi m.in. o brak wiedzy o rzeczywistym stanie majątku spadkowego, pod warunkiem jednak, że spadkobiercy nie da się zarzucić braku staranności w ustaleniach.

Przez groźbę natomiast należy rozumieć zapowiedź podjęcia bezprawnych działań na szkodę spadkobiercy czy też osób dla niego najbliższych. Może być wyrażona ustnie lub też w innej formie (pisemnie, gestem).

Uchylenie się od skutków prawnych oświadczenia złożonego pod wpływem błędu lub groźby powinno nastąpić przed sądem. Spadkobierca powinien jednocześnie oświadczyć na piśmie, czy i jak spadek przyjmuje, czy też go odrzuca. Spadkobierca, który pod wpływem błędu lub groźby nie złożył żadnego oświadczenia w sześciomiesięcznym terminie, może w ten sposób uchylić się od skutków prawnych niezachowania terminu.

PRZYKŁAD

Odrzucenie spadku pod warunkiem

Beata M. została na mocy testamentu powołana do spadku po swoim wuju. Nie wiedziała nic o stanie jego majątku i chciała się ustrzec przed ewentualnym przyjęciem długów. Złożyła do sądu oświadczenie, że odrzuca spadek, jeżeli spadkodawca miał długi przewyższające majątek spadkowy. Takie oświadczenie jest nieważne. Oznacza, że Beata M. musi złożyć drugie – poprawne – oświadczenie. Jeśli tego nie zrobi w ciągu 6 miesięcy od śmierci spadkodawcy, to będzie to równoznaczne z przyjęciem spadku z dobrodziejstwem inwentarza.

Oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia co do przyjęcia spadku, inaczej niż oświadczenie o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku, wymaga do swej skuteczności zatwierdzenia przez sąd. Do uchylenia się od skutków prawnych oświadczenia o przyjęciu lub o odrzuceniu spadku nie może więc dojść bez udziału sądu (postanowienie Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2014 r., sygn. akt II CSK 410/13).

PRZYKŁAD

Oświadczenie pod wpływem błędu

Michał G. i Krzysztof G. zostali powołani do spadku po ciotce. Żyjący syn spadkodawczyni przedstawił im dokumenty, z których wynikało, że ciotka posiada zobowiązania na sumy wielokrotnie przewyższające jej majątek. W rzeczywistości majątek spadkodawcy był kilkakrotnie większy niż zaciągnięte zobowiązania, a długi zostały przez nią spłacone jeszcze za jej życia. Syn ukrył ten fakt przed spadkobiercami testamentowymi i spowodował złożenie przez nich oświadczenia o odrzuceniu spadku. Działali oni pod wpływem błędu, mogą więc złożyć przed sądem oświadczenie o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia co do przyjęcia spadku.

Uprawnienie do uchylenia się od skutków prawnych wygasa (zgodnie z art. 88 § 2 k.c.):

- **w razie błędu** – z upływem roku od jego wykrycia,

- **w razie groźby** - z upływem roku od chwili, kiedy stan obawy ustał.

Pokrzywdzenie wierzyciela

Złożenie oświadczenia o odrzuceniu spadku nie może krzywdzić wierzyciela spadkodawcy. Jeżeli uzna on, że zostało ono złożone tylko po to, by uchylić się od spłaty długu, może skierować sprawę do sądu. Jeżeli jego wierzytelność istniała w chwili nieprzyjęcia majątku, może żądać, żeby odrzucenie zostało uznane za bezskuteczne w stosunku do niego według przepisów o ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika. Uznania odrzucenia za bezskuteczne można żądać w ciągu 6 miesięcy od chwili powzięcia wiadomości o nieprzyjęciu spadku. Nie może to nastąpić jednak później niż przed upływem 3 lat od jego odrzucenia. Rozwiązanie to ma na celu ochronę interesów wierzyciela. Domagając się uznania odrzucenia spadku za bezskuteczne, musi on przede wszystkim wykazać, że w związku ze złożeniem oświadczenia spadkobierca stał się bardziej niewypłacalny niż przed dokonaniem czynności.

PRZYKŁAD

Działanie na szkodę wierzycieli

Michał B. zaciągnął w banku kredyt w wysokości 500 tys. zł, którego nie spłacił. Postępowanie egzekucyjne wobec niego okazało się bezskuteczne, ponieważ nie miał żadnego majątku. Zmarły ojciec pozostawił mu w spadku dom i kilka innych nieruchomości. Michał B. szybko złożył oświadczenie o odrzuceniu spadku, by uniknąć zajęcia majątku przez komornika. Z mocy ustawy do dziedziczenia powołany jest bowiem w takiej sytuacji jego syn. W takim przypadku bank może żądać uznania takiego oświadczenia za bezskuteczne w stosunku do niego.

WAŻNE

Oświadczenie o przyjęciu lub odrzuceniu spadku powinno zawierać:

- imię i nazwisko spadkodawcy, datę i miejsce jego śmierci oraz miejsce jego ostatniego zamieszkania,
- tytuł powołania do spadku,

- treść złożonego oświadczenia,
 - wymienienie wszelkich wiadomych składającemu oświadczenie osób należących do kręgu spadkobierców ustawowych,
 - wymienienie wszelkich testamentów, chociażby składający oświadczenie uważał je za nieważne,
 - podanie danych dotyczących treści i miejsca przechowywania testamentów,
 - wypis aktu zgonu spadkodawcy albo prawomocne orzeczenie sądowe o uznaniu za zmarłego lub o stwierdzeniu zgonu (jako załącznik).
-

WZÓR. OŚWIADCZENIE O PRZYJĘCIU SPADKU Z DOBRODZIEJSTWEM INWENTARZA

Miastków Mazowiecki, 11 marca 2019 r.

Do
Sądu Rejonowego
w Miastkowie Mazowieckim
Wydział I Cywilny
ul. Sądowa 1
13-313 Miastków Mazowiecki

Składający oświadczenie:
Jan Nowak, PESEL 74101112155
zam. 13-313 Miastków Mazowiecki
ul. Bartnia 34

Oświadczenie o przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza

Niniejszym oświadczam, że spadek po Stanisławie Kowalskiej, córce Zdzisława i Marianny, zmarłej 2 listopada 2017 r. w Miastkowie Mazowieckim i ostatnio zamieszkałej w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Mysiej 3 m. 23, przyjmuję z dobrodziejstwem inwentarza na podstawie testamentu spadkodawcy z 7 marca 2015 r.

Według mojej wiedzy do kręgu osób powołanych do spadkobrania ustawowego po zmarłej Stanisławie Kowalskiej należą jej:

1) mąż – Dominik Kowalski, zam. 08-110 Siedlce, ul. Próżna 3 m. 23,
2) córka – Aleksandra Kowalska, zam. 07-123 Warszawa, ul. Cicha 14.
Nie wiem, czy Stanisława Kowalska pozostawiła po sobie jeszcze inne testamenty.

Jan Nowak
(podpis spadkobiercy)

Załączniki:

- odpis skrócony aktu zgonu,
 - testament Stanisławy Kowalskiej z 7 marca 2015 r.
-

Zrzeczenie się dziedziczenia

Spadku po osobach najbliższych przypadającego na podstawie ustawy można zrzec się jeszcze za życia przyszyłych spadkodawców. Można to zrobić, zawierając umowę w formie aktu notarialnego. Jednostronne oświadczenie spadkobiercy o zrzeczeniu się dziedziczenia nie ma natomiast znaczenia prawnego. Jednocześnie możliwe jest ograniczenie zrzeczenia się dziedziczenia tylko do ułamkowej części spadku mającego przypaść zrzekającemu na podstawie dziedziczenia ustawowego. Nie jest natomiast dopuszczalne ograniczenie zrzeczenia się dziedziczenia do poszczególnych przedmiotów (postanowienie Sądu Najwyższego z 21 kwietnia 2004 r., sygn. akt III CK 353/02).

WAŻNE

Opłaty:

50 zł – opłata sądowa za złożenie wniosku o odebranie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku,

50 zł – opłata notarialna za złożenie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przed notariuszem.

Skutkiem zawarcia takiej umowy u notariusza jest wyłączenie od dziedziczenia nie tylko spadkobiercy ustawowego, lecz również jego zstęp-

nych. Wszyscy są oni traktowani, jakby nie dożyli otwarcia spadku. Umowa wpływa więc na sytuację dzieci i wnuków spadkobiercy, który zrzeka się spadku. Nie jest przy tym ważne, czy narodzili się oni przed zawarciem tej umowy. Można w niej jednak wyraźnie zaznaczyć, że skutki zrzeczenia się dziedziczenia nie rozciągają się na potomków wyłączonego od spadkobrania.

Zrzeczenie się dziedziczenia ustawowego nie pozbawia natomiast możliwości dziedziczenia po spadkodawcy na podstawie sporządzonego przez niego testamentu. Zrzekający się spadku traci jednak wszystkie przywileje przysługujących spadkobiercom ustawowym, w tym prawa do zachowku, gdyby nie został uwzględniony w testamencie.

W odróżnieniu od odrzucenia spadku, zrzeczenie się dziedziczenia może być uchylone przez umowę między tym, kto zrzekł się dziedziczenia, a tym, po kim się dziedziczenia zrzeczono. Umowa powinna być zawarta w formie aktu notarialnego.

Rozdział 5.

Postępowanie spadkowe

Spadkobierca nabywa spadek już z chwilą jego otwarcia, czyli w momencie śmierci spadkodawcy. Nie oznacza to jednak, że od razu może dysponować nim jak właściciel i np. sprzedać uzyskany w ten sposób samochód albo dom. Wcześniej trzeba uzyskać urzędowe potwierdzenie, kto i w jakiej części dziedziczy. Postanowienie może wydać sąd. Nabycie spadku może także potwierdzić notariusz. Po zarejestrowaniu w elektronicznym rejestrze notarialny akt poświadczenia dziedziczenia ma taką samą moc prawną jak sądowe postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku.

Postanowienie o stwierdzeniu nabyciu spadku i poświadczenie dziedziczenia nie mogą zostać wydane przed upływem 6 miesięcy od śmierci spadkodawcy. Jest to bowiem czas na złożenie oświadczeń o przyjęciu lub odrzuceniu spadku przez powołanych do dziedziczenia spadkobierców. Jeżeli jednak wszyscy znani spadkobiercy złożą swoje oświadczenia wcześniej, sprawę można przyspieszyć.

Postępowanie przed sądem

Do postępowania spadkowego właściwy jest sąd, na terenie działania którego mieszkał w chwili śmierci spadkodawca. Jeżeli takiego miejsca w Polsce nie da się ustalić, do prowadzenia sprawy spadkowej właściwy jest sąd, w którym znajduje się majątek spadkowy lub jego część (sąd spadku). W sytuacji gdy sądu spadku nie można ustalić w żaden z powyższych sposobów, sprawę rozpoznaje Sąd Rejonowy dla m.st. Warszawy.

Pierwszym działaniem sądu może być zabezpieczenie spadku. Spadek zabezpiecza się, gdy zostanie uprawdopodobnione, że z jakiegokolwiek przyczyny grozi naruszenie rzeczy lub praw majątkowych, które w chwili otwarcia spadku były we władaniu lub należały do spadkodawcy, zwłaszcza przez usunięcie, uszkodzenie, zniszczenie lub nieusprawiedliwione rozporządzenie. Dzieje się to na wniosek (m.in. spadkobiercy, uprawnionego do zachowku, wierzyciela) lub z urzędu.

Zabezpieczenia spadku z urzędu następuje, jeżeli sąd poweźmie wiadomość, że:

- spadkobierca jest nieznany, nieobecny lub nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych i nie ma ustawowego przedstawiciela,
- organ administracji rządowej albo organ jednostki samorządu terytorialnego zastosował niezbędne środki tymczasowe ze względu na grożące niebezpieczeństwo naruszenia rzeczy, które w chwili otwarcia spadku były we władaniu spadkodawcy.

Środkami zabezpieczenia są w szczególności: spisanie majątku ruchomego i oddanie go pod dozór, złożenie do depozytu, ustanowienie zarządu tymczasowego, ustanowienie dozoru nad nieruchomością. Sąd stosuje taki środek, jaki uzna za odpowiedni do okoliczności.

Zabezpieczenia spadku nie zawsze dokonuje sąd spadku. W pierwszej kolejności uprawniony jest do tego sąd, w którego okręgu znajdują się rzeczy będące w chwili otwarcia spadku we władaniu spadkodawcy.

Ogłoszenie testamentu

Osoba, u której znajduje się testament, jest obowiązana złożyć go w sądzie spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy. Może też złożyć testament u notariusza. Uchylenie się od wykonania tego obowiązku obowiązkowo skutkuje odpowiedzialnością za szkodę wynikającą z tego zaniechania. Ponadto sąd spadku może nałożyć na uchylającego się grzywnę w kwocie do 3 tys. zł. Jak wskazał Sąd Najwyższy, przewidziany w art. 646 k.p.c. obowiązek złożenia testamentu w sądzie spadku obejmuje każdy testament, także testament odwołany (uchwała Sądu Najwyższego z 25 czerwca 2003 r., sygn. akt III CZP 14/03).

Celem tego postępowania jest ujawnienie treści testamentu. Spadkobiercy, zapisobiorcy, uprawnieni do zachowku i inne osoby, których dotyczą rozrządzenia testamentowe, mogą się w ten sposób dowiedzieć, że są powołane do dziedziczenia lub dotyczą ich inne zapisy testatora.

Sąd lub notariusz otwiera i ogłasza testament, gdy ma dowód śmierci spadkodawcy. Takim dowodem może być skrócony akt zgonu. O terminie otwarcia i ogłoszenia nie zawiadamia się osób zainteresowanych, jednakże mogą one być obecne przy tej czynności. O dokonany otwarcie i ogłoszeniu testamentu sąd spadku albo notariusz zawiadamia w miarę możliwości osoby, których rozrządzenia testamentowe dotyczą, oraz wykonawcę testamentu i kuratora spadku. Jeżeli czynności tej dokonuje no-

tariusz, musi przy tym dodatkowo niezwłocznie zawiadomić o tym sąd spadku, przesyłając odpis sporządzonego protokołu.

Testament wraz z protokołem otwarcia i ogłoszenia przechowuje się w sądzie spadku, chyba że został złożony u notariusza. Ten przesyła jednak złożony testament sądowi na jego żądanie. Gdy złożono kilka testamentów jednego spadkodawcy, otwiera się i ogłasza wszystkie. Na każdym z nich czyni się wzmiankę o innych.

Powyższe zasady stosuje się odpowiednio do pisma stwierdzającego treść testamentu ustnego.

Stwierdzenie nabycia spadku

Z wnioskiem do sądu o stwierdzenie nabycia spadku musi wystąpić osoba mająca w tym interes prawny. Może być to m.in. spadkobierca, zapisobiorca, wierzyciel (zarówno spadkodawcy, jak i spadkobiercy), uprawniony do zachowku, wykonawca testamentu. Do wniosku należy dołączyć dowód śmierci spadkodawcy (akt zgonu) i dowody na to, kto jest spadkobiercą. W przypadku dziedziczenia ustawowego dowód taki stanowi akta stanu cywilnego (odpisy skrócone aktów urodzenia).

WAŻNE

Opłaty:

5 zł – za wpis dokonany w Rejestrze Spadkowym,

50 zł – od wniosku o: stwierdzenie nabycia spadku, zabezpieczenie spadku, sporządzenie spisu inwentarza, odebranie oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku,

100 zł – od apelacji, skargi kasacyjnej i skargi o stwierdzenie niezgodności z prawem prawomocnego orzeczenia w sprawie o stwierdzenie nabycia spadku.

Sąd spadku wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku po przeprowadzeniu rozprawy, na którą wzywa wnioskodawcę oraz osoby mogące wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi i testamentowi. Sąd bada z urzędu, kto jest spadkobiercą. W szczególności sprawdza, czy spadkodawca pozostawił testament, oraz wzywa do złożenia testamentu osobę, co do której będzie uprawdopodobnione, że testament u niej się znajduje. Jeżeli testament zostanie złożony, dokonuje jego otwarcia i ogłoszenia.

WZÓR. WNIOSEK O OTWARCIE I OGŁOSZENIE TESTAMENTU

Miastków Mazowiecki, 5 listopada 2018 r.

Sąd Rejonowy
w Miastkowie Mazowieckim
Wydział I Cywilny
ul. Sądowa 1
13-313 Miastków Mazowiecki

Wnioskodawca:
Jan Nowak, PESEL 74101112155
zam. 13-313 Miastków Mazowiecki
ul. Bartnia 34

Wniosek o otwarcie i ogłoszenie testamentu

W załączeniu przedkładam własnoręczny testament z 12 maja 2001 r. sporządzony przez mojego ojca Stanisława Nowaka, zamieszkałego ostatnio w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Mysiej 3 m. 2, zmarłego 1 września 2017 r. w Miastkowie Mazowieckim. W testamencie spadkodawca ustanowił jedynym spadkobiercą Jana Nowaka zamieszkałego w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Bartniej 34. Wnoszę o otwarcie i ogłoszenie testamentu.

Jan Nowak

Załączniki:

- testament Stanisława Nowaka z 12 maja 2001 r.
 - skrócony akt zgonu Stanisława Nowaka numer 1213/2018
-

WZÓR. WNIOSEK O STWIERDZENIE NABYCIA SPADKU

Miastków Mazowiecki, 5 listopada 2018 r.

Sąd Rejonowy
w Miastkowie Mazowieckim
Wydział I Cywilny
ul. Sądowa 1
13-313 Miastków Mazowiecki

Wnioskodawca:
Monika Kapusta, PESEL 90011214155
zam. 13-313 Miastków Mazowiecki
ul. Żytnia 12

Uczestnik:
Lidia Rybicka, PESEL 63121218996
zam. 13-313 Miastków Mazowiecki
ul. Miła 2

WNIOSEK o stwierdzenie nabycia spadku

Niniejszym wnoszę o stwierdzenie, iż spadek po moim ojcu Janie Rybickim, zmarłym dnia 1 października 2018 r. w Miastkowie Mazowieckim, zamieszkałym przed śmiercią w Miastkowie Mazowieckim przy ul. Miłej 2, nabyli na podstawie dziedziczenia ustawowego jego:

- 1) żona Lidia Rybicka w 1/2 części,
- 2) córka Monika Kapusta w 1/2 części.

Uzasadnienie

Jan Rybicki był mężem Lidii Rybickiej i ojcem Moniki Kapusty z domu Rybickiej. Zmarł w dniu 1 października 2018 r. na skutek wypadku komunikacyjnego. Spadkobierca przed śmiercią stale zamieszkiwał w Miastkowie Mazowieckim.

Dowód: odpis skrócony aktu zgonu

Do kręgu osób dziedziczących po Janie Rybickim należy wnioskodawca oraz wymieniony wyżej uczestnik.

Dowód:

skrócony odpis aktów urodzenia i małżeństwa

Zgodnie z moją wiedzą mój ojciec nie posiadał innych dzieci ani nie pozostawił po sobie testamentu. Wszyscy powołani do spadku przyjęli go poprzez złożenie oświadczeń o przyjęciu spadku w dniu 25 października 2018 r. Nie miały miejsca zdarzenia skutkujące wyłączeniem spadkobierców od dziedziczenia. Wcześniej nie toczyło się żadne postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku po Janie Rybickim. Nie sporządzono też żadnego notarialnego aktu poświadczenia dziedziczenia.

Monika Kapusta

Załączniki:

- 1) dowód uiszczenia opłaty sądowej od wniosku (50 zł),
- 2) dowód uiszczenia opłaty za wpis w Rejestrze Spadkowym (5 zł),
- 3) odpis skrócony aktu zgonu spadkodawcy,
- 4) odpisy skrócone aktów urodzenia i małżeństwa spadkobierców,
- 5) odpisy wniosku z odpisami załączników.

Kluczową rolę w procesie spadkowym odgrywa zapewnienie spadkowe. Jest ono składane przez zgłaszającego się spadkobiercę i stanowi dowód, że nie ma innych spadkobierców. W zapewnieniu zgłaszający się powinien złożyć oświadczenie co do wszystkiego, co mu jest wiadome: o istnieniu lub nieistnieniu osób, które wyłączałyby znanych spadkobierców od dziedziczenia lub dziedziczyłyby wraz z nimi, o testamentach spadkodawcy.

Spadkobierca, który świadomie złoży niezgodne z prawdą zapewnienie spadkowe, podlega odpowiedzialności karnej za przestępstwo fałszywych zeznań (art. 233 § 1 k.k. przewiduje karę od 3 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności).

Sąd stwierdza nabycie spadku przez spadkobierców, choćby były nimi inne osoby niż te, które wskazali uczestnicy. W postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku sąd wymienia spadkodawcę oraz wszystkich spadkobierców, którym spadek przypadł, jak również wysokość ich udziałów. W takim postanowieniu sąd stwierdza także nabycie przedmiotu za-

pisu windykacyjnego. Wymienia przy tym osoby, dla których spadkodawca uczynił zapis windykacyjny, oraz przedmioty zapisów.

Prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku czy uchylające lub zmieniające postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku sąd niezwłocznie wpisuje za pośrednictwem systemu teleinformatycznego do Rejestru Spadkowego. Rejestr nie zawiera treści dokumentów potwierdzających dziedziczenie, tylko informacje, gdzie takie dokumenty można odnaleźć. Informacje z rejestru może bezpłatnie uzyskać każdy obywatel. W tym celu należy wypełnić elektronicznych formularz (patrz np. www.rejestry-notarialne.pl).

Poświadczenie dziedziczenia u notariusza

Notariusz może sporządzić akt poświadczenia dziedziczenia ustawowego lub testamentowego z wyjątkiem dziedziczenia na podstawie testamentów szczególnych. Sporządzenie takiego aktu wchodzi w rachubę, gdy wszystkie osoby brane pod uwagę jako spadkobiercy ustawowi lub testamentowi i zapisobiorcy windykacyjni stawia się jednocześnie przed notariuszem i zgodnie zażądają poświadczenia dziedziczenia oraz złożą wymagane prawem dokumenty i oświadczenia. Nie może więc istnieć między nimi jakikolwiek spór.

Przed sporządzeniem aktu poświadczenia dziedziczenia notariusz spisuje protokół dziedziczenia przy udziale wszystkich osób zainteresowanych.

Jeżeli od dnia śmierci spadkodawcy nie upłynęło sześć miesięcy, w protokole dziedziczenia zamieszczane są oświadczenia spadkobierców i zapisobiorców windykacyjnych o prostym przyjęciu spadku lub przyjęciu spadku z dobrodziejstwem inwentarza albo o odrzuceniu spadku (chyba że oświadczenia tej treści zostały już przez spadkobierców uprzednio złożone).

Do protokołu dziedziczenia notariusz załącza:

- odpis aktu zgonu spadkodawcy,
- odpisy aktów stanu cywilnego osób powołanych do spadku z ustawy,
- projekt protokołu dziedziczenia oraz protokoły obejmujące oświadczenia o wyrażeniu zgody na spisanie protokołu dziedziczenia zgodnie z jego projektem, o ile zostały sporządzone lub spisane,
- inne dokumenty mogące mieć wpływ na ustalenie praw do spadku (np. testament).

Na podstawie protokołu dziedziczenia notariusz sporządza akt poświadczenia dziedziczenia. Może to zrobić jedynie wtedy, gdy nie ma wątpliwości co do istnienia jurysdykcji krajowej, treści właściwego prawa obcego, osoby

spadkobiercy i wysokości udziałów w spadku, a w przypadku, gdy spadkodawca uczynił zapis windykacyjny – także co do osoby, na której rzecz spadkodawca uczynił zapis windykacyjny i przedmiotu zapisu.

Notariusz niezwłocznie po sporządzeniu aktu poświadczenia dziedziczenia dokonuje jego wpisu do Rejestru Spadkowego. Zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia ma skutki prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku.

WAŻNE

Maksymalne stawki opłat notarialnych (netto):

- **50 zł** – za sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia ustawowego lub testamentowego,
 - **100 zł** – za sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia testamentowego z zapisem windykacyjnym,
 - **100 zł** – za sporządzenie protokołu dziedziczenia,
 - **100 zł** – za sporządzenie projektu protokołu dziedziczenia,
 - **50 zł** – za sporządzenie protokołu otwarcia i ogłoszenia testamentu.
-

Podział majątku spadkowego

Gdy spadek przypada więcej niż jednej osobie, stanowi on współwłaśność spadkobierców w częściach ułamkowych. Zniesienie wspólności majątku spadkowego może się odbyć jedynie przez dział spadku. Ten następuje na podstawie umowy między wszystkimi spadkobiercami albo na podstawie orzeczenia sądu na żądanie któregośkolwiek ze spadkobierców.

Schedę spadkową można podzielić na trzy sposoby. Pierwszy to przydzielenie konkretnych przedmiotów objętych spadkiem określonym osobom, stosownie do ich udziałów. Drugi polega na przydzieleniu składników majątku jednej osobie z obowiązkiem spłaty pozostałych. Trzeci sposób to sprzedaż przedmiotów należących do spadku, by podzielić kwotę między spadkobierców.

Dział sądowy

We wniosku o dział spadku należy powołać postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku albo zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia

oraz spis inwentarza (o ile taki był sporządzony). Trzeba także podać, jakie spadkodawca sporządził testamenty, gdzie zostały złożone i gdzie się znajdują. Jeżeli spis inwentarza nie został sporządzony, należy we wniosku wskazać majątek, który ma być przedmiotem działu. Kiedy w skład spadku wchodzi nieruchomości, należy przedstawić dowody stwierdzające, że stanowiła ona własność spadkodawcy.

Współspadkobiercy powinni podać sądowi swój wiek, zawód, stan rodzinny oraz dane co do swych zarobków i majątku, a także zarobków i majątku małżonka. Muszą też wyjaśnić, w jaki sposób korzystali ze spadku dotychczas, jak również podać inne okoliczności, które mogą mieć wpływ na rozstrzygnięcie, co każdy ze współspadkobierców ma otrzymać ze spadku. Jeżeli przedmiotem działu jest gospodarstwo rolne, współspadkobiercy powinni w szczególności podać dane dotyczące okoliczności przewidzianych w art. 214 k.c., a więc czy osoby te prowadzą lub stale pracują w tym gospodarstwie. Skład i wartość spadku ulegającego podziałowi ustala sąd.

Sądowy dział spadku powinien obejmować cały spadek, jednakże z ważnych powodów może być ograniczony do jego części. Takie ważne powody mogą wynikać z sytuacji spadkobierców czy charakteru przedmiotów wchodzących w skład spadku.

Dział umowny

Dział spadku może nastąpić na podstawie umowy zawartej przez spadkobierców. Zgodę na takie rozwiązanie muszą wyrazić wszystkie osoby dziedziczące po zmarłym zarówno na podstawie ustawy, jak i testamentu. Umowę mogą zawrzeć jedynie spadkobiercy posiadający pełną zdolność do czynności prawnych. W imieniu niepełnoletnich umowę mogą podpisać ich przedstawiciele ustawowi po uzyskaniu zgody sądu opiekuńczego.

Umowa o dział spadku skutkuje przeniesieniem własności lub innego prawa majątkowego. Powinna zostać zawarta w przewidzianej prawem formie. Dlatego gdy do spadku wchodzi nieruchomości, umowa musi mieć formę aktu notarialnego.

Umowny dział spadku może objąć cały spadek lub być ograniczony do części spadku. Dopuszczalne jest więc zawarcie kilku umów w tym przedmiocie. Jeżeli do spadku należy przedsiębiorstwo, umowa o dział spadku powinna być zawarta w formie pisemnej z podpisami notarialnie poświadczonymi. Jeżeli jednak w skład przedsiębiorstwa wchodzi nieru-

chomość albo przedsiębiorstwo jest objęte zarządem sukcesyjnym, umowa o dział spadku powinna być zawarta w formie aktu notarialnego.

Ustalanie schedy

W razie dziedziczenia ustawowego do schedy spadkowej zaliczane są otrzymane od spadkodawcy darowizny i zapisy windykacyjne. Dotyczy to sytuacji, gdy dział spadku następuje między zstępnymi (dziećmi, wnukami) albo między zstępnymi i małżonkiem. Zasada ta nie ma zastosowania, jeśli z oświadczenia spadkodawcy lub z okoliczności wynika, że darowizna lub zapis windykacyjny zostały dokonane ze zwolnieniem od obowiązkowego zaliczenia.

WAŻNE

Opłaty:

500 zł – wysokość opłaty od wniosku o dział spadku (jeżeli zawiera on zgodny projekt działu spadku, pobiera się opłatę stałą w kwocie 300 zł),

1000 zł – wysokość opłaty od wniosku o dział spadku połączony ze zniesieniem współwłasności (jeżeli zawiera on zgodny projekt działu spadku i zniesienia współwłasności, pobiera się opłatę stałą w kwocie 600 zł).

Spadkodawca może włożyć obowiązek zaliczenia darowizny lub zapisu windykacyjnego na schedę spadkową także na innego spadkobiercę ustawowego (niebędącego małżonkiem lub zstępnym). Do schedy spadkowej nie wlicza się drobnych, zwyczajowo przyjętych darowizn. Wlicza się natomiast poniesione przez spadkodawcę na rzecz zstępnego koszty wychowania oraz wykształcenia ogólnego i zawodowego, jeśli przekraczają one przeciętną miarę przyjętą w danym środowisku.

Zaliczenie do schedy spadkowej przeprowadza się w następujący sposób:

- wartość darowizn lub zapisów windykacyjnych podlegających zaliczeniu dolicza się do spadku lub do części spadku, która ulega podziałowi między spadkobierców obowiązanych wzajemnie do zaliczenia, następnie
- oblicza się schedę spadkową każdego z tych spadkobierców i każdemu z nich zalicza się na poczet jego schedy wartość darowizny lub zapisu windykacyjnego podlegających zaliczeniu.

PRZYKŁAD

Zaliczenie darowizn do spadku

Po Zbigniewie M. dziedziczą żona i dwoje dzieci: Radosław i Beata. Aktywa spadku wynoszą 400 tys. zł. Żona i każde z dzieci dziedziczą w częściach równych po 1/3. Za życia Zbigniew M. podarował synowi kawalerkę w Warszawie o wartości 120 tys. zł. W chwili działu spadku wartość tego lokalu wynosiła 200 tys. zł. Córce podarował zaś auto o wartości 30 tys. zł. W chwili działu spadku jego wartość wynosiła 6 tys. zł. Do aktywów spadku dolicza się obie darowizny według wartości w chwili działu spadku, czyli: 400 tys. zł + 200 tys. zł + 6 tys. zł = 606 tys. zł.

Kwotę 606 tys. zł dzielimy przez 3, ponieważ każdy ze spadkobierców dziedziczy 1/3 spadku. Od kwoty przypadającej dla spadkobierców (202 tys. zł) odliczamy darowizny. I tak żona otrzyma w spadku 202 tys. zł, syn 2 tys. zł (202 tys. zł – 200 tys. zł), a córka 196 tys. zł (202 tys. zł – 6 tys. zł).

Wartość przedmiotu darowizny oblicza się według stanu z chwili jej dokonania, a według cen z chwili działu spadku. Z kolei wartość przedmiotu zapisu windykacyjnego oblicza się według stanu z chwili otwarcia spadku, a według cen z chwili działu spadku. Oznacza to, że należy brać przykładowo pod uwagę, ile przedmiot zapisu windykacyjnego (mieszkanie, samochód) jest warty w dacie działu spadku, ale przy założeniu, że jest w stanie, w którym był w dniu śmierci spadkodawcy.

WZÓR. POZEW O UZNANIE SPADKOBIERCY ZA NIEGODNEGO DZIEDZICZENIA

Miastków Mazowiecki, dnia 16 listopada 2017 r.

Sąd Rejonowy
w Miastkowie Mazowieckim
ul. Sądowa 1
13-313 Miastków Mazowiecki

Powód:
Jan Kowalski
zam. ul. Słoneczna 12
13-313 Miastków Mazowiecki
PESEL 83121213199

Pozwany:
Radosław Kowalski
zam. ul. Fabryczna 18
13-313 Miastków Mazowieckim
PESEL 79101218963

Wartość przedmiotu sporu: 300 000 zł

Opłata stosunkowa: 15 000 zł

POZEW
o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia

Działając we własnym imieniu, wnoszę o:

1. Uznanie pozwanego Radosława Kowalskiego za niegodnego dziedziczenia spadku po spadkodawcy Antonim Kowalskim, zamieszkałym ostatnio w Miastkowie Mazowieckim (13-313), ul. Słoneczna 12, zmarłym w dniu 2 stycznia 2017 r.
2. Zasądzenie od pozwanego na rzecz powoda zwrotu kosztów postępowania w wysokości określonej według norm przepisanych.
3. Dopuszczenie i przeprowadzenie dowodów wymienionych w treści pozwu z:
 - a) odpisu skróconego aktu zgonu Antoniego Kowalskiego nr 23/17 na okoliczność jego treści, w tym faktu i daty śmierci spadkodawcy,
 - b) odpisu skróconego aktu urodzenia Jana Kowalskiego na okoliczność jego treści, w tym przynależności Jana Kowalskiego do kręgu spadkobierców ustawowych po Antonim Kowalskim,
 - c) odpisu skróconego aktu urodzenia Radosława Kowalskiego na okoliczność jego treści, w tym przynależności Radosława Kowalskiego do kręgu spadkobierców ustawowych po Antonim Kowalskim,
 - d) przesłuchania w charakterze świadka Joanny Zaniewicz (doręczenie na adres 00-113 Warszawa, ul. Emilii Pater 99/12) na okoliczność ukrywania testamentu Antoniego Kowalskiego przez Radosława Kowalskiego oraz odmowy wydania testamentu pomimo wezwań powoda, wzajemnych relacji pomiędzy pozwanym a powodem i spadkodawcą Antonim Kowalskim,
 - e) przesłuchania pozwanego i powoda na okoliczność ukrycia testamentu Antoniego Kowalskiego, wezwań powoda do wydania testamentu, wzajemnych relacji pomiędzy pozwanym a powodem i spadkodawcą Antonim Kowalskim,

- f) potwierdzonej za zgodność kopii protokołu przeszukania domu Radosława Kowalskiego pod adresem przy ul. Fabrycznej 18 w Miastkowie Mazowieckim przez funkcjonariuszy KPP w Miastkowie Mazowieckim na okoliczność jego treści, w tym na okoliczności ujawnienia miejsca ukrywania testamentu Antoniego Kowalskiego przez Radosława Kowalskiego,
 - g) potwierdzonej za zgodność z oryginałem kopii wyroku z 11 października 2017 r. Sądu Rejonowego w Miastkowie Mazowieckim, sygn. akt II K 678/17 na okoliczność jego treści, w tym prawomocnego skazania Radosława Kowalskiego za przestępstwo polegające na umyślnym ukrywaniu testamentu Antoniego Kowalskiego,
 - h) testamentu własnoręcznego sporządzonego przez Antoniego Kowalskiego w dniu 14 lipca 2016 r. na okoliczność powołania do spadku jedynie powoda,
 - i) opinii biegłego z zakresu badań porównawczych pisma ręcznego na okoliczność autentyczności testamentu Antoniego Kowalskiego.
4. Rozpoznanie sprawy także pod nieobecność powoda.

Mając na uwadze treść art. 187 § 1 pkt 3 k.p.c., oświadczam, że strony nie podjęły próby mediacji lub innego pozasądowego sposobu rozwiązania sporu. Powód nie jest zainteresowany polubownym rozwiązaniem sporu z uwagi na istniejący konflikt pomiędzy stronami.

Uzasadnienie

Spadkodawca Antoni Kowalski zmarł w dniu 2 stycznia 2017 r. w Miastkowie Mazowieckim. Był wdowcem. Posiadał trójkę dzieci – powoda Jana Kowalskiego, pozwanego Radosława Kowalskiego i Joannę Zaniewicz z domu Kowalską.

Spadkodawca zamieszkiwał przed śmiercią wspólnie z Janem Kowalskim i jego rodziną. Przez blisko 3 lata cierpiał na chorobę nowotworową i wymagał stałej opieki. Otrzymywał ją przede wszystkim od powoda i Joanny Zaniewicz, która z uwagi na zamieszkiwanie w znacznej odległości od domu rodzinnego nie mogła opiekować się ojcem z równie dużym zaangażowaniem co powód. Przez cały okres choroby spadkodawcy nie interesował się nim natomiast pozwany. W tym czasie odwiedził go tylko dwukrotnie.

Mając na uwadze postawę swoich dzieci, Antoni Kowalski zdecydował, że cały swój majątek przekaże powodowi. Joanna Zaniewicz jest bowiem osobą majątną i jeszcze za życia spadkodawcy oświadczyła wyraźnie, że chce, aby

ojciec powołał do spadku jedynie powoda, który w zasadzie jako jedyny opiekował się nim w chorobie. Antoni Kowalski sporządził własnoręcznie w dniu 14 lipca 2016 r. testament. Uwzględnił w nim również życzenie córki.

W dniu 25 grudnia 2016 r. w trakcie świątecznego obiadu Antoni Kowalski oświadczył obecnym na nim Janowi Kowalskiemu, Radosławowi Kowalskiemu i Joannie Zaniewicz, że jego ostatnią wolą jest, aby dom i resztę jego majątku odziedziczył wyłącznie powód. Zazaczył również, że spisał to w swoim testamencie.

Po śmierci Antoniego Kowalskiego powód nie mógł odnaleźć wspomnianego testamentu. Z uwagi na podejrzenie, że w trakcie ostatniej wizyty w domu rodzinnym mógł do przywłaszczyć pozwany, powód wezwał go do oddania dokumentu. Gdy ten odmówił, zdecydował się złożyć zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa ukrywania dokumentu w miejscowej komendzie policji. Przeprowadzone w miejscu zamieszkania pozwanego przeszukanie wykazało, że testament został ukryty przez pozwanego. Przeprowadzone przeciwko niemu postępowanie karne zakończyło się skazaniem pozwanego wyrokiem z dnia 11 października 2017 r. Sądu Rejonowego w Miastkowie Mazowieckim, sygn. akt II K 678/17, za czyn z art. 276 k.k. Wyrok ten jest prawomocny.

Powyższe potwierdza jednoznacznie, że pozwany umyślnie ukrył testament Antoniego Kowalskiego po to, by spadek po zmarłym został podzielony za zasadach dziedziczenia ustawowego. Z tego powodu za zrealizowaną należy uznać przesłankę z art. 928 § 1 pkt 3 k.p.c. pozwalającą sądowi na uznanie Radosława Kowalskiego za niegodnego dziedziczenia.

Powód dowiedział się o zachowaniu pozwanego w dniu otwarcia spadku, to jest 2 stycznia 2017 r. Powództwo do sądu wnosi w dniu 16 listopada 2017 r. Należy więc uznać, że wymagane art. 929 k.c. terminy zostały zachowane. Mając na uwadze powyższe, wnoszę jak na wstępie.

Jan Kowalski

Rozdział 6.

Fałszywe testamenty i skutki ich użycia

Postępowania spadkowe rodzą niekiedy konflikty pomiędzy uprawnionymi do dziedziczenia, którzy nie potrafią porozumieć się w sprawie pozostawionego im majątku. To także moment, w którym zdarza się, że bardziej podstępni spadkobiercy starają się wzbogacić kosztem pozostałych.

Aby osiągnąć taki rezultat, podejmują bezprawne działania mające na celu ukrycie rzeczywistej woli testatora. Polegają one na potajemnym niszczeniu lub ukryciu pozostawionego testamentu po to, by uruchomić procedurę dziedziczenia z ustawy. W skrajnych przypadkach dochodzi nawet do stworzenia fikcyjnego dokumentu i posłużenia się nim następnie w sądzie lub u notariusza.

Fałszerstwo dokumentu

Testament jest w świetle prawa dokumentem. Jego sfalszowanie jest nielegalne. Takie zachowanie jest przestępstwem określonym w art. 270 § 1 k.k. i jest ścigane z urzędu przez policję i prokuratora.

Aby mówić o karalnym sfalszowaniu testamentu, musi dojść do jego podrobienia lub przerobienia. Dokument jest podrobiony wówczas, gdy nie pochodzi od tej osoby, w imieniu której został sporządzony.

Sąd Najwyższy wskazał, że podrobienie polega na nadaniu pismu pozorów dokumentu w celu wywołania wrażenia, że zawarta w nim treść pochodzi od wymienionego w nim wystawcy, podczas gdy w rzeczywistości tak nie jest (por. wyrok SN z 5 września 2000 r., sygn. akt II KKN 569/97). Podrobienie testamentu może więc polegać na jego własnoręcznym spisaniu i opatrzeniu fałszywym podpisem testatora przez członka rodziny, któremu zależy na otrzymaniu większej części spadku.

Testament jest przerobiony, gdy osoba nieupoważniona zmienia autentyczny dokument. Przerobienie testamentu może się np. sprowadzać do modyfikacji daty widniejącej na oryginalnym dokumencie (np. zamazanie, przerobienie cyfry). Czas spisania ostatniej woli może mieć istotne znaczenie w razie pozostawienia przez zmarłego kilku testamentów.

PRZYKŁAD

Nieudolne sfałszowanie testamentu

Monika K. spisała na kartce papieru rzekomy testament swojego ojca. Napisała w nim „Testament Jana K. Moją ostatnią wolą jest, aby cały zgromadzony przeze mnie majątek po mojej śmierci odziedziczyła moja córka Monika K.”. Pismo opatrzyła datą, lecz nie złożyła na nim podpisu za ojca. Nie można w tym przypadku mówić o podrobieniu testamentu. Pismo to z uwagi na brak podpisu testatora nie jest dokumentem w rozumieniu art. 115 § 14 k.k., gdyż nie jest z nim związane żadne prawo. Gdyby Monika K. nakreśliła w piśmie dodatkowo podpis spadkodawcy i przedłożyła taki fałszyfikat innym spadkobiercom albo w sądzie, kwestia jej odpowiedzialności wyglądałaby inaczej. Zawierałoby ono wszystkie wymagane prawem spadkowym elementy decydujące o ważności testamentu własnoręcznego i byłoby z nim związane prawo do dziedziczenia.

Podżeganie do podrobienia

Gdy wyjdzie na jaw, że dokument jest nieoryginalny, policja i prokuratura będą starały się ustalić sprawcę podrobienia i to, czy osoba, która użyła dokumentu w obrocie prawnym, wiedziała, że posługuje się fałszyfikatem. W zalezeniu fałszerza pomaga najczęściej biegły grafolog.

Badaniu poddawane są w pierwszej kolejności próbki pisma pochodzące od osoby, która przedłożyła testament. Nieuczciwi spadkobiercy, którzy chcą odsunąć od siebie podejrzenie o fałszerstwo, mogą więc próbować zlecać podrobienie testamentu innym osobom. Takie zachowanie jest również karalne. Zlecający odpowiada wtedy za pomocnictwo lub podżeganie do przestępstwa sfałszowania dokumentu. Grozi za to taka sama kara jak za własnoręczne fałszerstwo.

Poza tym, jeżeli wyjdzie na jaw, że spadkobierca świadomie przedłożył fikcyjny dokument w sądzie, u notariusza lub przedstawił krewnym uprawnionym do dziedziczenia w celu udowodnienia swojego tytułu do majątku, poniesie odpowiedzialność karną za użycie fałszywego testamentu jako autentycznego.

Jak wyjaśnił Sąd Apelacyjny w Białymstoku wypełnienie znamienia „jako autentycznego używa” w odniesieniu do podrobionego lub przeobionego dokumentu wymaga posłużenia się nim w okolicznościach

zgodnych z jego przeznaczeniem – dla potwierdzenia okoliczności mającej znaczenie prawne (wyrok SA w Białymstoku z 30 października 1997 r., sygn. akt II AKa 105/97).

PRZYKŁAD

Użycie fałszywego testamentu

Michał S. znalazł testament, w którym został wydziedziczony przez zmarłego ojca. W oparciu o autentyk stworzył fikcyjny dokument, w którym znalazła się wzmianka o pozostawieniu mu w spadku domu rodzinnego wraz z działką. Prawdziwy testament następnie spalił. Z takim dokumentem udał się w drugi koniec Polski, do swojego brata. W pociągu pokazał go podróżującej w nim w przedziale kobiecie, chwając się odziedziczonym majątkiem. Tego samego dnia przedstawił go jeszcze bratu, twierdząc, że dokument jest autentyczny. Michał S. nie popełnił przestępstwa, pokazując fałszyfikat w pociągu, ale dopiero wtedy gdy pokazał go bratu, który jest powołany do dziedziczenia po zmarłym. Chwając się nim przypadkowo napotkanej kobiecie, nie posłużył się nim w okolicznościach zgodnych z jego przeznaczeniem.

Konsekwencje karne

Gdy wyjdzie na jaw, że przedłożony w sądzie, u notariusza lub innym spadkobiercom testament jest sfalszowany, osoba, która go podrobiła lub się nim posłużyła, będzie podlegała odpowiedzialności karnej.

PRZYKŁAD

Odpowiedzialność za sfalszowanie podpisu

Kiedy Mariusz N. odwiedził dziadka w szpitalu, ten powiedział mu, żeby spisał podyktowany przez niego testament. Następnie kazał mu się podpisać za siebie pod dokumentem, gdyż na złożenie własnoręcznego podpisu nie pozwalał mu stan zdrowia. Mimo że był zgodny z wolą spadkodawcy, należy uznać, że testament jest podrobiony. Nie ulega wątpliwości, że podpis złożony pod dokumentem nie został nakreślony przez testatora. Samo podpisanie przez inną osobę dokumentu mającego znaczenie prawne, na-

wet za zgodą właściwej osoby, jest przestępstwem z art. 270 § 1 k.k. Jest to bowiem przypadek upozorowania autentyczności podpisu osoby wyłącznie uprawnionej do jego nakreślenia. Należy pamiętać, że co do zasady, aby testament własnoręczny został uznany za ważny, musi zostać napisany przez spadkodawcę w całości pismem ręcznym, podpisany przez niego oraz opatrzony datą.

Falszerek dokumentu przedstawiającego ostatnią wolę testatora odpowiada z art. 270 § 1 k.k. Przewiduje on, że każdy, kto w celu użycia za autentyczny podrabia lub przerabia dokument lub takiego dokumentu jako autentycznego używa, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat.

Przestępstwo fałszowania dokumentów zostało przez ustawodawcę uznane za na tyle szkodliwe, że postanowił on wprowadzić odpowiedzialność karną za czynienie samych przygotowań do niego. Przygotowanie zachodzi wtedy, gdy sprawca w celu sfałszowania testamentu podejmuje czynności mające stworzyć warunki do przedsięwzięcia czynu zmierzającego bezpośrednio do jego dokonania, w szczególności w tymże celu wchodzi w porozumienie z inną osobą, uzyskuje lub przysposabia środki, zbiera informacje lub sporządza plan działania. Osoba dokonująca takich starań podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do 2 lat.

Niwelowanie testamentu

Niektórym osobom, które znalazły się w posiadaniu oryginalnego testamentu, może także zależeć na tym, by dokument w ogóle nie ujrzał światła dziennego i tym samym nie doprowadził do podziału masy spadkowej zgodnie z wolą testatora. Cel może zostać osiągnięty poprzez zwykłe zniszczenie dokumentu lub jego ukrycie przez uprawnionymi do spadku krewnymi. Takie zachowanie jest sankcjonowane przez prawo karne. Zgodnie z art. 276 k.k. podlega karze, kto niszczy, uszkadza, czyni bezużytecznym, ukrywa lub usuwa dokument, którym nie ma prawa wyłącznie rozporządzać.

Osoba posiadająca testament nie ma prawa do wyłącznego rozporządzania tym dokumentem, jeżeli z jego treści (czy w ogóle faktu powstania dokumentu) wynikają prawa przysługujące innym osobom. Przestępstwa tego można dokonać jedynie umyślnie. Jeżeli więc zniszczenie dokumen-

tu będzie wynikiem nieszczęśliwego wypadku (np. pożaru po uderzeniu w dom pioruna, przypadkowego zalania herbatą), osoba, która odpowiadała za jego przechowywanie, nie może ponieść kary.

Karalne są następujące działania podjęte w stosunku do testamentu:

- **zniszczenie** – całkowite unicestwienie poprzez spalenie, porwanie, wywabienie zapisów na papierze,
- **uszkodzenie** – częściowe zniszczenie poprzez np. zamazanie części jego zapisów,
- **uczynienie bezużytecznym** – spowodowanie, że dokument nie będzie mógł spełnić swojej funkcji i będzie nieważny, np. poprzez wycięcie jego fragmentu z podpisem testatora,
- **ukrycie** – sprawienie, że znajdzie się w miejscu znanym sprawcy, ale nieznanym osobom, którym także przysługuje prawo do rozporządzania dokumentem,
- **usunięcie** – wyjęcie go z miejsca, w którym powinien się znajdować, np. akt sprawy w sądzie w trakcie ich przeglądania w czytelni.

Stwierdzenie niegodności dziedziczenia

Sąd spadku bada z urzędu, kto jest spadkobiercą. W szczególności bada, czy spadkobierca pozostawił testament, oraz wzywa do złożenia testamentu osobę, co do której będzie uprawdopodobnione, że testament u niej się znajduje. Jeżeli testament zostanie złożony, sąd dokonuje jego otwarcia i ogłoszenia.

Przestępcze działania mające na celu unicestwienie testamentu lub nielegalną ingerencję w wolę testatora mają swoje konsekwencje w czasie postępowania spadkowego. Nieuczciwy spadkobierca może zostać uznany za niegodnego dziedziczenia. Jak stanowi art. 928 § 1 pkt 3 k.c., za taką osobę może zostać uznany spadkobierca, który umyślnie ukrył lub zniszczył testament spadkodawcy, podrobił lub przerobił jego testament albo świadomie skorzystał z testamentu przez inną osobę podrobionego lub przerobionego. Spadkobierca niegodny zostaje wyłączony z dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku.

Umyślne zniszczenie lub ukrycie testamentu, który następnie okazał się nieważny (np. z powodu tego, że został spisany w stanie wyłączającym świadomość testatora) w zasadzie nie wyklucza możliwości uznania spadkobiercy dokonującego takiego czynu za niegodnego. Trzeba bowiem mieć na uwadze zamiar, którym kierował się sprawca, tj. usunięcie skutków prawnych związanych ze sporządzeniem testamentu. Jak wska-

zał Sąd Najwyższy, nie stanowi jednak przyczyny niegodności zniszczenie przez spadkobiercę testamentu w przekonaniu, że jest on nieważny i wskutek tego pozbawiony znaczenia prawnego (wyrok SN z 10 maja 1977 r., sygn. akt I CR 207/77).

WAŻNE

Kary za fałszowanie testamentów

- Podrobienie, przerobienie testamentu lub użycie sfałszowanego testamentu jak autentycznego – grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności **od 3 miesięcy do lat 5**.
 - Przygotowanie do podrobienia lub przerobienia testamentu – grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności **do lat 2**.
 - Niszczenie, uszkodzenie, czynienie bezużytecznym, ukrywanie lub usuwanie oryginalnego testamentu – grzywna, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności **do lat 2**.
-

Uznania spadkobiercy za niegodnego może żądać każdy, kto ma w tym interes. Z żądaniem takim może wystąpić w ciągu roku od dnia, w którym dowiedział się o przyczynie niegodności, nie później jednak niż przed upływem lat trzech od otwarcia spadku.

Skutki w prawie spadkowym

Przewidujący możliwość uznania za niegodnego sprawcy podrobienia lub ukrycia testamentu przepis art. 928 § 1 pkt 3 k.c. ma służyć nie tylko napiętnowaniu spadkobiercy dopuszczającego się nagannego zachowania, lecz także przez wprowadzenie surowej sankcji w postaci wyłączenia od dziedziczenia ma za zadanie przeciwdziałać popełnianiu przez spadkobierców występków przeciwko testamentom, a więc ma na celu ochronę testamentów (wyrok SN z 22 maja 2002 r., sygn. akt I CK 26/02).

Po uznaniu spadkobiercy za niegodnego należy mu spadek albo udział przechodzi na rzecz innych spadkobierców, którzy dziedziczą z ustawy. Udział może też przejść w drodze przyrostu. Dochodzi bowiem tutaj do sytuacji analogicznej do tej, gdy spadkodawca powołał kilku spadkobierców testamentowych, a jeden z nich nie chce lub nie może być spadkobiercą. Wtedy przeznaczony dla niego udział, gdy brak odmiennej woli

spadkodawcy, przypada pozostałym spadkobiercom testamentowym w stosunku do przypadających im udziałów (przyrost).

PRZYKŁAD

Przedawnienie karalności fałszerstwa

W sądzie rejonowym została założona sprawa o nabycie spadku po Mirosławie P. Mężczyzna zmarł 12 lat wcześniej. Postępowanie miało być formalnością w celu rozstrzygnięcia prawa do ziemi i podziału działek. Halina G. – jedna z córek spadkodawcy, dostarczyła do sądu testament, który otrzymała od szwagra tuż po śmierci ojca. W toku postępowania powołano biegłego grafologa, który stwierdził, że pismo jest podrobione właśnie przez tego mężczyznę. Halina G. złożyła zawiadomienie o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Po kilku dniach otrzymała postanowienie o odmowie wszczęcia dochodzenia z uwagi na przedawnienie karalności czynu. Zarówno podrobienie dokumentu, jak i jego przekazanie przez fałszerza miało miejsce 12 lat przed złożeniem doniesienia. Podrobienie lub przerozrobienie testamentu jest zaś zagrożone karą do 5 lat pozbawienia wolności. Takie przestępstwo nie może być ścigane po upływie 10 lat od jego popełnienia. Choć nie ulega wątpliwości, że dokument został sfalszowany, nie można już pociągnąć sprawcy podrobienia do odpowiedzialności karnej.

PODSTAWA PRAWNA

- art. 928 § 1 pkt 3 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.)
- art. 270 § 1 i 3, art. 276 ustawy z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1600 ze zm.)

Rozdział 7.

Nowe zasady prowadzenia małych firm po śmierci przedsiębiorcy

25 listopada 2018 r. zaczęły obowiązywać nieznane dotąd regulacje prawne, które pozwalają na zachowanie ciągłości funkcjonowania mniejszych, rodzinnych firm po śmierci przedsiębiorcy. Przewidują one, że pozostawionym w spadku biznesem może od razu kierować wskazana przez zmarłego osoba. Do czasu zakończenia procedur spadkowych firma może funkcjonować w obrocie prawnym, zatrudniać pracowników i realizować wcześniej zawarte kontrakty. Wszystko dzięki ustawie z 5 lipca o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej (Dz.U. z 2018 r. poz 1629).

WAŻNE

3 mln – blisko tyle osób fizycznych wykonujących działalność gospodarczą było wpisanych w rejestrze REGON pod koniec 2016 r.

W przypadku nieoczekiwanego zgonu przedsiębiorcy w związku z wypadkiem komunikacyjnym lub nagłą chorobą małe podmioty gospodarcze traciły wcześniej jedyną osobę uprawnioną do zarządzania. Niekiedy był to moment, w którym dobrze prosperujące zakłady pracy się zamykały, a pracę traciły dziesiątki lub nawet setki pracowników. Dalszy los osieroconych firm zależy często od czasu trwania postępowań spadkowych i sprawności działania następców prawnych zmarłego. Obowiązujący od kilku miesięcy nowy akt prawny reguluje zasady tymczasowego zarządzania firmą po śmierci przedsiębiorcy, który wykonywał we własnym imieniu działalność gospodarczą na podstawie wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.

Trudności po śmierci przedsiębiorcy

Śmierć właściciela firmy wpisanej do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej komplikuje sytuację prawną nie

tylko spadkobierców, którzy najczęściej dążą do zachowania ciągłości przedsiębiorstwa, lecz także pracowników i kontrahentów. Jak podkreślono w uzasadnieniu rządowego projektu ustawy o zarządzie sukcesyjnym, głównym źródłem problemów był brak jednej wyznaczonej osoby, która byłaby uprawniona do prowadzenia sprawy firmy i reprezentacji jej następców prawnych tuż po śmierci przedsiębiorcy. Do czasu zakończenia procedur spadkowych brakowało podmiotu umocowanego do zarządzania firmą, czyli do samodzielnego, płynnego podejmowania podstawowych decyzji biznesowych. Z chwilą zgonu wygasły umowy o pracę zawarte przez przedsiębiorcę i co do zasady udzielone przez niego pełnomocnictwa dla pracowników. Problemów przysparzała realizacja umów cywilnoprawnych związanych z działalnością przedsiębiorstwa. Wygasły koncesje, licencje i zezwolenia potrzebne do prowadzenia wielu rodzajów działalności gospodarczej. Po śmierci właściciela firmy ograniczone były również możliwości przejęcia uprawnień i obowiązków podatkowych. Jego następcy prawni mieli też trudności z dostępem do firmowego rachunku bankowego i z dokonywaniem z niego wypłat. Pojawiał się również obowiązek zwrotu pomocy publicznej otrzymanej na podstawie umów, które nie zostały jeszcze wykonane, w całości wraz z odsetkami od dnia jej przekazania przez podmiot finansujący.

WAŻNE

Okolo 80 proc. przedsiębiorców działa na podstawie wpisu do Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej.

Instytucja zarządcy sukcesyjnego

Nowa ustawa wprowadza instrumenty prawne pozwalające na prawidłowe i niezakłócone funkcjonowanie przedsiębiorstwa po zgonie jego właściciela. Stery pozostawionego w spadku biznesu może teraz przejąć zarządca sukcesyjny, który zajmie się nim aż do momentu działu spadku pomiędzy osoby uprawnione. Zarządcę sukcesyjnego może powołać jeszcze za swojego życia przedsiębiorca wpisany do CEIDG. Jeżeli nie zdąży lub nie zechce tego zrobić, taką decyzję o jego ustanowieniu może podjąć jego małżonek lub osoby, które odziedziczyły firmę.

Zarządcą sukcesyjnym może zostać osoba fizyczna, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych. Nie ma przy tym znaczenia, czy jest spokrewniona z przedsiębiorcą. Nie musi mieć też specjalnych kompetencji do fachowego zajmowania się majątkiem. Funkcji zarządcy sukcesyjnego nie może pełnić jednak osoba, wobec której prawomocnie orzeczono zakaz prowadzenia działalności gospodarczej na podstawie przepisów prawa upadłościowego lub zakaz zajmowania się takimi sprawami będzie wynikał z wyroku sądu karnego.

Nie ma żadnych przeszkód, by na zarządcę sukcesyjnego został powołany jeden ze spadkobierców zmarłego lub jego małżonek. Co istotne, funkcję zarządcy sukcesyjnego w jednym czasie może pełnić tylko jedna osoba. Zasada ta obowiązuje nawet wtedy, gdy przedsiębiorca prowadził kilka przedsiębiorstw.

Powołanie zarządcy

Zarząd sukcesyjny można ustanowić za życia przedsiębiorcy. Jest to rozwiązanie najbardziej korzystne, gdyż pozwala wybranej osobie na przejęcie zadania kierowania firmą już w dacie jego zgonu. **Do ustanowienia zarządu sukcesyjnego wymagane jest:**

- powołanie zarządcy sukcesyjnego,
- wyrażenie zgody osoby powołanej na zarządcę sukcesyjnego na pełnienie tej funkcji,
- dokonanie wpisu zarządcy sukcesyjnego do CEIDG.

Przeszkody do ustanowienia zarządu sukcesyjnego nie stanowi zawieszenie działalności gospodarczej. Jest nią natomiast ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy.

Przedsiębiorca może powołać zarządcę sukcesyjnego w ten sposób, że wskaże określoną osobę do pełnienia funkcji zarządcy sukcesyjnego albo zastrzeże, że z chwilą jego śmierci wskazany prokurent stanie się zarządcą sukcesyjnym. Powołanie zarządcy oraz wyrażenie zgody osoby powołanej na zarządcę sukcesyjnego na pełnienie tej funkcji w takich przypadkach wymaga zachowania formy pisemnej pod rygorem nieważności. Przedsiębiorca powinien następnie złożyć wniosek o wpis tak powołanego zarządcy sukcesyjnego do CEIDG. Jeżeli przedsiębiorca powoła za życia zarządcę sukcesyjnego, zarząd sukcesyjny zostanie, co do zasady, ustanowiony z chwilą śmierci przedsiębiorcy.

Uprawnienia spadkobierców

Jeżeli przedsiębiorca nie chciał lub nie zdążył powołać zarządcy sukcesyjnego i nie złożył wskutek tego stosownego wniosku o wpis do CEIDG, po jego śmierci mogą zająć się tym inne osoby. **Po śmierci przedsiębiorcy zarządcę sukcesyjnego może powołać:**

- małżonek przedsiębiorcy, któremu przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku,
- spadkobierca ustawowy przedsiębiorcy, który przyjął spadek,
- spadkobierca testamentowy przedsiębiorcy, który przyjął spadek,
- zapisobierca windykacyjny, który przyjął zapis windykacyjny, jeżeli zgodnie z ogłoszonym testamentem przysługuje mu udział w przedsiębiorstwie w spadku.

Osoby te mają prawo do powołania zarządcy sukcesyjnego do pewnego czasu. Po uprawomocnieniu się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, zarejestrowaniu aktu poświadczenia dziedziczenia albo wydaniu europejskiego poświadczenia spadkowego takie kompetencje przysługują wyłącznie właścicielowi przedsiębiorstwa w spadku.

WAŻNE

Opłaty u notariusza

- Za sporządzenie aktu powołania zarządcy sukcesyjnego lub aktu odwołania zarządcy sukcesyjnego maksymalna stawka wynosi **50 zł**.
 - Za sporządzenie oświadczenia o zgodzie na powołanie zarządcy sukcesyjnego, oświadczenia o zgodzie na odwołanie zarządcy sukcesyjnego lub oświadczenia osoby powołanej na zarządcę sukcesyjnego o wyrażeniu zgody na pełnienie tej funkcji oraz braku prawomocnie orzeczonych wobec niej zakazów prowadzenia działalności maksymalna stawka wynosi **50 zł**.
 - Za sporządzenie protokołu powołania zarządcy sukcesyjnego lub protokołu odwołania zarządcy sukcesyjnego maksymalna stawka wynosi **100 zł**.
 - Za sporządzenie protokołu rezygnacji zarządcy sukcesyjnego maksymalna stawka wynosi **50 zł**.
-

Zgodnie z ustawą o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej za właściciela przedsiębiorstwa w spadku uznawana jest

osoba, która zgodnie z prawomocnym postanowieniem o stwierdzeniu nabycia spadku, zarejestrowanym aktem poświadczenia dziedziczenia albo europejskim poświadczeniem spadkowym nabyła składniki niematerialne i materialne przeznaczone do wykonywania działalności gospodarczej przez przedsiębiorcę, stanowiące jego mienie w dacie śmierci, na podstawie powołania do spadku z ustawy albo testamentu albo nabyła przedsiębiorstwo albo udział w przedsiębiorstwie na podstawie zapisu windykacyjnego. Za właściciela przedsiębiorstwa uznawany jest również małżonek przedsiębiorcy, któremu przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku. Za właściciela przedsiębiorstwa w spadku jest uważana również osoba, która nabyła przedsiębiorstwo w spadku albo udział w przedsiębiorstwie w spadku bezpośrednio od powyżej wymienionych osób.

Do powołania zarządcy sukcesyjnego po śmierci przedsiębiorcy jest wymagana zgoda osób uprawnionych, którym łącznie przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku większy niż 85/100. Powołanie zarządcy sukcesyjnego w takim przypadku oraz zgoda na jego powołanie wymagają zachowania formy aktu notarialnego. Fakt powołania zarządcy sukcesyjnego notariusz zgłasza następnie do CEIDG.

2 miesiące na powołanie

Uprawnienie do powołania zarządcy sukcesyjnego wygasa z upływem dwóch miesięcy od dnia śmierci przedsiębiorcy. Jeżeli akt zgonu przedsiębiorcy nie zawiera daty zgonu albo chwila śmierci przedsiębiorcy została oznaczona w postanowieniu stwierdzającym zgon, termin ten biegnie od dnia znalezienia zwłok przedsiębiorcy albo uprawomocnienia się postanowienia stwierdzającego zgon. Zarządca sukcesyjny powołany po śmierci przedsiębiorcy pełni funkcję od chwili dokonania wpisu jego osoby do CEIDG.

Autorzy nowych przepisów wskazali, że wyznaczony dwumiesięczny termin na powołanie zarządcy sukcesyjnego uwzględnia cel ustawy, jakim jest uregulowanie tymczasowych zasad zarządu przedsiębiorstwem w spadku bezpośrednio po śmierci przedsiębiorcy, w czasie, gdy istnieją realne szanse na stosunkowo płynną kontynuację bądź wznowienie działalności przedsiębiorstwa. Zbyt długie utrzymywanie stanu niepewności, np. co do możliwości powrotu pracowników do pracy, sposobu rozliczeń podatkowych czy wykonywania kontrak-

tów handlowych, mogłoby negatywnie oddziaływać na bezpieczeństwo obrotu i prawa osób trzecich.

Przedsiębiorstwo w spadku

W sprawach wynikających z prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku zarządca sukcesyjny posługuje się dotychczasową firmą przedsiębiorcy z dodaniem oznaczenia „w spadku”. Ustawodawca pozwolił tym samym na posługiwanie się w obrocie prawnym dotychczasową firmą, czyli nazwą przedsiębiorstwa, uzupełnioną o dodatkowe oznaczenie jednoznacznie wskazujące na jego sytuację prawną.

Prowadząc sprawy po zmarłym przedsiębiorcy, zarządca sukcesyjny działa w imieniu własnym, lecz na rachunek właściciela przedsiębiorstwa w spadku. Może przy tym pozywać i być pozywany w sprawach wynikających z wykonywanej przez przedsiębiorcę działalności gospodarczej lub prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku. Bierze udział w postępowaniach administracyjnych, podatkowych i sądowno-administracyjnych.

Zarządca sukcesyjny ma prawo do podejmowania czynności sądowych i pozasądowych związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa w spadku. Jest uprawniony do wykonywania czynności zwykłego zarządu, natomiast czynności przekraczające zakres zwykłego zarządu może dokonywać za zgodą wszystkich właścicieli przedsiębiorstwa w spadku, w a razie braku zgody – za zezwoleniem sądu.

Status zarządcy

Od chwili ustanowienia zarządu sukcesyjnego zarządca sukcesyjny wykonuje prawa i obowiązki zmarłego przedsiębiorcy wynikające z wykonywanej przez niego działalności gospodarczej oraz prawa i obowiązki wynikające z prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku. Nie ma przy tym znaczenia źródło ich powstania. Mogą one wynikać przede wszystkim z czynności prawnych oraz z przepisów prawa, m.in. obowiązki względem konsumentów, którzy mogą kierować roszczeniami z tytułu rękojmi czy gwarancji dotyczących sprzedanych towarów. Zarządca sukcesyjny wykonuje także obowiązki o charakterze publicznoprawnym, które wynikają np. z zaleceń pokontrolnych czy z decyzji administracyjnych. Na zasadach określonych w ustawie zarządca sukcesyjny może również wykonywać prawa i obowiązki

wynikające z koncesji, zezwoleń, licencji, zgód i pozwoleń, jak również złożyć wnioszek o zmianę wpisu we właściwym rejestrze.

Podział zysków

Właściciele przedsiębiorstwa mają prawo do udziału w zyskach i uczestniczą w stratach z działalności prowadzonej z wykorzystaniem przedsiębiorstwa w spadku w takim stosunku, w jakim przysługuje im udział w przedsiębiorstwie w spadku. Realizacja tego uprawnienia będzie możliwa po stwierdzeniu kręgu spadkobierców. Właściciele przedsiębiorstwa w spadku mogą przy tym żądać podziału i wypłaty całości zysku z upływem roku od dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego i z końcem każdego kolejnego roku za rok poprzedni. Wypłacie podlega zysk pomniejszony o należności publicznoprawne (np. zaliczkę na podatek dochodowy, VAT) i niepokryte straty. Wypłatą stosownych części zysku zajmuje się zarządca sukcesywny. Na żądanie właścicieli przedsiębiorstwa w spadku może im wypłacić także zaliczki na poczet przewidywanego zysku, chyba że byłoby to sprzeczne z zasadami prawidłowej gospodarki. Zaliczki mogą być wypłacane wyłącznie ze środków pieniężnych.

Ciągłość zawartych umów

Zarząd sukcesyjny pozwala na dalszą realizację umów zawartych wcześniej przez zmarłego przedsiębiorcę. Gdy zarządca zostanie ustanowiony jeszcze za życia przedsiębiorcy, dotychczasowe kontrakty będą przez niego płynnie wykonywane bez żadnych przeszkód i opóźnień.

Bardziej problematyczna jest sytuacja, gdy przedsiębiorca nie powołał zarządcy sukcesyjnego. Dopóki nie zostanie on ustanowiony przez jego spadkobierców lub inne uprawnionej osoby, żadna ze stron zawartych wcześniej umów nie może wykonywać wynikających z nich praw i obowiązków. Nie jest bowiem znany krąg następców prawnych zmarłego. Nowa ustawa rozwiązuje po części i te kłopotliwe sytuacje. Pozwala bowiem m.in. małżonkowi przedsiębiorcy i jego spadkobiercom na dokonywanie pewnych czynności zachowawczych, które umożliwiają wywiązywanie się z zawartych kontraktów do dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego lub do dnia wygaśnięcia uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego. W tym czasie mogą oni dokony-

wać czynności koniecznych do zachowania majątku lub mają możliwość prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku, poprzez zaspokajanie wymagalnych roszczeń lub przyjmowaniu należności, które wynikają z zobowiązań przedsiębiorcy związanych z wykonywaniem działalności gospodarczej, powstałych przed jego śmiercią. Mogą też zbywać niektóre aktywa.

Czynności zachowawcze mogą wykonywać:

- małżonek przedsiębiorcy, któremu przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku,
- spadkobierca ustawowy przedsiębiorcy,
- spadkobierca testamentowy przedsiębiorcy albo zapisobierca windykacyjny, któremu zgodnie z ogłoszonym testamentem przysługuje udział w przedsiębiorstwie w spadku.
- właściciel przedsiębiorstwa w spadku – po uprawomocnieniu się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku, zarejestrowaniu aktu poświadczenia dziedziczenia albo wydaniu europejskiego poświadczenia spadkowego.

Odpowiedzialność za zobowiązania

Za zobowiązania związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa w spadku solidarną odpowiedzialność ponoszą właściciele przedsiębiorstwa w spadku. Zarządca sukcesyjny co do zasady nie odpowiada natomiast swoim majątkiem osobistym za zobowiązania zmarłego przedsiębiorcy związane z jego działalnością gospodarczą i zobowiązania zaciągnięte w ramach prowadzenia przedsiębiorstwa w spadku. Ponosi on natomiast odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną na skutek nienależytego wykonywania powierzonych mu obowiązków. Zarządca odpowiada więc za zawinione działania i zaniedbania, które doprowadziły do wyrządzenia szkody w majątku firmy.

Zachowanie ciągłości umów pracowniczych

Po śmierci przedsiębiorcy firma formalnie przestaje istnieć. Przed 25 listopada 2018 r. był to problem nie tylko dla jego spadkobierców, ale także osób zatrudnionych w takim przedsiębiorstwie. Zgodnie z ogólną zasadą wyrażoną w kodeksie pracy wraz ze śmiercią pracodawcy umowy o pracę z pracownikami wygasają, chyba że dochodzi do przejęcia zakładu pracy przez nowego pracodawcę na zasadach określonych w art. 23¹ k.p. Obec-

nie umowy o pracę nie wygasają również w przypadku ustanowienia zarządu sukcesyjnego z chwilą śmierci pracodawcy, zgodnie z ustawą o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. W okresie od chwili śmierci przedsiębiorcy do dnia wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego uprawnienia i obowiązki pracodawcy wykonuje zarządca sukcesyjny, a w przypadku jego braku osoby uprawnione do dokonywania czynności zachowawczych.

W przypadku, gdy zgodnie z ustawą o zarządzie sukcesyjnym nie ustanowiono zarządu sukcesyjnego z chwilą śmierci pracodawcy, umowa o pracę wygasa z upływem 30 dni od dnia śmierci pracodawcy, chyba że przed upływem tego terminu osoba uprawniona do wykonywania czynności zachowawczych albo zarządca sukcesyjny uzgodni z pracownikiem, na mocy pisemnego porozumienia stron, że stosunek pracy będzie kontynuowany na dotychczasowych zasadach:

- do dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego albo wygaśnięcia uprawnienia do powołania zarządcy sukcesyjnego – jeżeli porozumienie z pracownikiem zawiera osoba uprawniona do wykonywania czynności zachowawczych,
- do dnia wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego – jeżeli porozumienie z pracownikiem zawiera zarządca sukcesyjny.

Wszystkim pracownikom, których umowy o pracę wygasły z powodu śmierci przedsiębiorcy, przysługuje prawo pierwszeństwa w zatrudnieniu. W razie ponownego zatrudniania pracowników w tej samej grupie zawodowej zarządca sukcesyjny ma obowiązek zatrudnić pracownika, którego umowa o pracę wygasła z powodu śmierci pracodawcy. Wystarczy, że pracownik ten zgłosi zamiar podjęcia zatrudnienia w ciągu miesiąca od dnia ustanowienia zarządu sukcesyjnego.

Wgląd do rachunku bankowego

Zarządca sukcesyjny może dysponować rachunkiem bankowym przedsiębiorcy wykorzystywanym przy prowadzeniu przedsiębiorstwa. Ustanowienie zarządu sukcesyjnego zobowiązuje bank do dalszego prowadzenia rachunku bankowego bankowego związanego z działalnością gospodarczą prowadzoną przez zmarłego. W okresie od ustanowienia do dnia wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego zarządcy sukcesyjnemu przysługuje dostęp do środków pieniężnych zgro-

madzonych na rachunku bankowym. Zarządca sukcesyjny ma z kolei obowiązek niezwłocznego poinformowania banku o osobach, które go powołały, a także o osobach, które uzyskały tytuł prawny do spadku po posiadaczu rachunku.

Ustanie zarządu sukcesyjnego

Przepisy regulujące funkcjonowanie przedsiębiorstwa w spadku wymieniają sytuacje, w których zarządca sukcesyjny traci możliwość wykonywania zarządu sukcesyjnego. Zaliczają się do nich:

- odwołanie zarządcy sukcesyjnego,
- rezygnacja zarządcy sukcesyjnego z tej funkcji,
- śmierć zarządcy sukcesyjnego,
- utrata przez zarządcę sukcesyjnego pełnej zdolności do czynności prawnych (całkowite albo częściowe ubezwłasnowolnienie),
- uprawnienie się orzeczenia o zakazie prowadzenia działalności gospodarczej przez zarządcę sukcesyjnego.

Wystąpienie którejkolwiek z tych przesłanek nie zawsze musi powodować automatyczne wygaśnięcie zarządu sukcesyjnego. Przedsiębiorca ustanawiający taki zarząd sukcesyjny może powołać dodatkowo zarządcę podstawionego na wypadek, gdyby zarządca sukcesyjny powołany w pierwszej kolejności zrezygnował z pełnienia tej funkcji albo nie mógł jej pełnić z powodu śmierci lub innych przyczyn. Jeżeli przedsiębiorca nie skorzystał z możliwości podstawienia, osoby uprawnione mogą powołać kolejnego zarządcę sukcesyjnego w okresie miesiąca od dnia wykreślenia poprzedniego zarządcy z CEIDG. Dopiero na skutek bezskutecznego upływu tego terminu zarząd sukcesyjny wygasa.

Wygaśnięcie zarządu sukcesyjnego

Zarząd sukcesyjny ma charakter tymczasowy. Zarządca sukcesyjny może prowadzić przedsiębiorstwo do czasu działu spadku, jednak nie dłużej jednak przez okres dwóch lat od dnia śmierci przedsiębiorcy. Jeżeli sporządzono akt zgonu przedsiębiorcy, ale nie zawiera on daty zgonu, gdyż nie jest ona znana, tylko datę znalezienia zwłok, to dwuletni termin wygaśnięcia zarządu sukcesyjnego liczy się od daty znalezienia zwłok. W wyjątkowych przypadkach termin ten biegnie od dnia uprawnomocnienia się orzeczenia stwierdzającego zgon.

Z ważnych przyczyn sąd, przed wygaśnięciem zarządu sukcesyjnego, może przedłużyć okres zarządu sukcesyjnego o określony czas, nie dłuższy jednak niż okres pięciu lat od dnia śmierci przedsiębiorcy. Robi to zawsze na wniosek osoby, na rzecz której działa zarządca sukcesyjny.

Ustanowienie zarządu sukcesyjnego jest dobrowolne. Oznacza to, że skorzystanie z narzędzi przewidzianych w nowej ustawie jest uzależnione od decyzji przedsiębiorcy i innych osób uprawnionych do powołania takiego rodzaju zarządcy.

PODSTAWA PRAWNA

- ustawa z 5 lipca 2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej (Dz.U. z 2018 r. poz. 1629)

Rozdział 8.

Podatek od spadków

Nabywanie spadku wiąże się z obowiązkiem podatkowym. Wymienionym w przepisach najbliższym członkom rodziny spadkodawcy może jednak przysługiwać zwolnienie z podatku. Dalsi krewni i spadkobiercy, których nie łączyły ze spadkodawcą żadne więzi rodzinne, mogą skorzystać ze zwolnień przedmiotowych, ulgi mieszkaniowej, a także uwzględnić w rozliczeniach z fiskusem kwotę wolną od podatku.

Podatkowi od spadków i darowizn podlega nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium Polski na podstawie:

- dziedziczenia,
- zapisu zwykłego,
- dalszego zapisu,
- zapisu windykacyjnego,
- polecenia testamentowego,
- zachowku, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu,
- dyspozycji wkładem na wypadek śmierci – prawa do wkładu oszczędnościowego,
- dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci – nabycie jednostek uczestnictwa.

Obowiązek podatkowy

Obowiązek podatkowy zaczyna ciążyć na spadkobiercy z chwilą uprawomocnienia się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku albo zarejestrowania notarialnego aktu poświadczenia dziedziczenia.

Obowiązek podatkowy (powinność przymusowego świadczenia pieniężnego związana z określonym zdarzeniem) **powstaje także na skutek innych czynności, na podstawie których jest rozdysponowywany majątek pozostawiony przez zmarłego:**

- **przy nabyciu w drodze zapisu zwykłego, dalszego zapisu lub z polecenia testamentowego** – z chwilą wykonania zapisu zwykłego, dalszego zapisu lub polecenia,
- **przy nabyciu tytułem zachowku** – z chwilą zaspokojenia roszczenia,
- **przy nabyciu w drodze zapisu windykacyjnego** – z chwilą uprawnienia się orzeczenia sądu stwierdzającego nabycie spadku, postanowienia częściowego stwierdzającego nabycie przedmiotu zapisu windykacyjnego, zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia lub wydania europejskiego poświadczenia spadkowego,
- **przy nabyciu praw do wkładów oszczędnościowych** – z chwilą śmierci wkładcy,
- **przy nabyciu jednostek uczestnictwa** – z chwilą śmierci uczestnika funduszu inwestycyjnego.

Obowiązkowi podatkowemu podlegają osoby fizyczne, które nabyły majątek w drodze spadku, o ile jego wartość przekracza kwotę wolną od podatku. To, że na danej osobie ciąży obowiązek podatkowy, nie jest równoznaczne z tym, że musi ona zapłacić podatek. Ten trzeba uiścić, gdy obowiązek podatkowy przekształci się w zobowiązanie podatkowe. Zobowiązaniem podatkowym jest wynikające z obowiązku podatkowego zobowiązanie podatnika do zapłacenia na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu albo gminy podatku w wysokości, terminie oraz miejscu określonych w przepisach prawa podatkowego. Sam fakt powstania obowiązku podatkowego może natomiast powodować jedynie konieczność złożenia przez spadkobiercę zgłoszenia w urzędzie skarbowym.

WAŻNE

Chwila powstania obowiązku podatkowego

Obowiązek podatkowy powstaje:

- **przy nabyciu w drodze dziedziczenia** – z chwilą przyjęcia spadku,
- **przy nabyciu w drodze zapisu zwykłego, dalszego zapisu lub z polecenia testamentowego** – z chwilą wykonania zapisu zwykłego, dalszego zapisu lub polecenia
- **przy nabyciu tytułem zachowku** – z chwilą zaspokojenia roszczenia,
- **przy nabyciu w drodze zapisu windykacyjnego** – z chwilą uprawnienia się orzeczenia sądu stwierdzającego nabycie spadku, postanowienia częściowego stwierdzającego nabycie przedmiotu zapisu

windykacyjnego, zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia lub wydania europejskiego poświadczenia spadkowego,

- **przy nabyciu praw do wkładów oszczędnościowych na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci** – z chwilą śmierci wkładcy,
 - **przy nabyciu jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego** – z chwilą śmierci uczestnika funduszu inwestycyjnego.
-

Grupy podatkowe

Do poszczególnych grup podatkowych zalicza się:

- **Grupa I – małżonka, zstępnych** (dzieci, wnuki, prawnuki, a także przysposobieni i ich potomkowie), wstępnych (rodzice, dziadkowie, pradziadkowie, przysposabiający), pasierba, zięcia, synową, rodzeństwo, ojczyma, macochę i teściów;
- **Grupa II – zstępnych rodzeństwa** (np. bratankowie, siostrzeńcy, ich dzieci oraz wnuki), rodzeństwo rodziców, zstępnych i małżonków pasierbów, małżonków rodzeństwa (np. bratowa) i rodzeństwo małżonków (np. siostra męża), małżonków rodzeństwa małżonków, małżonków innych zstępnych;
- **Grupa III – innych nabywców.**

Kwoty wolne od podatku

Podatkowi nie podlega własności rzeczy i praw majątkowych od jednej osoby w okresie 5 lat, jeżeli ich czysta wartość nie przekracza:

- **9637 zł** – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do I grupy podatkowej,
- **7276 zł** – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do II grupy podatkowej,
- **4902 zł** – jeżeli nabywcą jest osoba zaliczona do III grupy podatkowej.

PRZYKŁAD

Obliczanie podatku dla spadkobiercy z II grupy podatkowej

Jan N. nabył w spadku samochód o wartości 50 000 zł po swoim wuju – bracie ojca. Należy on do II grupy podatkowej. Dla tej grupy kwota wolna

od podatku wynosi 7276 zł. O kwotę tę pomniejszamy wartość samochodu nabytego w spadku (50 000 tys. zł – 7276 zł = 42 724 zł). Od kwoty 42 724 zł naliczany jest podatek. Według skali podatek ponad kwotę 20 556 zł wynosi 1644 zł 50 gr + 12 proc. od nadwyżki ponad 20 556 zł. Dla Jana N. podatek obliczamy w następujący sposób: 42 724 zł – 20 556 zł = 22 168 zł. Kwotę tę mnożymy następnie przez 12 proc., co daje 2660 zł i 16 gr. Do tej kwoty doliczamy 1644 zł i 50 gr (kwota z tabeli). Daje nam to kwotę 4304 zł i 66 gr, którą będzie musiał zapłacić podatnik.

Obliczanie podatku

Opodatkowaniu podlega majątek o wartości ponad kwotę wolną od podatku. Jeżeli więc bratowa spadkodawcy należąca do II grupy podatkowej otrzyma w spadku samochód osobowy o wartości 7 tys. zł, nie będzie on podlegał opodatkowaniu. Jeżeli natomiast otrzymałby go kolega zaliczający się do III grupy podatkowej – zapłaci podatek od nadwyżki podstawy opodatkowania ponad kwotę wolną od podatku przy uwzględnieniu skali wynikającej z przepisów podatkowych.

WAŻNE

Termin płatności podatku wynosi 14 dni od dnia doręczenia decyzji ustalającej wysokość zobowiązania podatkowego.

W przypadku powstania obowiązku zapłaty podatku spadkobierca musi złożyć we właściwym urzędzie skarbowym zeznanie podatkowe o nabyciu rzeczy lub praw majątkowych (SD-3) lub wspólne zeznanie podatkowe (SD-3 wraz z informacjami o pozostałych podatnikach SD-3/A). Do zeznania trzeba dołączyć dokumenty mające wpływ na określenie podstawy opodatkowania. Zeznanie trzeba złożyć w ciągu miesiąca od dnia uprawomocnienia się postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia.

Formularza SD-3 nie musi składać ten, kto:

- w ciągu 5 lat dostał od jednej osoby majątek, którego wartość w sumie nie przekracza kwoty wolnej od podatku,

- dostał spadek lub darowiznę od najbliższej rodziny i ma całkowite zwolnienie z podatku. W takiej sytuacji składa formularz SD-Z2,
- dostaje przez dziedziczenie środki zgromadzone przez spadkodawcę na emeryturę w ramach pracowniczego programu emerytalnego, funduszy OFE, IKE i IKZ,
- dostał majątek, który jest zwolniony z podatku.

Zwolnienia dla najbliższej rodziny

Opodatkowaniu nie podlega majątek nabyty w drodze dziedziczenia przez członków najbliższej rodziny spadkodawcy. Małżonek, dzieci, wnuki, rodzice, dziadkowie, pasierbowie, rodzeństwo, ojczym i macocha spadkodawcy korzystają z całkowitego zwolnienia od podatku od spadków i darowizn, i to niezależnie od wartości odziedziczonych przedmiotów. Skorzystać ze zwolnienia można tylko wtedy, gdy nabycie spadku zostało zgłoszone naczelnikowi urzędu skarbowego w terminie sześciu miesięcy od powstania obowiązku podatkowego. Zgłoszenia dokonuje się na formularzu SD-Z2. Każdy spadkobierca musi złożyć odrębne zgłoszenie.

PRZYKŁAD

Zwolnienie z obowiązku zgłoszenia nabycia spadku

Marek P. dał w 2016 r. synowi kolekcję monet o wartości 2 tys. zł. Zmarł w 2019 r., a syn dostał z jego konta oszczędnościowego objętego dyspozycją na wypadek śmierci 6 tys. zł. Nie otrzymał żadnych innych składników majątku. W sumie więc otrzymał po ojcu 8 tys. zł. Nie musi zgłaszać tego faktu do urzędu skarbowego, bo wartość otrzymanego majątku nie przekracza 9637 zł.

Zaniechanie zgłoszenia nabycia spadku przez wyżej wymienione osoby skutkuje tym, że będą musiały one zapłacić podatek na ogólnych zasadach określonych dla osób zaliczanych do I grupy podatkowej. Zgłoszenia nie trzeba z kolei składać, w razie gdy wartość nabytych składników majątku, który dostał spadkobierca w ciągu 5 lat (łącznie z darowizn i ze spadku) od jednej osoby łącznie nie prze-

kracza kwoty wolnej od podatku. W przypadku osób zaliczanych do I grupy podatkowej jest to więc 9637 zł.

Zwolnienia podatkowe dla najbliższych dotyczą także nabycia rzeczy w drodze zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego i zachowku (jeśli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu). Zasadom tym podlega również nabycie praw do wkładu oszczędnościowego (na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci) oraz nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci.

Jeżeli spadkobierca dowiedział się o nabyciu własności rzeczy lub praw majątkowych po upływie sześciu miesięcy od daty powstania obowiązku podatkowego, zostanie zwolniony z obowiązku zapłaty podatku, o ile zgłosi te rzeczy lub prawa majątkowe naczelnikowi urzędu skarbowego nie później niż sześć miesięcy od dnia, w którym dowiedział się o ich nabyciu, oraz uprawdopodobni fakt późniejszego powzięcia wiadomości o ich nabyciu.

Zwolnienia przedmiotowe

Podatkowi nie podlega (a tym samym nie wymaga zgłoszenia w urzędzie skarbowym) **nabycie po spadkodawcy:**

- praw autorskich i praw pokrewnych, praw do projektów wynalazczych, znaków towarowych i wzorów zdobniczych oraz wierzytelności wynikających z nabycia tych praw – w drodze spadku, zapisu windykacyjnego lub darowizny,
- środków z pracowniczego programu emerytalnego – w drodze dziedziczenia,
- środków zgromadzonych na rachunku zmarłego członka otwartego funduszu emerytalnego – w drodze spadku,
- środków zgromadzonych na indywidualnym koncie emerytalnym oraz na indywidualnym koncie zabezpieczenia emerytalnego – w drodze spadku,
- kwoty składek zewidencjonowanych na subkoncie, o którym mowa w art. 40a ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2019 r. poz. 300 ze zm.) – w drodze spadku.

PRZYKŁAD

Dodatkowe zgłoszenie do urzędu skarbowego

Miron B. otrzymał spadek po zmarłym ojcu. W ciągu kilku dni dokonał zgłoszenia na formularzu SD-Z2. Po ponad roku bank poinformował go o tym, że spadkodawca był posiadaczem rachunku oszczędnościowego, na którym znajduje się 100 tys. zł. Spadkobierca wcześniej o tym nie wiedział. Złożył więc dodatkowy formularz SD-Z2 w ciągu 6 miesięcy od dnia, w którym otrzymał list z banku. Dzięki temu uniknął konieczności zapłaty podatku.

Artykuł 4 ustawy o podatku od spadków i darowizn wprowadza katalog zwolnień przedmiotowych, dzięki którym spadkobierca jest zwolniony od zapłaty podatku. Zgodnie z nim zwolnione z podatku jest m.in. nabycie w drodze spadku lub zapisu windykacyjnego przez osoby zaliczone do I i II grupy podatkowej przedmiotów wyposażenia mieszkania, pościeli, odzieży, bielizny oraz narzędzi pracy przeznaczonych do użytku w gospodarstwie domowym.

Nowe przywileje dziedziczących firmy

Od 25 listopada 2018 r. weszła w życie nowa ustawa o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej. Zmieniła ona częściowo także przepisy podatkowe, wprowadzając zachętę do przejmowania i dalszego prowadzenia przedsiębiorstw po ich zmarłych właścicielach w formie zwolnienia z podatku od spadków i darowizn. Poprzednio zwolnione od podatku było nabycie własności rzeczy i praw majątkowych, w tym także przedsiębiorstw, przez osoby najbliższe (małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierba, rodzeństwo, ojczyma i macochę). Nie obejmowało nabywania w drodze dziedziczenia przedsiębiorstw przez dalszych krewnych oraz osoby obce. Nowe przepisy przewidują takie zwolnienie. Warunkiem jego uzyskania jest zgłoszenie nabycia przedsiębiorstwa naczelnikowi urzędu skarbowego oraz prowadzenie nabytej firmy przez co najmniej 2 lata.

Zgodnie z dodanym do ustawy o podatku od spadków i darowizn art. 4b, **zwalnia się od podatku nabycie w drodze dziedziczenia lub zapisu windykacyjnego własności przedsiębiorstwa osoby fizycznej lub udziału w nim, pod warunkiem:**

- zgłoszenia przez nabywcę nabycia własności przedsiębiorstwa lub udziału w nim właściwemu naczelnikowi urzędu skarbowego w terminie 6 miesięcy od dnia uprawomocnienia się orzeczenia sądu stwierdzającego nabycie spadku, zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia lub wydania europejskiego poświadczenia spadkowego;
- prowadzenia tego przedsiębiorstwa przez nabywcę przez okres co najmniej 2 lat od dnia jego nabycia.

Jeżeli przedsiębiorstwo nabędzie więcej niż jedna osoba, zwolnienie przysługuje tym nabywcom, którzy będą je prowadzili przez okres co najmniej 2 lat. Powyższe warunki uważa się za zachowane także w przypadku, gdy przedsiębiorstwo zostało w całości wniesione jako wkład do spółki, a objęte w zamian udziały lub akcje nie zostaną zbyte przed upływem 2 lat od dnia nabycia własności przedsiębiorstwa lub udziału w nim.

Ulga mieszkaniowa

Osoby spoza kręgu najbliższej rodziny, która korzysta z całkowitego zwolnienia od podatku, mogą skorzystać z ulgi mieszkaniowej. Zasady jej obowiązywania reguluje art. 16 ustawy o podatku od spadków i darowizn. **Ulga mieszkaniowa dotyczy nabycia własności (współwłasności) budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość, spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu mieszkalnego lub udziału w takim prawie, spółdzielczego prawa do domu jednorodzinnego albo udziału w takim prawie:**

- w drodze dziedziczenia, zapisu zwykłego, zapisu windykacyjnego, dalszego zapisu, polecenia testamentowego, darowizny lub polecenia darczyńcy przez osoby zaliczane do I grupy podatkowej,
- w drodze dziedziczenia, zapisu zwykłego, zapisu windykacyjnego, dalszego zapisu lub polecenia testamentowego przez osoby zaliczane do II grupy podatkowej, w drodze dziedziczenia, zapisu zwykłego, zapisu windykacyjnego, dalszego zapisu lub polecenia testamentowego przez osoby zaliczane do III grupy podatkowej, które sprawowały opiekę nad wymagającym takiej opieki spadkodawcą, na podstawie pisemnej umowy z podpisem notarialnie poświadczonym, przez co najmniej dwa lata od dnia poświadczenia podpisów przez notariusza.

We wskazanych wyżej przypadkach nie wlicza się do podstawy opodatkowania czystej wartości tych nieruchomości lub związanych

z nimi praw do łącznej wysokości nieprzekraczającej 110 mkw. powierzchni użytkowej budynku lub lokalu. W przypadku nabycia części (udziału) budynku mieszkalnego lub lokalu albo udziału w spółdzielczym prawie do budynku mieszkalnego lub lokalu ulga przysługuje stosownie do wielkości udziału.

Ulga mieszkaniowa przysługuje osobom, które nie są właścicielami innego budynku mieszkalnego lub lokalu mieszkalnego stanowiącego odrębną nieruchomość. Jeżeli nimi są, muszą przenieść własność budynku lub lokalu na rzecz zstępnych (dzieci, wnuki itd.), Skarbu Państwa lub gminy w terminie 6 miesięcy od dnia złożenia zeznania podatkowego albo zawarcia umowy darowizny w formie aktu notarialnego. Spadkobiercy, który chce skorzystać z ulgi, nie może przysługiwać spółdzielcze lokatorskie prawo do lokalu mieszkalnego, spółdzielcze własnościowe prawo do lokalu mieszkalnego lub wynikające z przydziału spółdzielni mieszkaniowej: prawo do domu jednorodzinnego lub prawo do lokalu w małym domu mieszkalnym. W razie dysponowania tymi prawami skorzystanie z ulgi jest uzależnione od przekazania ich zstępny lub do dyspozycji spółdzielni w terminie 6 miesięcy od dnia złożenia zeznania podatkowego albo zawarcia umowy darowizny w formie aktu notarialnego. Podobnie jest z najemcami lokalu lub budynku. Przepisy podatkowe wymagają również, by zainteresowany ulgą rozwiązał umowę najmu w terminie 6 miesięcy od dnia złożenia zeznania podatkowego albo zawarcia umowy darowizny w formie aktu notarialnego.

Wszystkie wymienione wyżej osoby muszą zamieszkiwać w otrzymanym w spadku lokalu lub budynku, być w nim zameldowane na pobyt stały i nie mogą dokonywać jego zbycia przez okres 5 lat. Termin ten jest liczony od dnia złożenia zeznania podatkowego lub zawarcia umowy darowizny w formie aktu notarialnego – jeżeli w chwili złożenia zeznania lub zawarcia umowy darowizny nabywca mieszka i jest zameldowany na pobyt stały w nabytym lokalu lub budynku. Jeżeli nabywca zamieszka i dokona zameldowania na pobyt stały w ciągu roku od dnia złożenia zeznania podatkowego lub zawarcia umowy darowizny w formie aktu notarialnego, termin ten jest liczony od dnia zamieszkania potwierdzonego zameldowaniem na pobyt stały. Jeśli zaś nabyta nieruchomość jest zajęta przez osoby trzecie (np. lokatorów), spełnienie wszystkich powyższych warunków przedłuży się z 6 miesięcy do 5 lat od dnia jego nabycia.

Obliczenie powierzchni użytkowej nieruchomości

Za powierzchnię użytkową budynku (lokalu) uważa się powierzchnię mierzoną po wewnętrznej długości ścian pomieszczeń na wszystkich kondygnacjach (podziemnych i naziemnych, z wyjątkiem powierzchni piwnic i klatek schodowych oraz szybów dźwigów). Powierzchnie pomieszczeń lub ich części oraz część kondygnacji o wysokości w świetle od 1,40 m do 2,20 m zalicza się do powierzchni użytkowej budynku w 50 proc., a jeżeli wysokość jest mniejsza niż 1,40 m – powierzchnię tę pomija się.

PODSTAWA PRAWNA

- ustawa z 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 644 ze zm.)
- ustawa z 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 900 ze zm.)

Rozdział 9.

Szybsza sprzedaż odziedziczonych mieszkań bez podatku

Począwszy od 1 stycznia 2019 r. wielu właścicieli odziedziczonych mieszkań lub działek nie musi czekać 5 lat, by sprzedać je i uniknąć obowiązku zapłaty podatku dochodowego. Tego dnia weszły w życie nowe przepisy podatkowe, które zmieniają sposób obliczania okresu, po upływie którego można zbyć nieruchomość bez konieczności rozliczania się z fiskusem.

Długie oczekiwanie

Wcześniej sprzedaż odziedziczonych nieruchomości, ich części lub udziału w nieruchomości przed upływem 5 lat od ich nabycia zawsze wiązała się z obowiązkiem zapłaty podatku od uzyskanego w ten sposób dochodu.

Termin ten był w liczony w dodatku od końca roku kalendarzowego, w którym nastąpiło nabycie praw majątkowych. Nabycie w drodze spadkobrania nieruchomości następuje z chwilą otwarcia spadku, a więc z chwilą śmierci spadkodawcy.

Od zapłaty 19-proc. podatku można było uwolnić się w przypadku skorzystania z tzw. ulgi mieszkaniowej. Przysługuje ona w razie przeznaczenia środków uzyskanych ze sprzedaży nieruchomości na własne cele mieszkaniowe. Pieniądże trzeba było wydać w ciągu 2 lat od odpłatnego zbycia mieszkania, działki lub domu, zaś poniesione wydatki udokumentować przed urzędem skarbowym.

W praktyce odziedziczone lokum można było szybko sprzedać tylko wtedy, kiedy uzyskane z tego tytułu pieniądze w całości chcieliśmy przeznaczyć na poprawienie swoich warunków mieszkaniowych. Na marginesie warto zaznaczyć, że 1 stycznia 2019 r. nastąpiła również zmiana w przepisach podatkowych polegająca na wydłużeniu z dwóch do trzech lat okresu, w którym dochód uzyskany z odpłatnego zbycia nieruchomości musi być przez podatnika wydatkowany na własne cele mieszkaniowe celem skorzystania ze zwolnienia w ramach tzw. ulgi mieszkaniowej.

Nie liczy się data spadkobrania

Nowe przepisy podatkowe przewidują, że pięcioletni okres, po upływie którego można sprzedać nieruchomość bez konieczności zapłaty podatku dochodowego, liczy się od daty jej nabycia lub wybudowania przez spadkodawcę. Przykładowo osoba, która w 2019 r. odziedziczy dom kupiony przez jego rodzica w 2000 r., może sprzedać go od razu, a uzyskane w ten sposób pieniądze przeznaczyć na dowolne cele. Nie ciąży na niej obowiązek zapłaty podatku dochodowego. Według poprzednio obowiązujących przepisów na taką możliwość musiałaby czekać aż do 2025 r. Okres posiadania nieruchomości przed spadkodawcą nie miał żadnego znaczenia.

Doliczanie terminu

W wielu przypadkach zdarza się, że wchodząca w skład spadku nieruchomość została nabyta przez spadkodawcę niedługo przed śmiercią czy też przed upływem omawianego 5-letniego terminu. W takiej sytuacji okres władania przez niego nieruchomością zmniejsza proporcjonalnie 5-letni okres, którym związany jest spadkobierca. Przykładowo, jeżeli zmarły dziadek zakupił dom w 2016 r., to dziedziczący w 2019 r. wnuczek będzie mógł sprzedać go bez podatku już w 2022 r.

Zmiany dotyczą wszystkich, którzy sprzedają odziedziczone nieruchomości po 1 stycznia 2019 r. Nie liczy się przy tym data spadkobrania. Osoby, które odziedziczyły nieruchomość np. w 2016 r., również mogą doliczyć sobie okres jej posiadania przez spadkodawcę.

Znowelizowane przepisy obejmują również przypadki zbycia nieruchomości przez wdowców i rozwodników. Osoby będące wdowcami lub będące po rozwodzie mogą sprzedać nieruchomość w ciągu 5 lat od daty jej nabycia do majątku wspólnego lub wybudowania w trakcie trwania wspólności majątkowej małżeńskiej, a nie jak wcześniej od dnia śmierci małżonka lub rozwodu.

PODSTAWA PRAWNA

- ustawa z 23 października 2018 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r. poz. 2159)

Rozdział 10.

Dyspozycja środkami zgromadzonymi na rachunku bankowym

Obowiązki banków nie sprowadzają się jedynie do prowadzenia rachunków bankowych. Na tego rodzaju instytucjach ciąży wiele powinności również po śmierci ich klienta.

Nie chodzi tutaj jednak wyłącznie o wypłatę do rąk spadkobierców środków zgromadzonych na kontach i lokatach.

Przepisy prawa bankowego nakładają na bank obowiązek wypłaty pieniędzy każdej osobie, która udowodni, że zapłaciła za pogrzeb jego klienta.

Zwrot kosztów pogrzebu

Instytucję wypłaty kosztów pogrzebu określa art. 55 ust. 1 pkt 1 prawa bankowego. Przewiduje on, że w przypadku śmierci posiadacza jednego z rachunków oszczędnościowych bank jest obowiązany wypłacić z niego kwotę wydaną na pokrycie kosztów pogrzebu. Środki muszą zostać wypłacone osobie, która przedstawi rachunki stwierdzające wysokość poniesionych przez nią wydatków. Nie musi ona należeć do kręgu osób najbliższych zmarłego klienta czy nawet do jego spadkobierców. Nie musi być też osobą, której zgodnie z prawem przysługuje prawo do otrzymania zasiłku pogrzebowego. Może być nawet osobą obcą, jeżeli wobec niez zaangażowania się członków rodziny zmarłego zdecydowała się urządzać mu pogrzeb.

PRZYKŁAD

Finansowanie pochówku przez osobę obcą

Magdalena Z. przez kilka miesięcy żyła w związku partnerskim z Markiem M., który później zginął w wypadku drogowym. Mężczyzna znajdował się w nieformalnej separacji z żoną. Z uwagi na konflikt rodzinny związany z całkowitym brakiem akceptacji dla nowego związku najbliższa rodzina Marka M. nie wyraziła zainteresowania organizacją pochówku mężczyzny ani partycypacją w jego kosztach. Magdalena Z. zajęła się pogrzebem i pokryła z własnej kieszeni jego koszty. Wiedziała, że Marek Z. miał na ra-

chunku w jednym z banków pieniądze, które odziedziczyła jego rodzina. Na wniosek konkubiny bank wypłacił jej jednak kwotę wskazaną na fakturze z zakładu pogrzebowego.

Taki obowiązek wiąże bank jedynie w przypadku śmierci posiadacza rachunku oszczędnościowego lub oszczędnościowo-rozliczeniowego oraz terminowych lokat oszczędnościowych. Wypłata nie może zostać dokonana z rachunku rozliczeniowego, powierniczego ani lokaty terminowej. Środki z tytułu pogrzebu mogą zostać wypłacone tylko raz. Jeżeli więc do banku zgłosi się jedna z większej liczby osób, które współfinansowały pochówek, pozostałe zostaną pozbawione możliwości otrzymania zwrotu pieniędzy.

Rachunki (faktury) przedstawione w banku powinny zostać wystawione konkretnie na osobę, która żąda wypłaty środków od banku. Nie może to być więc zwykły paragon, na którym nie ma bliższych danych dotyczących kupującego.

Limit wypłaty

Należy pamiętać, że bank wypłaca pieniądze na pokrycie kosztów urządzenia pogrzebu ze środków zgromadzonych przez zmarłego klienta, a nie z własnych. Górnym limitem środków, jakie może zwrócić bank, jest więc wysokość kwoty zgromadzonej na rachunku.

PRZYKŁAD

Zwrot pieniędzy z kilku banków

Po śmierci Zbigniewa P. jego opiekun urządził mu pogrzeb. Wiedział, że zmarły posiada oszczędności na kontach w kilku bankach. Zgłosił się do pierwszego z nich i otrzymał zwrot całej wydatkowanej kwoty. W drugim przedłożył ponownie te same dokumenty i również wypłacono mu pieniądze. Pracownik drugiego banku uczynił jednak na rachunkach adnotację o kwocie, dacie i powodzie wypłaty środków. Gdy opiekun zgłosił się do trzeciego banku, jego pracownik, widząc adnotację na dokumentach, odmówił wypłaty pieniędzy. Miał do tego prawo, bo organizator pogrzebu może ubiegać się o zwrot poniesionych wydatków tylko raz. Z kolei ewentualni spadkobiercy zmarłego będą mieli prawo wystąpić do opieku-

na o zwrot kwoty przewyższającej wysokość rachunków potwierdzających koszty pogrzebu, gdyż ta należała do spadku.

Przepis art. 55 ust. 1 pkt 1 prawa bankowego określa dodatkowo, że górna granica zwróconych pieniędzy nie może przekraczać kosztów urządzenia pogrzebu zgodnie ze zwyczajami przyjętymi w danym środowisku. Ocena przyjętych zwyczajów jest zadaniem pracownika banku i zależy od jego uznania. W żadnym przypadku nie powinien on kierować się jednak wysokością obowiązujących stawek zasiłku pogrzebowego.

Do kosztów należy bez wątpienia zaliczyć zakup trumny, odzieży pogrzebowej i innych przedmiotów związanych z oprawą pogrzebu, opłaty związane z obrzędami religijnymi, koszt wykupu miejsca na cmentarzu czy zorganizowania stypy. Kontrowersje może natomiast budzić kwestia, czy zakupione przedmioty czy usługi mieszczą się w granicach przyjętych zwyczajów. Trudno uznać za konieczny zakup złotej trumny. Inaczej będzie już natomiast w przypadku nabycia alkoholu na przyjęcie pogrzebowe. W określonych kulturach może on być nieodłącznym elementem przyjęcia pogrzebowego.

Osoba, która spotka się z odmową wypłaty kosztów pogrzebu udowodnionych imiennymi rachunkami, może żądać kontroli decyzji pracownika banku na drodze sądowej. W tym celu może wnieść przeciwko bankowi pozew o zapłatę pozostałej części wydatków.

Wyjątek w prawie spadkowym

Zasadą przyjętą w prawie spadkowym (art. 922 k.c.) jest to, że środki zgromadzone na rachunkach bankowych wchodzą do spadku po zmarłym. Artykuł 55 ust. 1 pkt 1 ustawy – Prawo bankowe wprowadza wyjątek od ogólnych zasad dziedziczenia, gdyż kwota wypłacona osobie, która zorganizowała pogrzeb, nie wchodzi do masy spadkowej. Nie oznacza to jednak, że spadkobiercy są pozbawieni prawa do zweryfikowania zasadności decyzji banku o wypłacie pieniędzy. Oni również mogą wytoczyć powództwo o zasądzenie określonej kwoty, jeżeli pieniądze zostały wypłacone osobie nieuprawnionej lub kwota była wyższa niż koszt pogrzebu zgodny z utartymi zwyczajami.

Przepisy nakazujące bankowi wypłatę pieniędzy z rachunku zmarłego klienta nie zostały skonstruowane po to, by można było omijać procedury spadkowe. W praktyce może się zdarzyć, że osoba, która zorganizowała

ceremonię, nie została zaliczona do grona spadkobierców, a ci nie chcą zająć się pogrzebem, a wiadomo, że zmarły posiadał w banku oszczędności, które wystarczą na jego godny pochówek. Przepis art. 55 ust. 1 pkt 1 bankowego zabezpiecza więc przede wszystkim sferę socjalną posiadacza konta oszczędnościowego.

WAŻNE

Warunki wypłaty

Wypłaty kosztów pogrzebu klienta można żądać od banku, gdy:

- zmarły posiadał w banku rachunek oszczędnościowy, na którym zostały zgromadzone środki,
 - osoba organizująca pogrzeb może udowodnić poniesione przez siebie wydatki,
 - koszty pogrzebu nie powinny być wyższe niż zwyczajowe w danym środowisku,
 - do banku nie zgłosiła się wcześniej inna osoba żądająca zwrotu wydatków na pochówek.
-

Zwrot emerytury ZUS

Po śmierci posiadacza rachunku bankowego jeszcze przez pewien czas mogą wpływać do banku emerytura, renta, zasiłek chorobowy, uposażenie w stanie spoczynku (świadczenie wypłacane zamiast emerytury np. prokuratorom czy sędziom) lub inne świadczenie z ubezpieczenia lub zabezpieczenia społecznego. Rodzina zmarłego nie powinna zakładać, że będzie mogła zatrzymać pieniądze omyłkowo przelane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Gdy ZUS dowie się o zgonie osoby objętej świadczeniem, wystąpi do banku z wnioskiem o zwrot niesłusznie przelanych pieniędzy (tj. za miesiące następujące po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy).

Przewidziany w art. 138a ustawy z 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych obowiązek zwrotu przez bank kwot świadczeń przekazywanych na rachunek w banku za miesiące przypadające po miesiącu, w którym nastąpiła śmierć świadczeniobiorcy, do ZUS nie obejmuje wpłat na rachunek wspólny (uchwała Sądu Najwyższego z 13 czerwca 2006 r., sygn. akt II UZP 7/06).

Dyspozycja wkładem na wypadek śmierci

Posiadacz rachunków może wskazać bankowi osoby, które będą upoważnione do wypłaty zgromadzonych na nich środków zarówno za jego życia, jak i po jego śmierci. Taki zapis umożliwia rozdysponowanie przynajmniej części pieniędzy z konta z pominięciem osób uprawnionych do dziedziczenia. Instytucja zapisu bankowego na wypadek śmierci stanowi wyjątek od ogólnych zasad dziedziczenia.

Kwota wypłacona zgodnie z dyspozycją zmarłego posiadacza rachunku oszczędnościowego nie wchodzi do spadku po nim. Spadkobiercy są więc w tym przypadku pozbawieni prawa do zachowku, a więc znajdują się w identycznej sytuacji jak osoby wydziedziczone. Po śmierci posiadacza rachunku bank musi wypłacić środki osobie uprawnionej.

Tylko najbliższa rodzina

Możliwość dokonania dyspozycji wkładem na wypadek śmierci wprowadza art. 56 ustawy – Prawo bankowe. Przewiduje on, że posiadacz rachunku typu oszczędnościowego może polecić pisemnie bankowi dokonanie, po swojej śmierci, wypłaty z rachunku wskazanym przez siebie osobom. Nie mogą to być jednak osoby zupełnie dowolne – muszą należeć do kręgu członków najbliższej rodziny.

Uposażyć w ten sposób można:

- małżonka,
- wstępnego (rodzica, dziadka itd.),
- zstępnego (dziecko, wnuka itd.),
- rodzeństwo.

PRZYKŁAD

Upoważnienie niewłaściwej osoby

Marek W. sprzedał grunt rolny za kwotę 50 000 zł. Jego chrześnica, która była wnuczką rodzonej siostry mężczyzny, zaproponowała, by zamiast trzymać pieniądze w domu, założył lokatę oszczędnościową w banku. Mężczyzna uznał to za dobry pomysł. Z uwagi na to, że był bezdzietnym kawalerem, zdecydował się upoważnić chrześnicę do dysponowania w jego imieniu pieniędzmi na lokacie – zarówno za jego życia, jak i na wypadek śmierci. Przez przeoczenie pracownik banku przyjął te dyspozycje. W razie śmierci Marka W. kobieta nie będzie mogła jednak podjąć zgroma-

dzonych w banku środków. W konsekwencji zgromadzona kwota wejdzie do spadku po posiadaczu lokaty.

Jeszcze do 1 maja 2004 r. przepisy bankowe pozwalały na dokonanie zapisu na rzecz dowolnie wybranej osoby. Z uwagi na to, że tego rodzaju dyspozycje prowadzą często do znacznego uszczuplenia masy spadkowej, ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie większej ochrony spadkobierców przed wypłatą wysokich świadczeń obcym osobom. Obecnie gdy posiadacz rachunku upoważni kogoś, kto nie może być beneficjentem zapisu, a przyjmujący dyspozycję pracownik banku nie zwróci na to uwagi, takie rozporządzenie jest nieważne.

Ustawowy limit wypłaty

Kolejnym ograniczeniem jest wysokość kwoty, w stosunku do której można wydać dyspozycję wypłaty na wypadek śmierci. Określony w prawie bankowym limit jest równy 20-krotności przeciętnego wynagrodzenia. Chodzi tutaj o wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw (bez wypłat nagród z zysku), które są ogłaszane przez prezesa Głównego Urzędu Statystycznego za ostatni miesiąc przed śmiercią posiadacza rachunku. W grudniu 2018 r. wynosiło ono 5274,76 zł. Tak więc maksymalna kwota, jaką można było w ten sposób przekazać członkowi najbliższej rodziny w styczniu 2019 r., wynosiła niebagatelne 105 495,2 zł. W przypadku wielu osób, które przechowują swoje oszczędności w banku, taka dyspozycja może być sposobem na ekspresowe ominięcie procedur i podziałów spadkowych.

PRZYKŁAD

Rezygnacja z podjęcia środków

Monika M. otrzymała od banku informację, że zmarły ojciec pozostawił jej 80 000 zł na rachunku oszczędnościowym. Kobieta od lat nie utrzymywała kontaktu z rodzicem, bo rozwiódł się z jej matką i założył nową rodzinę. Dochody czerpał zaś z nielegalnych interesów. Monika M. nie chciała mieć nic wspólnego z pieniędzmi o wątpliwym pochodzeniu. Zdecydowała się złożyć do banku pisemnie oświadczenie o rezygnacji z pobrania należnej jej kwoty. W tej sytuacji środki pieniężne objęte dyspozycją weszły do spadku.

Posiadacz rachunku oszczędnościowego może swobodnie rozdysponować kwotę w ramach powyższego limitu i rozdzielić zgromadzone na nim środki jednocześnie pomiędzy kilka osób. Jeżeli posiadacz rachunku wydał więcej niż jedną dyspozycję wkładem na wypadek śmierci, a łączna suma dyspozycji przekracza limit 20 przeciętnych pensji, dyspozycja wydana później ma pierwszeństwo przed dyspozycją wydaną wcześniej.

Zapis bankowy na wypadek śmierci, podobnie jak testament, może być w każdym czasie zmieniony lub odwołany na piśmie.

Przewidziany w art. 56 prawa bankowego limit obowiązuje niezależnie od liczby posiadanych rachunków bankowych. Jeżeli więc dana osoba złożyła dyspozycję na wypadek śmierci w kilku bankach, to łączna suma wypłat nie może przekraczać dwudziestokrotności przeciętnych pensji. Ustalenie, czy zmarły klient złożył zapisy bankowe w różnych instytucjach, jest w praktyce bardzo trudne. Dlatego banki decydują się na odbieranie od swoich klientów oświadczeń o tym, że nie złożyli wcześniej takich dyspozycji u konkurencji. Pozwala to im uniknąć odpowiedzialności wobec spadkobierców za bezprawną wypłatę wkładu oszczędnościowego.

Powiadomienie bliskich

Możliwość dysponowania swoim wkładem na wypadek śmierci jest zagwarantowana posiadaczom rachunków od wielu lat. Dopiero od 1 czerwca 2016 r. banki mają jednak obowiązek informowania swoich klientów o takim prawie już przy zawieraniu umowy o prowadzenie rachunku oszczędnościowego, oszczędnościowo-rozliczeniowego lub rachunku terminowej lokaty oszczędnościowej. Pouczenie to musi być zrozumiałe dla osoby zawierającej umowę z bankiem, a więc napisane przystępnym językiem. Strona umowy musi więc zdawać sobie sprawę ze skutków prawnych swojej decyzji.

WAŻNE

Zapis bankowy na wypadek śmierci

Komu można zapisać pieniądze z konta oszczędnościowego na wypadek śmierci:

- mężowi, żonie,
- wstępnym (rodzicowi, jednemu z dziadków, pradiadków, prapradziadków),

- zstępny (dziecko, wnukowi, prawnukowi, praprawnukowi),
 - rodzeństwu.
-

Do 1 czerwca 2016 r. banki nie miały też obowiązku zawiadamiania bliskich zmarłego o tym, że czekają na nich pieniądze po kliencie, który uczynił na ich rzecz dyspozycję na wypadek śmierci. Obecnie w przypadku powzięcia przez bank informacji o śmierci takiego posiadacza rachunku bank musi niezwłocznie zawiadomić wskazane przez niego osoby o możliwości podjęcia określonej kwoty.

Poszukiwanie rachunków bankowych po śmierci ich posiadacza

Środki zgromadzone na rachunkach bankowych co do zasady wchodziły do spadku po jego zmarłym posiadaczu. Co jednak, jeżeli spadkobiercy nie wiedzą, czy zmarły posiadał w ogóle rachunek w banku, a jeśli nawet, to czy znajdują się na nim jakiegokolwiek środki? Do niedawna zdarzało się, że niektóre banki nie były zainteresowane udzielaniem szczegółowych informacji w tym zakresie i mimo posiadania tytułu prawnego do spadku wiele osób miało poważne trudności z odzyskaniem należnych im pieniędzy. Wskutek tego na uspionych rachunkach przez lata znajdowały się zapominane środki, które pozostawały do dyspozycji banku.

Zacząło zmieniać się to na lepsze 1 lipca 2016 r., kiedy weszły w życie nowe przepisy prawa bankowego. Uregulowały one jednoznacznie problem uspionych rachunków, o których istnieniu nie wiedzieli często bliscy zmarłego. Ułatwiły też spadkobiercom i zapisobiorcom dostęp do istotnych informacji o zasobach pieniężnych pozostawionych w bankach i Spółdzielczych Kasach Oszczędnościowo-Kredytowych, co w konsekwencji ograniczyło kłopoty z odzyskaniem tego rodzaju spadku.

WAŻNE

Co zawiera zbiorcza informacja o rachunkach uspionych

- Wskazanie podmiotów, które prowadzą albo prowadziły rachunek, numer rachunku.
- Informację, czy rachunek jest nadal prowadzony.
- Informację, czy jest to rachunek wspólny.

- Informację o umowach rachunku bankowego rozwiązanych albo wygasłych z powodu śmierci posiadacza rachunku albo braku dyspozycji dotyczących rachunku przez okres 10 lat.
-

Centralna informacja o rachunkach

Obecnie wszystkie banki i SKOK-i uczestniczą w Centralnej informacji o rachunkach, która jest prowadzona przez Krajową Izbę Rozliczeniową. Umożliwia ona szybkie uzyskanie informacji o poszukiwanym rachunku. Na stronie internetowej <http://www.centralnainformacja.pl> można znaleźć szczegółowe informacje na temat tego jak działa system.

Obowiązuje przy tym następująca procedura:

1. Należy złożyć wniosek w wybranej przez siebie placówce banku lub Spółdzielczej Kasie Oszczędnościowo-Kredytowej. Wniosek może złożyć osoba fizyczna, która poszukuje własnych rachunków lub osoba, która uzyskała prawo do spadku posiadacza rachunku.
2. Bank (SKOK) weryfikuje wniosek. Jeżeli został prawidłowo złożony przez osobę uprawnioną, musi ona uiścić opłatę ustaloną przez bank. Ten następnie kieruje zapytanie do Centralnej informacji o rachunkach.
3. Centralna informacja rozsyła zapytanie po wszystkich bankach i SKOK-ach. Te mają trzy dni robocze na przesłanie odpowiedzi.
4. Po zebraniu wszystkich danych generowana jest jest zbiorcza informacja, która trafia do instytucji, w której złożono wniosek.
5. Wnioskodawca odbiera informację o istnieniu rachunków uśpionych lub ich braku.

W dowolnej placówce

Uprawniony nie musi zastanawiać się nad tym, gdzie powinien się udać w celu uzyskania informacji o rachunku spadkobiercy. Może udać się do dowolnego banku lub SKOK-u. Nie musi być nawet jego klientem. Instytucja nie może odmówić zajęcia się sprawą. Obowiązek przyjęcia wniosku narzuca na nią ustawa. Pracownik takiej instytucji musi jednak zawsze sprawdzić tytuł uprawniający wnioskodawcę do uzyskania chronionych informacji. Spadkobierca powinien liczyć się z tym, że będzie musiał okazać prawomocne postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku, zarejestrowany akt poświadczenia dziedziczenia lub inny dokument stwierdzający tytuł prawny do spadku. W przypadku gdy na podstawie

okazanych dokumentów weryfikacja danych zmarłego nie jest możliwa, może być potrzebny również akt zgonu spadkodawcy.

Uzyskanie odpowiedzi z Centralnej informacji o rachunkach bankowych może wiązać się z opłatą. Opłata powinna być ujęta w obowiązującej taryfie prowizji i opłat banku. Nie może ona być jednak wyższa niż koszt wygenerowania informacji. Chociaż przepisy pozwalają bankom i SKOK-om na rezygnację z prowizji za złożenie wniosku i uzyskanie informacji o rachunkach zmarłego, tylko nieliczne z nich zdecydowały się na niepobranie opłaty. W większości oscyluje ona w granicach 20–30 zł.

Zbiorcza informacja nie zawiera danych o saldzie na rachunku. Takie informacje są w posiadaniu instytucji prowadzącej rachunek. Centralna informacja służy poszukiwaniu rachunków bankowych osób fizycznych, w tym związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej, oraz imiennych rachunków członków spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych. Nie można za jej pośrednictwem poszukiwać innych produktów bankowych, jednostek funduszy inwestycyjnych, rachunków maklerskich, polis ubezpieczeniowych czy inwestycyjnych.

Postępowanie z uśpionymi rachunkami

Nowe regulacje prawa bankowego przewidują, kiedy możliwe jest uznanie rachunku za rachunek uśpiony, z czego wynikają skutki prawne. Określony został również wpływ śmierci posiadacza rachunku czy długotrwałego braku jego dyspozycji środkami na samą umowę rachunku.

Umowa rachunku bankowego, którego posiadaczem jest osoba fizyczna (chyba że jest to umowa zawarta w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej), ulega rozwiązaniu z chwilą śmierci posiadacza rachunku albo z dniem uznania rachunku za uśpiony. Zgodnie z art. 59a ust. 1 ustawy – Prawo bankowe rachunek uśpiony to taki, w odniesieniu do którego posiadacz w okresie 10 lat nie wykazał żadnej aktywności, tj. nie złożył jakiegokolwiek dyspozycji dotyczącej rachunku, w szczególności nie skierował do banku polecenia wypłaty z niego środków pieniężnych czy też nie korzystał z karty płatniczej w celu wypłaty gotówki lub sprawdzenia salda. Bank ma obowiązek poinformować posiadacza rachunku o skutkach braku aktywności na co najmniej sześć miesięcy przed upływem tego 10-letniego okresu. Termin jest liczony od dnia następującego po dniu ostatniej aktywności. Rozwiązanie to nie odnosi się do rachunku oszczędnościowego lub terminowej lokaty oszczędnościowej zawartej na czas oznaczony dłuższy niż 10 lat.

PRZYKŁAD

Sprawdzenie stanu salda na uśpionym rachunku

Lucyna P. otrzymała w spadku cały majątek po zmarłym stryju. Chcąc sprawdzić, czy posiadał on także pieniądze na kontach bankowych, udała się do swojego banku i złożyła wniosek o udzielenie zbiorczej informacji o rachunkach spadkodawcy. Okazało się, że posiadał on rachunki w innym banku. W udzielonej odpowiedzi nie znalazła jednak informacji o stanie konta. Pracownik banku wyjaśnił jej, że uzyskanie szczegółowych danych dotyczących rachunku, jak np. weryfikacja jego rodzaju i salda, jest możliwe wyłącznie w placówce banku lub SKOK-u, w którym rachunek jest prowadzony. Lucyna P. będzie musiała udać się w tym przypadku do kolejnej instytucji.

Analogiczne regulacje przewidziano dla imiennych rachunków członków SKOK.

Banki i SKOK-i mają również obowiązek ustalania przyczyn braku aktywności na rachunku, co może wskazywać na to, że ich klient zmarł. Po 5 latach od dokonania ostatniej transakcji muszą wystąpić o udostępnienie z rejestru PESEL danych umożliwiających ustalenie, czy posiadacz rachunku żyje. Przed 1 lipca 2016 r. nie było takiego obowiązku. Wcześniej pracownicy banku dowiadawali się o zgonie klienta najczęściej od samych spadkobierców lub ZUS-u.

Pieniądze dla gminy

Środki zgromadzone na rachunku zmarłego posiadacza rachunku co do zasady wchodzi do spadku (choć mogą też zostać w całości zwrócone osobie zarządzającej pogrzeb) i podlegają dziedziczeniu przez małżonka, dzieci lub inne osoby uprawnione. Jeżeli jednak zmarły nie pozostawił krewnych, to zgodnie z art. 935 k.c. spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeśli natomiast ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą albo nie da się go ustalić, spadek przypada Skarbowi Państwa.

Obowiązujące od 1 lipca 2016 r. prawo bankowe nakłada na banki i SKOK-i obowiązek pisemnego poinformowania gminy ostatniego miejsca zamieszkania ich klienta o rozwiązaniu umowy rachunku z powodu jego śmierci lub upływu 10 lat od ostatniej dyspozycji bankowej.

WAŻNE

Centralna informacja o rachunkach umożliwia:

- posiadaczowi rachunku będącemu osobą fizyczną oraz członkowi SKOK – odszukanie własnych rachunków bankowych oraz imiennych rachunków członka SKOK,
- osobie, która uzyskała tytuł prawny do spadku po posiadaczu rachunku lub tytuł prawny do spadku po członku SKOK – odszukanie rachunków osoby zmarłej (spadkodawcy), w tym rachunków bankowych oraz imiennych rachunków członka SKOK,
- gminie, po uzyskaniu informacji o wygaśnięciu lub rozwiązaniu rachunku, z której wynika, że posiadacz rachunku zmarł – odszukanie rachunków osoby zmarłej, w tym rachunków bankowych oraz imiennych rachunków członka SKOK,
- zarządcy sukcesyjnego przedsiębiorstwa po śmierci jego właściciela odszukanie rachunków osoby zmarłej, w tym rachunków bankowych oraz imiennych rachunków członka SKOK.

Więcej: www.centralnainformacja.pl/o-usłudze

Pismo do gminy powinno zawierać informacje o:

- dacie powzięcia przez bank informacji o śmierci posiadacza rachunku bankowego,
- dacie wydania przez posiadacza rachunku bankowego ostatej dyspozycji dotyczącej tego rachunku, a w przypadku gdy umowa przewidywała prowadzenie więcej niż jednego rachunku – tych rachunków,
- wysokości środków pieniężnych zgromadzonych na rachunku, a w przypadku gdy umowa przewidywała prowadzenie więcej niż jednego rachunku – na rachunkach,
- kwotach i tytułach wypłat dokonanych z rachunku, a w przypadku gdy umowa przewidywała prowadzenie więcej niż jednego rachunku – z rachunków,
- możliwości nabycia przez nią prawa do środków pieniężnych pozostawionych na rachunku zgodnie z art. 935 k.c.

PODSTAWA PRAWNA

- art. 55–57, 59a, 59b, 92 ba–bd, 111c, ustawy z 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2018 r. poz. 2187 ze zm.)

Rozdział 11.

Umowa darowizny

Przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku (art. 888 § 1 k.c.). Dochodzi ona do skutku dopiero w momencie złożenia oświadczenia o przyjęciu darowizny przez obdarowanego. Świadczenie darczyńcy musi być całkowicie nieodpłatne. Oznacza to, że nie może ono mieć odpowiednika w świadczeniu drugiej strony umowy, gdyż umowa darowizny jest umową jednostronnie zobowiązującą.

Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Krakowie, z art. 888 k.c. wynika, że istotą umowy darowizny jest zobowiązanie się darczyńcy do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku. Zatem darowizną od innych czynności wyróżnia to, że jej celem jest nieodpłatne przysporzenie obdarowanemu korzyści. Dla zakwalifikowania umowy jako darowizny nie jest konieczne, by świadczenie darczyńcy było w 100 procentach bezpłatne. Świadczy o tym chociażby to, że darowizna na podstawie art. 893 k.c. może być obciążona poleceniem (wyrok SA w Krakowie z 28 maja 2018 r., sygn. akt I ACa 1816/16).

PRZYKŁAD

Darowizna po spełnieniu świadczenia

Do ojca Michała N. przyszedł jego sąsiad. Poinformował go o niezwróconych 2000 zł, które pożyczył przez kilka miesięcy jego ojciec. Fakt istnienia długu potwierdziła matka. Michał N. zdecydował się oddać pożyczkę w imieniu ojca. Zgodnie z art. 356 § 2 k.c. wierzyciel nie może bowiem odmówić przyjęcia świadczenia pieniężnego od osoby trzeciej (nawet jeżeli działa ona bez wiedzy dłużnika), jeżeli jest ono wymagalne. Dzień później Michał N. w wyniku rozmowy z ojcem zdecydował się zwolnić go z obowiązku zwracania pieniędzy. Tym samym dokonał na jego rzecz darowizny.

Przedmiotem darowizny mogą być prawa majątkowe (np. pieniądze, samochód, majątkowe prawa autorskie do książki). Jak podkreślił Sąd Najwyższy, darowizna musi stanowić przesunięcie majątkowe z majątku

darczyńcy do majątku obdarowanego, prowadzące do zwiększenia aktywów lub zmniejszenia pasywów po stronie obdarowanego. Świadczenie pomocy rodzinnej w formie pracy, np. przy rozbudowie domu, nie może być uznane za darowiznę w rozumieniu art. 1039 § 1 k.c. w zw. z art. 888 k.c. (postanowienie SN z 6 marca 2002 r., sygn. akt V CKN 876/2000).

Świadczenie wskazane w umowie może zostać spełnione zarówno w chwili jej zawarcia, jak również po lub przed jej zawarciem.

Artykuł 889 k.c. wskazuje, jakie bezpłatne przysporzenia nie mogą zostać uznane za umowę darowizny. Pierwszą grupą są świadczenia wynikające z umowy uregulowanej innymi przepisami kodeksu cywilnego. Chodzi tutaj przede wszystkim o umowy użyczenia, pożyczki czy przechowania. Darowizny nie może dokonać także ten, kto zrzeka się prawa, którego jeszcze nie nabył albo które nabył w taki sposób, że w razie jego zrzeczenia się prawo jest uważane za nienabyte. Z przykładami takich sytuacji mamy w przypadku darowania rzeczy należących do spadku jeszcze przed śmiercią spadkodawcy czy przedmiotów odziedziczonych w spadku po jego otwarciu, w sytuacji gdy darczyńca odrzuca później spadek.

Forma umowy

Co do zasady oświadczenie darczyńcy powinno być złożone w formie aktu notarialnego. Trudno jednak wymagać, by przy każdego rodzaju darowiznie konieczna była wizyta u notariusza. Dlatego ustawodawca zdecydował, że niezachowanie tej formy nie będzie pociągać za sobą nieważności umowy, jeżeli przyrzeczone świadczenie zostało spełnione. Umowa staje się więc ważna w momencie wykonania zobowiązania przez darczyńcę (najczęściej wręczenie przedmiotu darowizny lub wydania przedmiotów, które umożliwiają władanie rzeczą) i skuteczna w chwili nawet dorozumianego przyjęcia przysporzenia przez obdarowanego. Kiedy nie ma aktu notarialnego, decydująca jest zawsze wola darczyńcy. Jak wskazał Naczelny Sąd Administracyjny, można ją wykazać np. za pomocą przesłuchania stron (za ich zgodą) lub za pomocą jakiegokolwiek pisma potwierdzającego udowodnianą okoliczność (wyrok NSA z 17 października 1995 r., sygn. akt SA/Rz 610/94).

Obowiązek zachowania formy aktu notarialnego dotyczy natomiast przypadków przeniesienia własności nieruchomości, użytkowania wieczystego czy spółdzielczego własnościowego prawa do lokalu. Taka konieczność wynika z innych przepisów kodeksu cywilnego i ustaw szczególnych.

Uprawnienia i obowiązki stron

Wraz z zawarciem umowy darowizny darczyńca staje się dłużnikiem obdarowanego, a ten jego wierzycielem. Przede wszystkim darczyńca obowiązany jest do naprawienia szkody wynikłej z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania, jeżeli szkoda została wyrządzona umyślnie lub wskutek rażącego niedbalstwa. Darczyńca musi również naprawić szkody, które wyrządził obdarowanemu w związku ze świadomym przekazaniem mu wadliwej rzeczy. Z odpowiedzialności tej zwalnia go jedynie to, że wady można było z łatwością zauważyć.

PRZYKŁAD

Polecenie w umowie darowizny

Zdzisław W. przekazał wnukowi w drodze darowizny swoje mieszkanie. W umowie wskazał jednak, że po jego śmierci wnuczek ma się opiekować jego grobem. Obdarowany zgodził się na taki warunek. Wskazane przez darczyńcę polecenie nie jest sprzeczne z istotą umowy darowizny.

Z kolei jeżeli darczyńca opóźnia spełnienie świadczenia pieniężnego, obdarowany może żądać odsetek za opóźnienie dopiero od dnia wytoczenia powództwa.

Umowa darowizny jest umową nieodpłatną z ekonomicznego punktu widzenia. Nie oznacza to jednak, że darczyńca nie może niczego otrzymać w zamian za spełnione świadczenie. Artykuł 893 k.c. pozwala mu nałożyć na obdarowanego obowiązek oznaczonego działania lub zaniechania (polecenie). Wskutek zastosowania takiego zapisu darczyńca (ani inna osoba) nie może się jednak stać wierzycielem. Oznacza to, że nie może stosować środków przymusu państwowego (np. egzekucji komorniczej) w celu wyegzekwowania czynności objętej poleceniem.

Sąd Najwyższy wskazał, że polecenie nie może polegać na nałożeniu takich obowiązków, które „odbierają czynności charakteru zdziałanej pod tytułem darmym”. Może to wystąpić w szczególności wtedy, gdy obciążenie wynikające z polecenia na rzecz darczyńcy stanowi równoważnik jego świadczenia. Wypełnienie polecenia może w takiej sytuacji stać się oczekiwaną odpłatą za otrzymane przysporzenie, co zniweczy jego nieodpłatny charakter. Pod znakiem zapytania stanie wówczas uzgodniony zamiar

stron i to, czy strony rzeczywiście traktowały tę czynność jako darowiznę (wyrok z 20 października 2006 r., sygn. akt IV CSK 172/2006).

Darczyńca, a po jego śmierci także jego spadkobiercy lub właściwy organ państwowy (gdy wymaga tego interes społeczny) mogą wyegzekwować od obdarowanego obowiązki wynikające z polecenia. Wysunięcie takiego żądania jest możliwe dopiero po spełnieniu świadczenia określonego umową darowizny i dotyczy wyłącznie poleceń wiążących się z korzyścią dla samego darczyńcy lub innych osób lub instytucji. Nie można natomiast zmusić obdarowanego do tego, aby wykonał polecenie, które ma przynieść profity wyłącznie jemu (np. ukończenie studiów wyższych).

Niewypełnienie polecenia może w niektórych przypadkach stanowić rażącą niewdzięczność w stosunku do darczyńcy, a tym samym stanowić podstawę do odwołania darowizny. Obdarowany może jednak także zwolnić się z przyjętych zobowiązań. Może odmówić wypełnienia polecenia, jeżeli jest to usprawiedliwione wskutek istotnej zmiany stosunków (może to być np. drastyczne pogorszenie się sytuacji finansowej czy choroba).

Jeżeli darczyńca lub jego spadkobiercy żądają wypełnienia polecenia, obdarowany może się zwolnić z ujętych w nim zobowiązań przez wydanie przedmiotu darowizny w naturze w takim stanie, w jakim przedmiot ten się znajduje.

Odwołanie darowizny

Kodeks cywilny wprowadza możliwość odwołania darowizny zarówno przed jej wykonaniem, jak i po spełnieniu świadczenia na rzecz obdarowanego. Dwie zasadniczymi sytuacjami uzasadniającymi żądanie zwrotu przedmiotu darowizny są:

- niedostatek darczyńcy,
- rażąca niewdzięczność obdarowanego.

Odwołanie darowizny następuje przez oświadczenie złożone obdarowanemu na piśmie. Forma pisemna jest tutaj zastrzeżona jedynie dla celów dowodowych. W oświadczeniu powinno się znaleźć wyraźne stwierdzenie o odwołaniu darowizny i wyjaśnienie powodu podjęcia takiej decyzji.

Sąd Apelacyjny w Krakowie wskazał (wyrok z 28 stycznia 2014 r., sygn. akt I ACa 1461/13), że dla skuteczności odwołania darowizny nie jest wymagane, by oświadczenie w tym przedmiocie zawierało ściśle określoną treść. Musi być jednak zrozumiałe. Darczyńca powinien zawiadomić obdarowanego w sposób jednoznaczny, że dokonana na jego rzecz darowiznę odwołuje i dlaczego. Oświadczenie staje się skuteczne z chwilą, gdy doszło do ob-

darowanego w taki sposób, iż mógł się zapoznać z jego treścią (art. 61 k.c.). Ponieważ kodeks cywilny nie wymaga od oświadczenia o odwołaniu darowizny formy pisemnej pod rygorem nieważności, ważne jest także odwołanie ustne (oczywiście pozostaje wówczas kwestia wykazania treści złożonego oświadczenia woli oraz daty, kiedy zostało ono obdarowanemu złożone).

Odwołanie darowizny niewykonanej

Darczyńca może odwołać darowiznę jeszcze przed jej wykonaniem. Jest to dopuszczalne, jeżeli po zawarciu umowy jego stan majątkowy uległ takiej zmianie do tego stopnia, że wykonanie darowizny nie może nastąpić bez uszczerbku dla:

- jego własnego utrzymania odpowiednio do jego usprawiedliwionych potrzeb,
- ciężących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych.

PRZYKŁAD

Odwołanie darowizny z powodu pogorszenia stanu majątkowego

Norbert T. podarował swemu bratu mieszkanie i samochód. Niespodziewanie jednak podczas pożaru został zniszczony jego własny dom wraz z większością dobytku. Mężczyzna może odwołać darowiznę, pod warunkiem że nie doszło jeszcze do wydania obdarowanemu przedmiotu darowizny, czyli w tym przypadku mieszkania.

Przy ocenie podstaw do odwołania darowizny nie mają większego znaczenia przyczyny pogorszenia się stanu majątkowego darczyńcy. Powodem mogą być katastrofy naturalne (powódź, pożar), ale też działania darczyńcy (np. utrata majątku wskutek nieprzemyslanej inwestycji).

Odwołanie darowizny wykonanej

W razie niedostatku darczyńca może darowiznę odwołać w całości lub części, np. odwołać darowiznę mieszkania i zaniechać odwołania darowizny samochodu.

Jeżeli po wykonaniu darowizny darczyńca popadnie w niedostatek, obdarowany ma obowiązek, w granicach istniejącego jeszcze wzbogacenia:

- dostarczać darczyńcy środków, których mu brak do utrzymania odpowiadającego jego usprawiedliwionym potrzebom,
- wypełnienia ciążących na nim ustawowych obowiązków alimentacyjnych.

PRZYKŁAD

Konsekwencje złożenia oświadczenia

Grzegorz L. doręczył synowi pismo o odwołaniu darowizny mieszkania z powodu jego rażącej niewdzięczności. To jednak nie wystarczy do tego, by odzyskał prawo własności lokalu. W praktyce samo odwołanie darowizny nie skutkuje automatycznie przeniesieniem własności mieszkania. Darczyńca, który odwołał wykonaną już darowiznę – w sytuacji gdy obdarowany odmawia zwrotnego przeniesienia własności nieruchomości w drodze umowy – może wystąpić z powództwem o zobowiązanie obdarowanego do złożenia żądanego oświadczenia woli (por. wyrok Sądu Najwyższego z 20 września 2000 r., sygn. akt I CKN 829/98).

Obdarowany może się zwolnić od tego obowiązku przez zwrot darczyńcy wartości uzyskanego wzbogacenia, przy czym wielkość wzbogacenia ustala się według stanu z dnia, w którym obdarowany dowiedział się o niedostatku darczyńcy.

Odwołanie darowizny po jej wykonaniu jest dozwolone także wtedy, gdy obdarowany dopuścił się względem niego rażącej niewdzięczności. Jak wyjaśnił Sąd Najwyższy, przewidziana w art. 898 § 2 k.c. przesłanka niewdzięczności w stopniu rażącym ma kwalifikowany charakter, odnoszący się do zachowań, które oceniając rozsądnie, przy uwzględnieniu miernika obiektywnego i subiektywnego, muszą być uznane za wysoce niewłaściwe i krzywdzące darczyńcę (np. popełnienie przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu, czci albo mieniu, ciężkie naruszenie obowiązków rodzinnych, naruszenie godności osobistej ze świadomością i w nieprzyjaznym zamiarze – wyrok SN z 15 czerwca 2010 r., sygn. akt II CSK 68/2010).

Przykładem rażącej niewdzięczności może być popełnienie przestępstwa przeciwko darczyńcy lub drastyczne naruszanie obowiązków rodzinnych. Podobnie będzie, gdy obdarowany nie pomaga darczyńcy w ciężkiej chorobie czy w załatwianiu bieżących spraw albo uporczywie uchyla się od obowiązku alimentacyjnego.

PRZYKŁAD

Odwołanie darowizny z powodu rażącej niewdzięczności

Michał P. darował córce posesję wraz z domem. Zaraz po podpisaniu aktu notarialnego ojciec poważnie zachorował i wymagał stałej opieki. Córka była jedyną osobą z najbliższej rodziny, która była w stanie udzielić mu pomocy. Nie zrobiła tego, a w dodatku zdeponowała wszystkie oszczędności ojca na podstawie podrobionego pełnomocnictwa. W takiej sytuacji ojciec może odwołać wykonaną darowiznę z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanej córki z powodu jej zachowania.

Przy ocenie stopnia niewdzięczności są brane pod uwagę relacje obdarowanego z darczyńcą. Podstawą do żądania zwrotu przysporzenia nie może być jedynie niewłaściwy sposób życia obdarowanego, o ile nie wpływa on bezpośrednio na te relacje. Sama niewdzięczność nie czyni darowizny nieważną z mocy prawa, lecz jedynie uzasadnia prawo do odwołania darowizny. Dopiero jeżeli darczyńca z tego prawa skorzysta, obdarowany będzie musiał zwrócić mu darowany przedmiot.

Oświadczenie odwołujące darowiznę winno być skierowane do obdarowanego i z chwilą dojścia do niego w taki sposób, że mógł się zapoznać z jego treścią, wywołuje jedynie skutek obligacyjny. Konsekwencja jest taka, że dla osiągnięcia skutku rzeczowego konieczne jest przeniesienie własności darowanej nieruchomości z powrotem na darczyńcę. Powinno to nastąpić w drodze umowy. W przeciwnym razie pozostaje darczyńcy droga powództwa o zobowiązanie obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości. Darczyńca, który odwołał darowiznę, powinien wystąpić z powództwem o zobowiązanie obdarowanego do złożenia oświadczenia woli o przeniesienie własności nieruchomości z powrotem na darczyńcę (wyrok WSA w Warszawie z 8 stycznia 2008 r., sygn. akt IV SA/Wa 1939/2007).

Skutki przebaczenia

Artykuł 899 k.c. wprowadza ograniczenia odnośnie możliwości odwołania darowizny z powodu rażącej niewdzięczności obdarowanego. Nie można tego zrobić, jeżeli darczyńca przebaczył obdarowanemu. Jeżeli w chwili przebaczenia darczyńca nie miał zdolności do czynności prawnych, przebaczenie jest skuteczne, gdy nastąpiło z dostatecznym rozeznaniem.

WAŻNE

Darowizna nie może być odwołana po upływie roku od dnia, w którym uprawniony do odwołania dowiedział się o niewdzięczności obdarowanego.

Przebaczenie może mieć charakter wyraźny lub dorozumiany. Przykładowo ojciec może przebaczyć córce przez przywrócenie normalnych relacji istniejących między nimi sprzed wystąpienia rażącej niewdzięczności.

Spadkobiercy darczyńcy mogą odwołać darowiznę z powodu niewdzięczności tylko wtedy, gdy darczyńca w chwili śmierci był uprawniony do odwołania albo gdy obdarowany umyślnie pozbawił darczyńcę życia lub umyślnie wywołał rozstrój zdrowia, którego skutkiem była śmierć darczyńcy.

Prawo do odwołania darowizny ma również przedstawiciel ubezwłasnowolnionego darczyńcy. Jest to dopuszczalne, gdy umowa została zawarta jeszcze przed momentem ubezwłasnowolnienia, a darowizna – ze względu na wartość świadczenia i brak uzasadnionych pobudek – jest nadmierna. W takich przypadkach rozwiązania umowy darowizny nie można żądać po upływie dwóch lat od jej wykonania.

Przepisów o odwołaniu darowizny nie stosuje się, gdy darowizna czyni zadość obowiązkowi wynikającemu z zasad współżycia społecznego. Na przeszkodzie w odwołaniu darowizny mogą stać tutaj zasady moralne czy utarte w danych okolicznościach zwyczaje. Dopuszczalność skorzystania z takiej formy obrony przed zwrotem świadczenia wymaga analizy konkretnej sytuacji.

WZÓR. UMOWA DAROWIZNY

UMOWA DAROWIZNY

zawarta w dniu 30 stycznia 2019 r. w Miastkowie Mazowieckim pomiędzy: Adamem Zaworskim zam. w Miastkowie Mazowieckim, ul. Narutowicza 34 a, legitymującym się dowodem osobistym wydanym przez Burmistrza Miasta Miastków Mazowiecki seria ATA nr 456789, zwanym w umowie Darczyńcą,

a

Michałem Zaworskim, zam. w Miastkowie Mazowieckim, ul. Jasnej 3, legitymującym się dowodem osobistym wydanym przez Burmistrza Miasta Miastków Mazowiecki, seria ACA nr 766756, zwanym w umowie Obdarowanym,

§ 1

1. Darczyńca oświadcza, że bezpłatnie przekazuje Obdarowanemu na własność samochód osobowy marki Opel Vectra, rok produkcji 2011 r., nr VIN 67304278423N3HB, o numerze rejestracyjnym WMM 56NG, a Obdarowany oświadcza, że powyższy samochód przyjmuje.
2. Wartość rynkową przedmiotu darowizny strony ustalają na kwotę 18 000 zł (słownie: osiemnaście tysięcy złotych).

§ 2

Darczyńca oświadcza, że jest właścicielem przedmiotu darowizny oraz, że jest on wolny od wszelkiego rodzaju obciążeń na rzecz osób trzecich.

§ 3

Obdarowany zobowiązuje się, że w zamian za otrzymanie przedmiotu darowizny podejmie naukę w publicznej szkole wyższej w systemie dziennym na obranym przez siebie kierunku studiów w terminie do 1 czerwca 2019 r.

§ 4

Obdarowany zobowiązuje się do pokrycia wszelkich ewentualnych kosztów związanych z nabyciem przedmiotu darowizny.

§ 5

Wydanie przedmiotu umowy między stronami nastąpiło przed datą zawarcia umowy.

§ 6

W sprawach nieuregulowanych w niniejszej umowie mają zastosowanie przepisy kodeksu cywilnego.

§ 7

Umowę sporządzono w dwóch jednobrzmiących egzemplarzach, po jednym dla każdej ze stron.

Darczyńca
Adam Zaworski

Obdarowany
Michał Zaworski

Rozdział 12.

Umowa o dożywocie

Właściciel mieszkania, domu bądź gruntu może rozporządzać nieruchomością według swojego uznania. Może ją nie tylko sprzedać lub darować, lecz także wykorzystać jako zabezpieczenie swojego utrzymania w przyszłości i w tym celu użyć jako zapłaty za dożywotnią opiekę ze strony innej osoby. Służy temu umowa o dożywocie.

PRZYKŁAD

Zbycie udziału w odziedziczonym mieszkaniu

Marek G. otrzymał w spadku 1/2 udziału w 120-metrowym mieszkaniu w kamienicy znajdującej się w centrum Warszawy. Jego wartość została wyceniona na 1 mln zł. Współwłaściciele lokalu nie mogli dojść do porozumienia w sprawie sprzedaży nieruchomości. Marek. M. zdecydował się więc zawrzeć umowę o dożywocie ze spółką, która w zamian za przeniesienie własności udziału w nieruchomości zdecydowała się płacić mu dożywotnie comiesięczne świadczenie w wysokości 3,5 tys. zł.

W odróżnieniu od zwykłej darowizny, umowa o dożywocie dużo lepiej zabezpiecza interesy osoby zrzekającej się nieruchomości. Daje prawną gwarancję tego, że osoba taka nie będzie mogła zostać wyrzucona z mieszkania, które nie jest już jej własnością (służy temu służebność mieszkania). W zależności od postanowień zawartych w umowie mogą też jej przysługiwać od nabywcy inne środki potrzebne do życia (żywność, opał, lekarstwa).

Pomiędzy osobami zawierającymi umowę o dożywocie nie muszą istnieć więzy rodzinne. Zobowiązana do utrzymania dożywotnika może być nawet osoba prawna, np. spółka z ograniczoną odpowiedzialnością.

Treść umowy

Z podpisaniem umowy o dożywocie wiążą się obowiązki zarówno po stronie właściciela nieruchomości, jak i jej nabywcy. Obowiązkiem do-

tychczasowego dysponenta domu, mieszkania czy gruntu jest przeniesienie własności na nabywcę. Ten nie musi płacić za dom lub grunt, ale w zamian zobowiązuje się zapewnić zbywcy dożywcotnie utrzymanie w zakresie i na zasadach określonych w podpisywanej u notariusza umowie. W ten sposób umowa o dożywocie pełni w pewnym sensie funkcję alimentacyjną.

Przedmiotem umowy o dożywocie może być każda nieruchomość, a więc przede wszystkim dom jednorodzinny, lokal mieszkalny, lokal użytkowy, grunt rolny, grunt leśny czy działka rekreacyjna. Jak wskazał SN w wyroku z 30 marca 1998 r. (sygn. akt III CKN 219/98), byt umowy dożywocia nie zależy od tego, by objęła ona całą nieruchomość. Przepis art. 908 § 1 k.c. nie zawiera takiego wymogu. Nie budzi wątpliwości, że przedmiotem umowy przewidzianej w tym przepisie może być także udział we współwłasności.

Zakres świadczeń

W umowie o dożywocie zostaje określony katalog świadczeń na rzecz dożywcotnika. Ich rodzaju i zakresu nie narzuca ustawa – strony mogą uregulować go w dowolny sposób.

PRZYKŁAD

Zakres świadczeń na rzecz dożywcotnika

82-letnia Eugenia P. nie miała męża ani dzieci. Postanowiła, że przekaze swój okazały dom wnukowi siostry, z zastrzeżeniem, że mężczyzna zadba o nią w ostatnich latach życia. Zawarła z nimi umowę dożywocia, w której zastrzegła, że będzie miała prawo do wyłącznego korzystania z jednej kuchni, łazienki i dwóch pokoi. Cioteczny wnuk miał codziennie opiekować się nią w razie choroby i niezależnie od tego trzy razy w tygodniu robić jej zakupy.

W praktyce umowa o dożycie jest często zawierana w sytuacji, gdy rodzice chcą przekazać dzieciom dom lub gospodarstwo i jednocześnie myślą o tym, by zabezpieczyć swój byt na przyszłość. W zakres umowy może wchodzić służebność mieszkania ograniczona do jednego lub kilku pomieszczeń, dostarczanie wyżywienia, opału i środków do życia w sytu-

acjach, gdy nie będzie w stanie zapewnić sobie go dożywotnik. Można też na przykład umówić się, że dożywotnik będzie nadal mieszkał w mieszkaniu albo w jego części aż do chwili śmierci albo przeniesie się do lokalu zaferowanego przez nabywcę.

W umowie nabywca nieruchomości może obciążyć ją na rzecz dożywotnika prawem użytkowania jej określonej części, służebnością mieszkania lub inną służebnością osobistą. Może też zobowiązać się do spełniania powtarzających się świadczeń w pieniądzu lub w rzeczach oznaczonych co do gatunku. Wszystkie te obciążenia należą do treści prawa dożywocia, a więc dożywotnik nie może ich sprzedać lub w jakikolwiek inny sposób zbyć. Wygasają one wraz z jego śmiercią i nie wchodzi do spadku.

Jeżeli strony nie zapiszą w umowie szczegółowych ustaleń, świadczenia wynikających z umowy o dożywocie określa się według art. 908 § 1 k.c. Przewiduje on, że w braku odmiennej umowy nabywca nieruchomości ma przyjmując zbywcę jako domownika, dostarczać mu wyżywienia, ubrania, mieszkania, światła i opału, zapewnić mu odpowiednią pomoc i pielęgnowanie w chorobie oraz sprawić mu własnym kosztem pogrzeb odpowiadający zwyczajom miejscowym. Zakres tych świadczeń jest więc dość szeroki.

Dożywocie na rzecz bliskich

Dożywocie można zastrzec także na rzecz osoby bliskiej zbywcy nieruchomości. Oznacza to, że właściciel nieruchomości może doprowadzić do ustanowienia dożywocia nie tylko na swoją rzecz, lecz także na rzecz innych osób, którym chce zapewnić byt w przyszłości. Za osobę bliską należy uznać małżonka, dziecko, rodzica, krewnego, powinowatego, ale także konkubenta, z którym łączą zbywcę szczególnie silne więzi.

PRZYKŁAD

Dom w zamian za opiekę nad córką

Zbigniew W. jest w podeszłym wieku i ma niepełnosprawną córkę. Obawiając się, że nikt z rodziny nie zechce z własnej woli podjąć się opieki nad chorą, zdecydował się przekazać bratankowi dom na podstawie umowy o dożywotnie utrzymanie jego dziecka. Zawierając taką umowę, właściciel nieruchomości może bowiem domagać się zapewnienia dożywotniego

utrzymania także innemu członkowi rodziny. Umowa precyzyjnie przewidywała, na jakich zasadach córka Zbigniewa W. będzie miała prawo korzystać z dożywotniego utrzymania i na jakie świadczenia może z tego tytułu liczyć.

Forma umowy

Umowy o dożywocie nie można spisać samodzielnie. Jej skutkiem jest przeniesienie własności nieruchomości, a więc musi ona zostać zawarta w formie notarialnej. W przeciwnym razie jest nieważna.

Akt notarialny powinien zawierać złożone przed notariuszem oświadczenie stron, w razie potrzeby z powołaniem się na okazane dokumenty, przy czym jeśli akt dotyczy czynności prawnej, powinien zawierać treści istotne dla tej czynności. Artykuł 94 § 1 ustawy z 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (t.j. Dz.U. z 2019 r. poz. 540 ze zm.) zobowiązuje notariusza nie tylko do dopilnowania, aby przed podpisaniem akt został odczytany stronom, lecz także do ustalenia, że osoby biorące udział w czynności dokładnie rozumieją treść oraz znaczenie aktu i że jest on zgodny z ich wolą. Jeżeli strony czynności nie złożyły notariuszowi oświadczeń woli, nie została zachowana forma aktu notarialnego.

Przeniesienie własności nieruchomości na podstawie umowy o dożywocie następuje z jednoczesnym obciążeniem nieruchomości prawem dożywocia. Do takiego obciążenia stosuje się odpowiednio przepisy o prawach rzeczowych ograniczonych. Zwrócił na to uwagę nawet Sąd Najwyższy. Orzekł, że chociaż dożywocie nie jest prawem rzeczowym ograniczonym, to jednak obciążenie nim nieruchomości wpływa na obniżenie jej wartości, skoro do obciążenia nieruchomości prawem dożywocia „stosuje się odpowiednio przepisy o prawach rzeczowych ograniczonych” (art. 910 § 1 k.c.), a w razie zbycia nieruchomości obciążonej prawem dożywocia nabywca ponosi także osobistą odpowiedzialność za świadczenia tym prawem objęte (art. 910 § 2 k.c.). Prawo dożywocia powstaje niezależnie od jego wpisu do księgi wieczystej (wyrok Sądu Najwyższego z 2 kwietnia 2003 r., sygn. akt III RN 55/02).

Dożywocie osobiste

Prawo dożywocia jest niezbywalne. Jak orzekł niedawno Sąd Najwyższy, osobista treść prawa dożywocia powoduje, że nie tylko samo

to prawo, lecz również roszczenia z niego wynikające mają charakter osobisty, gdyż są nierozdzielnie związane z osobą dożywotnika. Zwrócono uwagę, że osobisty charakter tego prawa podkreśla kodeks cywilny w art. 912 k.c., stanowiąc, że jest ono niezbywalne, a art. 831 § 1 pkt 3 k.p.c. wyłącza to prawo od egzekucji. Śmierć dożywotnika skutkuje zatem wygaśnięciem samego prawa o tak ściśle osobistej naturze, jak i związanych z nim praw. Dziedziczeniu podlegają więc tylko te uprawnienia dożywotnika, które stały się wymagalne za jego życia (postanowienie Sądu Najwyższego z 6 maja 2016 r., sygn. I CSK 297/15).

WAŻNE

Co charakteryzuje umowę o dożywocie

- Przenosi własność lub udział we własności nieruchomości.
 - Musi być zawarta pod rygorem nieważności w formie aktu notarialnego.
 - Powinna dokładnie określać rodzaj i wielkość świadczeń.
 - Nie może dopuszczać możliwości zbycia prawa dożywocia.
 - Rozwiązać ją może tylko sąd w wyjątkowych wypadkach.
 - Zbywcą nieruchomości może być jedynie osoba fizyczna.
-

Niezbywalność dożywocia nie jest równoznaczna z tym, że nie można sprzedać nieruchomości obciążonej takim prawem. Nie jest nawet konieczna zgoda dożywotnika na takie rozporządzenie stanowiącą niegdyś jego własność rzeczą. Wskutek takiej transakcji jej kolejny nabywca ponosi osobistą odpowiedzialność za świadczenia objęte prawem dożywocia (chyba że stały się wymagalne w czasie, kiedy nieruchomość nie była jego własnością). W przypadku gdy nieruchomość zostanie zbyta na rzecz kilku współwłaścicieli, ich odpowiedzialność będzie solidarna.

W wypadku zbycia nieruchomości obciążonej dożywociem nabywca wstępuje z mocy samego prawa w miejsce uprzedniego właściciela będącego kontrahentem dożywotnika (wyrok Sądu Najwyższego z 20 czerwca 1968 r., sygn. akt II CR 236/68).

Zamiana na dożywotnią rentę

Umowa o dożywocie to niekiedy czysty biznes. Strony zawierają ją najczęściej nie z dobrego serca, lecz po to, by osiągnąć określone korzyści.

W wyjątkowych sytuacjach osobiste świadczenia objęte umową dożywocia mogą zostać przez sąd zamienione na dożywotnią rentę. Zamiana jest dopuszczalna, jeżeli między stronami doszło do takiego konfliktu, że nie można od nich wymagać, aby pozostawały nadal w bezpośredniej ze sobą styczności. W takim przypadku nie ma żadnego znaczenia, którą stronę, dożywotnika czy nabywcę, należy uznać za winną konfliktu ani co było jego przyczyną. W dodatku mogą to być przyczyny zarówno obiektywne, jak i subiektywne, nawet błahe, jeżeli przez dłuższy czas doprowadziły do poważnej sytuacji konfliktowej. Z żądaniem zamiany dożywocia na rentę może wystąpić każda ze stron, nawet ta, z której winy doszło do konfliktu (art. 913 § 1 k.c.).

Jak podkreślił Sąd Najwyższy, renta zamienna ma być równowartością uprawnień wynikających z umowy dożywocia. Renta ta ma więc charakter ekwiwalentu, a nie charakter alimentacyjny i powinna być z tego względu obliczona według wartości uprawnień wynikających z umowy dożywocia, a nie według potrzeb dożywotnika. Dokonując zamiany dożywocia na rentę, sąd może wyjątkowo uwzględnić trudną sytuację majątkową osoby zobowiązanej do świadczeń dla dożywotnika (uchwała z 6 lutego 1969 r., sygn. akt III CZP 130/68).

PRZYKŁAD

Przeniesienie obciążenia prawem dożywocia

Młody rolnik zamierza odkupić od kuzyna brakujący mu udział w gospodarstwie rolnym. Jest on jednak obciążony dożywociem na rzecz matki sprzedającego. Jeżeli udział jednego ze współwłaścicieli nieruchomości rolnej jest obciążony prawem dożywocia, a w wyniku zniesienia współwłasności cała ta nieruchomość przypadła na własność drugiemu współwłaścicielowi, jego odpowiedzialność rzeczowa i osobista względem dożywotnika przedstawia się podobnie jak przy zbyciu nieruchomości obciążonej dożywociem (tak orzekł Sąd Najwyższy w postanowieniu z 14 grudnia 1971 r., sygn. akt III CRN 372/71). Dlatego nabywca będzie musiał dotrzymać umowy zawartej przez sprzedającego.

Dożywotnik może żądać zamiany prawa dożywocia na dożywotnią rentę także wtedy, gdy zobowiązany z tytułu podpisanej umowy zbył otrzymaną nieruchomość. Chodzi tutaj o zbycie nieruchomości w dro-

dze czynności prawnej takiej jak darowizna czy kupno-sprzedaż, a także przeniesienia własności w drodze spadkobrania po osobie zobowiązanej do świadczeń na rzecz dożywotnika.

Rozwiązanie umowy

W wyjątkowych przypadkach sąd może na żądanie zobowiązanego lub dożywotnika (jeżeli dożywotnik jest zbywcą nieruchomości), rozwiązać umowę o dożywocie. Wypadek można uznać za wyjątkowy jedynie wtedy, gdy nie można zapewnić dożywotnikowi wystarczającej ochrony w inny sposób – np. zamieniając świadczenia na dożywotnią rentę. Do takiej sytuacji może dojść np. wtedy, gdy osoba zobowiązana z umowy o dożywocie opuszcza na stałe kraj, porzucając przekazaną mu nieruchomość i dożywotnika, nie pozostawiając mu środków do życia.

Kodeks cywilny przewiduje także możliwość żądania uznania umowy o dożycie za bezskuteczną. Prawo takie mają osoby, którym przysługują świadczenia alimentacyjne od dożywotnika. Jest to dopuszczalne, jeżeli wskutek wcześniejszego przekazania nieruchomości w drodze umowy o dożywocie rodzic, który miał płacić alimenty na dzieci, stał się niewypłacalny i nie ma środków do życia. Uznania bezskuteczności umowy mogą żądać wyłącznie osoby, względem których ciąży na dożywotniku ustawowy obowiązek alimentacyjny (krąg ten określa kodeks rodzinny i opiekuńczy). Prawo takie nie przysługuje, jeżeli alimenty wynikają wyłącznie z zawartej umowy.

Powództwo o uznanie bezskuteczności umowy dożywocia należy wtedy wytoczyć przeciwko dożywotnikowi i nabywcy nieruchomości. Stan niewypłacalności dożywotnika trzeba udowodnić w sądzie, np. przedkładając zaświadczenie od komornika o bezskuteczności egzekucji. Po uznaniu umowy o dożywocie za bezskuteczną wierzyciel alimentacyjny może skierować czynności egzekucyjne w stosunku do nieruchomości stanowiącej przedmiot umowy o dożywocie.

Uznania umowy o dożywocie za bezskuteczną nie można żądać po upływie 5 lat od daty tej umowy.

PODSTAWA PRAWNA

- art. 908–916 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1025 ze zm.)

DZIENNIK GAZETA PRAWNA

- jakie są rodzaje testamentów
- w jaki sposób można decydować o podziale spadku
- jakie są zasady dziedziczenia przedsiębiorstwa
- co z małą firmą po śmierci właściciela
- kto może dziedziczyć gospodarstwo rolne
- kiedy zapłacimy podatek od odziedziczonej nieruchomości
- gdzie znaleźć informacje o rachunkach bankowych zmarłego i udziałach w spółkach
- jak prawidłowo zawrzeć umowę darowizny

9 788366 316218

ISBN 978-83-66316-21-8